

ΑΝΑΠΛΑΣΗ ΤΩΝ ΕΞΑΡΧΕΙΩΝ

με γνώμονα τη βελτίωση του χώρου συλλογικής
έκφρασης των κατοίκων και χρηστών της περιοχής

Συγγραφή: Λινάρδου Αλεξάνδρα || Επίβλεψη: Σαπουνάκης Αριστείδης

Ευχαριστίες

Για την ολοκλήρωση της διπλωματικής μου εργασίας, αρχικά οφείλω να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα καθηγητή μου κ. Σαπουνάκη Αριστείδη, για την εμπιστοσύνη που μου έδειξε, τις χρήσιμες συμβουλές που μου έδωσε και συνολικότερα για την καθοδήγησή του καθώς ήταν πάντα παρών.

Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω τον κ. Νικολό Βογιαζίδη, για την προθυμία του, τις παραγωγικές μας συζητήσεις και τον χρόνο που αφιέρωσε για την παρούσα εργασία.

Οφείλω να ευχαριστήσω την κ. Ελένη Πορτάλιου για την άμεση προσφορά της να με βοηθήσει και να συζητήσει μαζί μου για το θέμα της διπλωματικής, ήταν ιδιαίτερα βοηθητική και καθοριστική η συμβολή της. Αντίστοιχα ευχαριστώ, την Τόνια Κατερίνη που από την πρώτη στιγμή μέχρι το τέλος με βοήθησε με τις συζητήσεις μας και τον Δημήτρη Πέττα για τις χρήσιμες συμβουλές. Ευχαριστώ, όλους όσους δέχτηκαν να τους πάρω συνέντευξη, ο ρόλος τους ήταν ιδιαίτερα σημαντικός στη διαμόρφωση των ιδεών μου.

Στη συνέχεια, θέλω να ευχαριστήσω τους φίλους μου, Νίκο, Βάγγυ, Άλκηστη, Λυδία, Τάνια, Κώστα, Βάσια, Λένα και Βασιλική για τη βοήθεια, τη στέγη, τις συμβουλές, τις συζητήσεις και τις στιγμές χαλάρωσης που μου προσέφεραν ο καθένας ξεχωριστά, όταν το χρειαζόμουν.

Ευχαριστώ ιδιαίτερα, στους γονείς μου Έλενα και Κωνσταντίνο, για τη στήριξη τους όλα αυτά τα χρόνια και χωρίς τους οποίους δεν θα είχα τη δυνατότητα να καταφέρω ότι έχω κάνει. Τον Λεωνίδα, για το στήριγμα και τις συμβουλές του, καθώς είναι παρών στα μισά χρόνια της ζωής μου και οικογένειά μου. Τέλος, ευχαριστώ τον Τσο για το στήριγμα και την υπομονή, στις δύσκολες στιγμές περάτωσης της εργασίας μου.

Περίληψη

Στο πλαίσιο της ύφεσης και των υπάρχοντων θεσμοθετημένων μηχανισμών ρύθμισης του Ελλαδικού χώρου, έχουν δημιουργηθεί έντονα προβλήματα στα μεγάλα αστικά κέντρα (υποβάθμιση του δημόσιου χώρου, ερήμωση αστικών περιοχών κ.α.) Στην αναγνώριση αυτού του ζητήματος έχει φθάσει και η πολιτεία, η οποία έχει προχωρήσει στη θεσμοθέτηση ρυθμιστικών και στρατηγικών σχεδίων, που καλούνται να δημιουργήσουν μία νέα προοπτική για το μέλλον της Αθήνας ως μητρόπολης. Ταυτόχρονα, οι πολίτες βρίσκονται σε μία διαδικασία διεκδίκησης δημόσιου και ελεύθερου χώρου και βλέπουμε όλο και περισσότερα κινήματα πόλης να δραστηριοποιούνται στο πλαίσιο αυτό. Τα κινήματα, δεν έχουν πάντα να κάνουν με το χώρο καθ' αυτό, αλλά και με δομές υγείας, παιδείας, στέγης, σίτισης κ.α. Στην παρούσα εργασία, επιλέγεται η μελέτη μίας περιοχής με ενεργά, σε μεγάλο βαθμό, αυτά τα κινήματα και που ταυτόχρονα βρίσκεται στη καρδιά του κέντρου της Αθήνας, τα Εξάρχεια. Στη συνέχεια, γίνεται μία προσπάθεια επαναπροσδιορισμού των μεθόδων και των εργαλείων του σχεδιασμού και της άσκησης πολιτικής, δημιουργώντας νέες συνθήκες σεβασμού, ανάδειξης και αξιοποίησης της μοναδικότητας που τα χαρακτηρίζει.

Λέξεις κλειδιά: γειτονιά, δημόσιος χώρος, ανάπλαση, εξευγενισμός, ενεργός συμμετοχή, αυτοοργάνωση, αλληλεγγύη, συλλογικότητα

Abstract

Under the influence of the recession and the existing legislative mechanisms regarding the regulation of space in Greece, severe complications have emerged in the big cities (degradation of public space, desolation of urban areas etc). The state, having acknowledged the situation, is organizing regulatory and strategically projects that aim on creating favorable circumstances for the future of Athens as a metropolis. At the same time, citizens are claiming public and free space and there has been an increased interest in *peoples' movements*

struggling towards this goal. These movements aren't dealing just with space but they have also developed self-organized health, education, accommodation and food supply infrastructure. This diploma thesis focuses on (a) researching a particular area of central Athens that hosts a significant amount of such active people's activities, named Exarchia (b) redefining the design and decision making methods and tools, in an effort of forming a new policy that respects and takes advantage of their unique nature.

Key words: neighborhood, public space, regeneration, gentrification, participation, self-organization, solidarity, collectivity.

Πίνακας περιεχομένων

Περίληψη.....	6
Abstract.....	6
1.0 Εισαγωγή.....	12
1.1. Αντικείμενο/ Σκοπός της εργασίας.....	12
1.2. Μεθοδολογία.....	13
2.0. Εισαγωγικές έννοιες και θεωρητικές προσεγγίσεις.....	18
2.1. Πολεοδομική και Κοινωνιολογική προσέγγιση της έννοιας της γειτονιάς.....	18
2.1.1. Ιστορική Πολεοδομική προσέγγιση της γειτονιάς.....	18
2.1.2. Κοινωνιολογικές προσεγγίσεις της γειτονιάς.....	20
2.1.3. Ιστορική εξέλιξη της γειτονιάς στην Αθήνα.....	22
2.1.4. Πολεοδομικός και Θεσμικός ορισμός της γειτονιάς στην Ελλάδα.....	24
2.2. Μελέτη του δημόσιου χώρου.....	28
2.2.1. Ιστορική προσέγγιση του δημόσιου χώρου.....	28
2.2.2. Προσεγγίσεις ορισμού του δημόσιου χώρου.....	31
2.2.3. Μεθοδολογίες ορισμού του χώρου.....	33
2.2.4. Ελεύθερος χρόνος και Δημόσιος χώρος.....	35
2.2.5. Προσέγγιση του Δημόσιου χώρου μέσω των δραστηριοτήτων.....	36
2.3. Αστικές Πολεοδομικές Αναπλάσεις.....	40
2.3.1. Ιστορική προσέγγιση των αναπλάσεων.....	40
2.3.2. Θεσμικό πλαίσιο των αναπλάσεων στην Ελλάδα.....	41
2.3.3. Μελέτη περιπτώσεων ανάπλασης στην Αθήνα.....	45
2.4. Μελέτη του φαινομένου του gentrification.....	48

2.4.1. Προσεγγίσεις ορισμού του gentrification	48
2.4.2. Θεωρητικές προσεγγίσεις του gentrification	50
2.4.3. Μελέτη του φαινόμενου gentrification στην Αθήνα	54
2.5 Μελέτη του συμμετοχικού σχεδιασμού	58
2.5.1 Ιστορική προσέγγιση του συμμετοχικού σχεδιασμού	58
2.5.2. Προσέγγιση μεθόδων συμμετοχικού σχεδιασμού	61
2.5.4. Θεσμικό πλαίσιο για την συμμετοχική του κοινού στην Ελλάδα	66
2.5.5. Προσπάθεια εφαρμογής συμμετοχικού σχεδιασμού στην Ελλάδα.....	69
3.0. Μελετώντας την ευρύτερη περιοχή των Εξαρχείων.....	76
3.1. Αντιληπτικά όρια της περιοχής μελέτης	76
3.2. Ιστορική προσέγγιση της περιοχής των Εξαρχείων.....	80
3.2.1. Ιστορικό πολεοδομικής εξέλιξης των Εξαρχείων	80
3.2.2. Ιστορική αναδρομή στον πολιτικό και πολιτιστικό χαρακτήρα των Εξαρχείων	85
3.3. Τα Εξάρχεια στο σήμερα.....	90
3.3.1. Χαρακτηριστικά του πληθυσμού των Εξαρχείων	90
3.3.2. Χρήσεις γης.....	98
3.3.4. Κοινωνικές δομές στα Εξάρχεια.....	109
3.3.5. Τοπόσημα των Εξαρχείων	114
3.3.6. Χώροι πρασίνου και πεζόδρομοι στα Εξάρχεια	122
3.4. Προβλήματα που εντοπίζονται στη γειτονιά των Εξαρχείων	130
3.5. Προτάσεις παρεμβάσεων που αφορούν την περιοχή των Εξαρχείων	134
3.5.1. Ανάπλαση των Εξαρχείων του 1986	134

3.5.2. Ρυθμιστικό Σχέδιο Αθήνας (ΡΣΑ).....	137
3.5.3. Σχέδιο Ολοκληρωμένης Αστικής Παρέμβασης (ΣΟΑΠ).....	139
3.5.4. Μελέτη Ανάπτυξης Μετρό.....	141
3.5.5. Κέντρο Πολιτισμού Ακροπόλ Παλλάς.....	144
3.6. Συμπεράσματα.....	145
4.0. Πρόταση Ανάπλασης στην γειτονιά των Εξαρχείων	148
4.1. Γενική αρχή προσέγγισης.....	148
4.2. Πρόγραμμα Δράσης.....	151
Συμπεράσματα.....	184
Πηγές Τεκμηρίωσης.....	190

1.0 Εισαγωγή

1.1. Αντικείμενο/ Σκοπός της εργασίας

Η παρούσα διπλωματική εργασία, έχει περιοχή έρευνας τα Εξάρχεια και αναζητά μία πρόταση διαμόρφωσης αυτών, με στόχο την βελτίωση των επικρατουσών συνθηκών και την επίλυση των προβλημάτων της γειτονιάς. Η συγκεκριμένη περιοχή επιλέχθηκε λόγω των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της, όπως η ιστορική της εξέλιξη, ο καθοριστικός ρόλος που διαδραμάτισε στη διαμόρφωση ταυτότητάς της η χωροθέτηση των πανεπιστημιακών ιδρυμάτων σε αυτή, η αυτοοργάνωση στο δημόσιο χώρο και η διεκδίκηση αυτού από τα κάτω, οι δομές αλληλεγγύης, ο αντιφατικός ρόλος των θεσμών και του κράτους σε αυτή, αλλά και πώς οι κάτοικοι απαντούν στα φαινόμενα υποβάθμισης. Ταυτόχρονα, τα Εξάρχεια αποτελούν μία περιοχή που έχουν δεχτεί χρόνια επίθεση από τα ΜΜΕ με χαρακτηρισμούς ως «άβατο», «γκέτο», «αυτόνομο κρατίδιο των Εξαρχείων», με αποτέλεσμα τέτοιοι χαρακτηρισμοί να έχουν αντίκτυπο στις ζωές των κατοίκων, να συμβάλλουν στην υποβάθμισή τους και σ' ένα εμπόλεμο κλίμα. Για την εμπειριστατωμένη μελέτη της περιοχής, χρειάστηκε να αναλυθούν έννοιες όπως η γειτονιά, ο δημόσιος χώρος, φαινόμενα όπως το gentrification-εξευγενισμός και πρακτικές σχεδιασμού, όπως η ανάπλαση και ο συμμετοχικός σχεδιασμός.

Ύστερα από την ποιοτική προσέγγιση του θέματος, γίνεται προσπάθεια διαμόρφωσης μίας πρότασης που σε πρώτο στάδιο, θα συμπεριλαμβάνει τις ανάγκες των κατοίκων, όπως αυτές καταγράφηκαν από συνεντεύξεις ανοικτού τύπου και από την επιτόπια παρατήρηση, και σε επόμενο, προτείνεται να υπάρξουν συμμετοχικές διαδικασίες για την οριστικοποίηση των προτάσεων, που θα έχουν σταδιακή εφαρμογή.

Συνολικότερος όμως, στόχος είναι, ο χαρακτήρας της πρότασης να επαναπροσδιορίζει τις μεθόδους και τα εργαλεία που χρησιμοποιούνται για τον σχεδιασμό και την άσκηση πολιτικών, δημιουργώντας νέες συνθήκες,

σεβασμού και αξιοποίησης της μοναδικότητας που χαρακτηρίζει την εκάστοτε περιοχή.

Κάποια από τα ερευνητικά ερωτήματα που θα μας προβληματίσουν στη παρούσα εργασία είναι:

- Κατά πόσο μπορεί να ενδυναμωθεί ο ρόλος της γειτονιάς, τι μπορεί να συμβάλλει στην ενίσχυσή του και κατά πόσο σχετίζονται με αυτό τα δίκτυα σχέσεων αλλά και η πρόσδεση σ' έναν συγκεκριμένο τόπο, όπως έχει τεθεί από τον Forrest (2004),
 - Με ποιόν τρόπο οι διάφορες κοινωνικές ομάδες διαμορφώνουν μια νέα σχέση με χώρους προορισμένους για άλλη χρήση, οικοδομούν δικούς τους εσωτερικούς κώδικες και υπερνικούν ότι χαρακτήριζε στο παρελθόν αυτούς.
 - Σε τι βαθμό, οι συλλογικές δράσεις για την προάσπιση του δημόσιου χαρακτήρα, την αναβάθμιση του αστικού περιβάλλοντος και τη δημιουργία κοινών χώρων και συνολικότερα τα κινήματα πόλης, μπορούν να παράξουν νέες μορφές του χώρου.
- 1 Σε τι βαθμό και με ποιόν τρόπο μπορούν οι σύγχρονες πρακτικές σχεδιασμού, να συμβάλλουν στη διαμόρφωση του χώρου ώστε να οικειοποιείται ισότιμα από όλες τις κοινωνικές ομάδες, αποτελώντας παράλληλα μία βάση για τη δημιουργία ενός κοινωνικού διαλόγου.

Τέλος, όντας η ίδια κάτοικος της περιοχής και έχοντας βιώσει τα θετικά χαρακτηριστικά της, υπήρξε για εμένα πρόκληση μέσω της παρούσας εργασίας να αναδείξω όλα αυτά τα χαρακτηριστικά και ταυτόχρονα να εστιάσω στα πραγματικά προβλήματα που επιζητούν επίλυση.

1.2. Μεθοδολογία

Η συνολικότερη προσέγγιση της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι ποιοτική. Αυτό σημαίνει πως υπήρξε επιδίωξη εξερεύνησης φαινομένων, χρησιμοποιήθηκαν ευέλικτοι τρόποι εκμείευσης και κατηγοριοποίησης

των απαντήσεων σε ερωτήματα και ημιδομημένες μέθοδοι (συνεντεύξεις σε βάθος, παρατήρηση) (Guest et.al., 2011). Η επιλογή αυτού του τρόπου προσέγγισης επιλέχθηκε καθώς το αντικείμενο της έρευνας αφορά σύγχρονα κοινωνικά φαινόμενα. Συμπληρωματικά, χρησιμοποιούνται ποσοτικά δεδομένα, όπως στατιστικά στοιχεία από διαπιστευμένους φορείς, ιδρύματα και πληροφορίες από κυβερνητικούς και μη φορείς που σχετίζονται με το θέμα της έρευνας, καθώς και στοιχεία που προέκυψαν από ερωτήσεις σε δείγμα χρηστών της υπό έρευνα περιοχής. Παράλληλα, πραγματοποιήθηκε έρευνα πεδίου, ώστε να υπάρχει εμπειρική άποψη του χώρου και συλλογή δεδομένων που διαμορφώνουν τις στάσεις των ανθρώπων απέναντι στο δημόσιο χώρο και τις δυνατότητες συμμετοχής τους σε αυτόν, καθώς και βιβλιογραφική έρευνα. Τέλος, πραγματοποιήθηκαν διερευνητικές συνεντεύξεις, σε "ειδήμονες" (εξειδικευμένους ερευνητές, τεχνοκράτες, πανεπιστημιακούς δασκάλους), σε προνομιακούς "μάρτυρες" (άτομα, που λόγω της θέσης τους, της εμπειρίας τους και/ή των υπευθυνότητων τους έχουν σαφή γνώση του προβλήματος) και σε άτομα (τυχαία επιλεγμένα) από το κοινό, στο οποίο αναφέρεται άμεσα η μελέτη-έρευνα.

Η διπλωματική εργασία αποτελείται από τρία κεφάλαια, συγκεκριμένα:

Στο πρώτο κεφάλαιο, γίνεται μία προσπάθεια κατανόησης εννοιών όπως η γειτονιά, ο δημόσιος χώρος, φαινόμενα όπως το gentrification-εξευγενισμός και πρακτικές σχεδιασμού, όπως η ανάπλαση και ο συμμετοχικός σχεδιασμός, που διαμορφώνουν την αντίληψη και τον σχεδιασμό του χώρου. Η κατανόησή τους, επιδιώκεται μέσα από την μελέτη της ιστορικής εξέλιξης σε διεθνές και εθνικό επίπεδο, κοινωνιολογικά, πολεοδομικά, θεσμικά και σε επίπεδο εφαρμογής. Οι έννοιες και μέθοδοι, που επιλέχθηκαν να αναλυθούν, θα αποτελέσουν κλειδιά, τόσο ως προς την μέθοδο ανάλυσης της περιοχής μελέτης, όσο και στον τρόπο και τις αρχές με τις οποίες θα προσεγγιστεί η τελική πρόταση.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, γίνεται μία προσπάθεια, κατανόησης των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της περιοχής, μέσω της μελέτης της

πολεοδομικής και πολιτικής-πολιτιστικής ιστορίας της. Εντοπίζονται, οι σημερινές συνθήκες των Εξαρχείων τόσο με δημογραφικά στοιχεία, όσο και με καταγραφή των υπάρχουσών χρήσεων και των κοινωνικών και πολιτικών διεργασιών. Στη συνέχεια εντοπίζονται τα σύγχρονα προβλήματα και οι ανάγκες της περιοχής, μέσα από επιτόπια παρατήρηση, συνεντεύξεις ανοικτού τύπου, μελέτη της τοπικής αρθρογραφίας και παρακολούθηση συνελεύσεων γειτονιάς. Τέλος, καταγράφονται σημερινές και παλαιότερες μελέτες που περιλαμβάνουν παρεμβάσεις στη γειτονιά και γίνεται μία αξιολόγηση αυτών. Η μελέτη επικεντρώθηκε, τόσο στις συνθήκες που επικρατούν στον δημόσιο χώρο, όσο και στις κοινωνικές ομάδες και διεργασίες που έχουν συγκροτήσει την ταυτότητα της γειτονιάς.

Στο τρίτο κεφάλαιο, γίνεται η ανάλυση της πρότασης ανάπλασης για την γειτονιά των Εξαρχείων, τόσο ως μονάδα χώρου στο πλαίσιο της οποίας καλύπτονται βασικές εξυπηρετήσεις, όσο και ως κοινότητα με έμφαση στη συλλογική ζωή. Γίνεται προσπάθεια ενσωμάτωσης των χαρακτηριστικών της γειτονιάς σε μία συνολική πρόταση που θα αναβαθμίσει την περιοχή, θα αναδείξει- ενισχύσει τα μοναδικά χαρακτηριστικά της και θα αντιμετωπίσει τα υπάρχοντα προβλήματα. Κομβικό ρόλο, θα διαδραματίζουν οι ίδιοι οι κάτοικοι και οι χρήστες για την υλοποίηση και διαμόρφωση της πρότασης.

Τέλος, παρουσιάζονται τα συμπεράσματα στα οποία κατέληξε η παρούσα έρευνα, τα οποία σχετίζονται τόσο με τα ερευνητικά ερωτήματα που τέθηκαν εξ αρχής, όσο και συνολικότερα με το ρόλο της επιστήμης της πολεοδομίας και της έρευνας.

Αρκτικόλεξα

ΑΜΕΑ: Άτομα Με Ειδικές Ανάγκες

ΓΠΣ: Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο

ΕΕ: Ευρωπαϊκή Ένωση

ΕΟΚ: Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα

ΜΜΜ: Μέσα Μαζικής Μεταφοράς

ΟΗΕ: Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών

ΟΤ: Οικοδομικό Τετράγωνο

ΠΕ: Πολεοδομική Ενότητα

ΠΕΓ: Πολεοδομικών Επιτροπών Γειτονιάς

ΤΕΕ: Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας

ΥΠΕΚΑ: Υπουργείο Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής

ΥΠΕΧΩΔΕ: Υπουργείο Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων

ΡΣΑ: Ρυθμιστικό Σχέδιο Αθήνας

ΣΔ: Συντελεστής Δόμησης

ΣΟΑΠ: Σχέδιο Ολοκληρωμένης Αστικής Παρέμβασης

UNEP: United Nations Environment Programme

UNESCO: United Nations Educational, Scientific, and Cultural Organization

Εικόνα 1: Οδός Τσούτσα, Πηγή: Προσωπικό Αρχείο

2.0. Εισαγωγικές έννοιες και θεωρητικές προσεγγίσεις

Στο δεύτερο κεφάλαιο, γίνεται μία προσπάθεια κατανόησης εννοιών όπως η γειτονιά, ο δημόσιος χώρος και πρακτικών όπως οι αστικές πολεοδομικές αναπλάσεις, το gentrification και ο συμμετοχικός σχεδιασμός. Η κατανόησή τους, επιδιώκεται μέσα από την μελέτη της ιστορικής εξέλιξης σε διεθνές και εθνικό επίπεδο, κοινωνιολογικά, πολεοδομικά, θεσμικά και σε επίπεδο εφαρμογής. Οι παραπάνω έννοιες και μέθοδοι, επιλέχθηκαν καθώς στην παρούσα διπλωματική εργασία, θα αποτελέσουν κλειδιά, τόσο ως προς την μέθοδο ανάλυσης της περιοχής μελέτης, όσο και στον τρόπο και τις αρχές με τις οποίες θα προσεγγιστεί η τελική πρόταση.

2.1. Πολεοδομική και Κοινωνιολογική προσέγγιση της έννοιας της γειτονιάς

Η έννοια της γειτονιάς κατά τη διάρκεια των χρόνων και με ιδιαίτερη έμφαση τα τελευταία χρόνια, έχει απασχολήσει διάφορους επιστημονικούς κλάδους που ασχολούνται με τον αστικό χώρο, όπως η πολεοδομία, η ανθρωπογεωγραφία και η κοινωνιολογία της πόλης. Παρατηρείται ποικιλομορφία στη χρήση του όρου, ο οποίος νοηματοδοτείται διαφορετικά στο πλαίσιο των επιστημονικών κλάδων, των παραδόσεων αλλά και από πλευράς των πολιτών- χρηστών του χώρου. Στην παρούσα εργασία, θα γίνει μία προσπάθεια παρουσίασης κάποιων βασικών προσεγγίσεων της έννοιας της γειτονιάς τόσο από πολεοδομικής όσο και από κοινωνιολογικής άποψης.

2.1.1. Ιστορική Πολεοδομική προσέγγιση της γειτονιάς

Κατά τη δεκαετία του '20, στις μεγάλες πόλεις της Αμερικής, τα έντονα φαινόμενα φτώχειας, εξαθλίωσης, εγκληματικότητας, ανεργίας και διαφοροποίησης του πληθυσμού ως προς φυλετικές/ εθνικές παραμέτρους, οδήγησαν στην διερεύνηση της σχέσης του χώρου με την κοινωνική δομή. Ουσιαστικά, πρόκειται για την πρώτη απόπειρα

επιστημονικής συσχέτισης των δύο αυτών παραμέτρων, καθώς η σημασία της κοινωνικής διαίρεσης του χώρου είχε ήδη επισημανθεί πριν μισό αιώνα από τη μαρξιστική σκέψη. Μέσα από τη «Σχολή του Σικάγο» οι R.Park, E.Burgess και R.D. McKenzie, διατύπωσαν δύο βασικές ιδέες, τη συγκρότηση της σύγχρονης πόλης κατά ομόκεντρες ζώνες και την έννοια της «γειτονιάς ή μονάδας γειτονιάς». Ο R.D. McKenzie το 1921, ζήτησε από τους φοιτητές του να σχεδιάσουν τα όρια του χώρου που θεωρούσαν ότι τους «περιείχε» και τους εξέφραζε, τα όρια της «γειτονιάς» τους. Το 1925 ο E. Burgess αναφέρει τις γειτονιές ως μικρές περιοχές στην πόλη με ισχυρό το πνεύμα «κοινότητας». Στη συνέχεια, οι Cl.Stein και H.Wright, το 1928, σχεδιάζουν μία οικιστική ενότητα 25.000 κατοίκων στο New Jersey, τη Radburn, η οποία αποτέλεσε ένα πρότυπο οργάνωσης περιοχής κατοικίας στη βάση μίας γειτονιάς, χαρακτηριζόνταν από τον διαχωρισμό κινήσεων πεζών και αυτοκινήτων και με υποδιαίρεση σε τρεις υποενότητες ως προς τον κοινωνικό εξοπλισμό. Ένα χρόνο μετά, το 1929, ο Cl. Perry δημοσιεύει την εργασία του για τη «μονάδα γειτονιάς», όπου περιγράφει μία οικιστική ενότητα ακτίνας περίπου 400μ., στο κέντρο της οποίας βρίσκονταν το κοινωνικό κέντρο και στην περίμετρο χωροθετούνταν τα εμπορικά καταστήματα πάνω στους περιβάλλοντες οδικούς άξονες, έτσι ώστε να εξυπηρετούν και άλλες μονάδες γειτονιάς. Συνοπτικά, κατά τη δεκαετία του '20 η γειτονιά αποτελεί ένα μελετημένο πρότυπο πολεοδομικής οργάνωσης που περιλαμβάνει: 1) καθορισμένα όρια, 2) μέγεθος συσχετισμένο με τις εγκαταστάσεις κοινωνικής υποδομής, 3) ιεραρχημένο δίκτυο οδικών αξόνων και 4) μέριμνα για τη χωροθέτηση των εμπορικών λειτουργιών. Το πρότυπο αυτό σχεδιασμού διείδυσε στην πολεοδομική πρακτική τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια και εξασφάλισε άμεσα την κοινωνική αποδοχή. Το 1945 με τις Νέες Πόλεις της Μ.Βρετανίας, βλέπουμε την εφαρμογή του μοντέλου της «γειτονιάς», ωστόσο σύμφωνα με τον Καρύδη «σε αυτή την πρακτική των Νέων Πόλεων, η κριτική κοινωνική και οικονομική ανάλυση και η διερεύνηση της πολιτικής συνιστώσας, αποκαλύπτουν ολόκληρο το φάσμα του μηχανισμού που τέθηκε τότε σε εφαρμογή με όπλο τη γειτονιά» (Καρύδης 2006: 220-1,223-4).

Στις τρεις πρώτες δεκαετίες μετά τον Β παγκόσμιο πόλεμο, οι «πολεοδομικές» απόψεις που υλοποιήθηκαν και διδάχτηκαν στα πανεπιστήμια και τους πολεοδομικούς φορείς μπορούν να συνοψιστούν ως εξής: 1) δημιουργία συστήματος ιεραρχημένων ενοτήτων με αντίστοιχη πυραμίδα κέντρων υπηρεσιών, 2) διαχωρισμός των χρήσεων, 3) οργανωμένη δόμηση με μαζικούς τρόπους παραγωγής, 4) γενικευμένη χρήση του αυτοκινήτου Ι.Χ., 5) κοινωνικοοικονομική διάσπαση, 6) καθοδηγητική και προδιαγραμμένη αντιμετώπιση του κατοίκου από πλευράς μελετητών και πολιτείας. Κατά τη δεκαετία του '60 αρχίζουν οι κατηγορηματικές αμφισβητήσεις των συμβατικών οικιστικών ενοτήτων με αρχικό εκφραστή τους τον Chr. Alexander (1965) με το άρθρο του « Η πόλη δεν είναι δένδρο». Με την οικονομική ύφεση και την ενεργειακή κρίση τη δεκαετία του '70, η ιδέα των οικιστικών μονάδων και των ιεραρχημένων κέντρων δέχεται ένα νέο πλήγμα. Από τα σημαντικότερα στοιχεία της κριτικής που ασκήθηκε είναι πως αυτά που προγραμματίστηκαν και κτίστηκαν, δεν είχαν λάβει υπόψιν τους τις ουσιαστικές ανάγκες και την άποψη του πληθυσμού (Αραβαντινός, 2007: 318-9, 331, 337-8).

2.1.2. Κοινωνιολογικές προσεγγίσεις της γειτονιάς

Οι κοινωνιολογικές προσεγγίσεις της γειτονιάς, σε άμεση σχέση με τις διατυπώσεις της Σχολής του Σικάγου, συνδέουν την γειτονιά με την έννοια της κοινότητας. Η προσέγγιση αυτή, ξεπερνάει τα γεωγραφικά όρια του χώρου και σχετίζεται σε μεγάλο βαθμό με έννοιες όπως τα κοινωνικά δίκτυα, η συγκινησιακή και συμβολική σημασία για τους κατοίκους, αλλά και η συγκρότηση ταυτότητας σε συνάρτηση με τον τόπο. Ωστόσο, οι Crow και Allan (1994) στηρίζουν τον διαχωρισμό αυτών των δύο όρων. Συγκεκριμένα, σε μια προσέγγιση που υπάρχει ήδη από τη δεκαετία του '60, στηρίζεται πως από τη μία μπορεί να υπάρχει κοινότητα πέρα από τα γεωγραφικά όρια της γειτονιάς και από την άλλη μπορεί να έχουμε μία γειτονιά χωρίς την ύπαρξη κοινότητας (Crow, Allan, 2013:182). Στην ίδια λογική οι Knox&Pinch θεωρούν ότι οι γειτονιές είναι περιοχές που περιλαμβάνουν ανθρώπους με εν γένει παρόμοια δημογραφικά, οικονομικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά χωρίς απαραίτητα κοινωνική

διάδραση, ενώ οι κοινότητες εμφανίζονται εκεί όπου υπάρχει κοινωνική συνοχή, παράγονται κοινά έθιμα, τρόποι ομιλίας κλπ. και συχνά παραπέμπει αλλά όχι κατ' ανάγκη σε συγκεκριμένη γεωγραφική συγκέντρωση (Κνοx&Pinch, 2009:345,555). Προκύπτει έτσι, η θεώρηση πως η γειτονιά είναι περισσότερο ένα τυχαίο προϊόν επιλογής πολλών ατόμων (Häubergermann 2004) (Βαΐου 2007, 13). Η προσέγγιση του Lefebvre, είναι πως οι περισσότεροι άνθρωποι ζουν, σε συγκεκριμένους τόπους-γειτονιές, ζωές που χαρακτηρίζονται από τοπικότητα, συγκλίσεις και τυχαίες συναντήσεις (Lefebvre, 2007:68). Από αυτή την οπτική, η γειτονιά είναι σημείο συνάντησης τόπου και κοινότητας, χωρίς αυτό να σημαίνει πως οι δύο έννοιες ταυτίζονται κατ' ανάγκη ή πως είναι κλειστές και οριοθετημένες.

Ο Forrest (2004), σημαντικό στέλεχος του Centre for Neighbourhood Research στη Μ. Βρετανία, στην προσπάθεια αποσαφήνισης του όρου της γειτονιάς, κατέληξε σε τέσσερις διαφορετικές προσεγγίσεις για την θεώρησή της. Αυτές είναι, η κοινότητα, το προϊόν, ο θύλακας κατανάλωσης και το πλαίσιο. Ένα ακόμη στοιχείο που προβληματίζει τον Forrest, αλλά και την παρούσα εργασία, είναι το κατά πόσο μπορεί να ενδυναμωθεί ο ρόλος της γειτονιάς, τι μπορεί να συμβάλει στην ενίσχυσή του και κατά πόσο σχετίζονται με αυτό τα δίκτυα σχέσεων αλλά και η πρόσδεση σ' έναν συγκεκριμένο τόπο (Βαΐου, 2007, 10). Παράλληλα με τα παραπάνω, η Massey, στηρίζει πως η γειτονιά διαμορφώνεται από ένα σύνολο κοινωνικών σχέσεων που διαντιδρούν σε μία τοποθεσία, πως υπάρχουν διαφορετικές αναγνώσεις από τα άτομα ή τις ομάδες ανάλογα με τις εμπειρίες τους και πως εν τέλει η γειτονιά συγκροτείται από κίνηση, επικοινωνία, σχέσεις που εκτείνονται και πέρα από αυτήν (Massey, 2005:151). Στην Ελλάδα, σύμφωνα με τη Βαΐου, ο προσδιορισμός μίας περιοχής ως γειτονιάς, σχετίζεται με ιστορικές διαδικασίες συγκέντρωσης των κατοίκων, που η συγκρότησή τους εξαρτάται από την ύπαρξη τοποσήμων και των κοινωνικών δικτύων που αναπτύχθηκαν στον συγκεκριμένο τόπο (Βαΐου, 2007: 18).

Βασιζόμενος στη σύγχρονη κοινωνία, ο Chapman θέτει τον προβληματισμό της χαλάρωσης των χωρικών δεσμών και σημαντικό κομμάτι των δικτύων κοινωνικής υποστήριξης και συγκρότησης της γειτονιάς. Το παραπάνω, στηρίζεται στην αυξανόμενη προσωπική κινητικότητα, δεδομένης της χρήσης Ι.Χ. του αυξανόμενου μορφωτικού επιπέδου ή της κινητικότητας στην αγορά εργασίας. Στην ίδια λογική πολλοί υποστηρίζουν ότι η σύγχρονη πόλη οδηγεί στην αποξένωση και την αδιάφορη στάση των ανθρώπων για τη ζωή γύρω τους. Από την άλλη, ο Lofland (1973) στηρίζει ότι οι κάτοικοι της πόλης δεν έχασαν την ικανότητα να συνάπτουν βαθιές, μακροχρόνιες και πολυεπίπεδες σχέσεις και πως κέρδισαν την ικανότητα να διαχειρίζονται αυτές που είναι επιφανειακές, εφήμερες και περιορισμένες.

2.1.3. Ιστορική εξέλιξη της γειτονιάς στην Αθήνα

Στην Ελλάδα, από την προϊστορία και ιστορία του οικισμού, εμφανίζονται μορφές ενοτήτων, γειτονιών ή άλλων συνόλων. Σημαντικές είναι οι οικιστικές ενότητες που είχαν διαμορφωθεί επί Τουρκοκρατίας στην Αθήνα και σ' άλλες πόλεις. Συγκεκριμένα επί Τουρκοκρατίας στην Αθήνα, δεν είναι δόκιμη η χρήση του όρου γειτονιά, καθώς οι οικιστικές ενότητες που είχαν διαμορφωθεί τότε ήταν ο μαχαλάς, η ενορία και το πλατώμα. Ο μαχαλάς και η ενορία παρουσιάζουν κοινά χαρακτηριστικά, πρόκειται για 50- 60 νοικοκυριά, στο σύνολό τους 250-300 κάτοικοι, με σχετική ομοιογένεια τόσο στα εθνικά, όσο και στα θρησκευτικά χαρακτηριστικά τους, οργανωμένα γύρω από την εκκλησία (ή το τζαμί). Άλλο χαρακτηριστικό αυτών των οικιστικών ενοτήτων, ήταν οι κοινές φορολογικές υποχρεώσεις. Όλα τα μέλη ήταν συνυπεύθυνα για την πληρωμή του συνολικού ποσού του φόρου της ενορίας τους, στον κατακτητή. Τα πλατώματα προέκυπταν από ενοποιήσεις ενοριών και ήταν ευρύτερες λειτουργικές και διοικητικές ενότητες. Στα μέσα του 17^{ου} αιώνα στην Αθήνα υπήρχαν οκτώ πλατώματα των 250 νοικοκυριών, δηλαδή κοντά στους 1250 κατοίκους. Την εποπτεία των πλατωμάτων είχαν οι επικεφαλείς των αρχοντικών οικογενειών. Οι ενορίες, οι μαχαλάδες και τα πλατώματα στην Αθήνα, ήταν λειτουργικά εμπλουτισμένα και δεν είχαν

Εικόνα 2: Λαϊκή Αγορά στην οδό Καλλιδρομίου, Πηγή: Προσωπικό Αρχείο

αποκλειστικά αμιγείς περιοχές κατοικίας, αλλά συχνά συνδυάζονταν το σπίτι με το γειτονικό μαγαζί ή εργαστήριο (Αραβαντινός, 2007: 338-9).

Με τη σύσταση του νέου Ελληνικού Κράτους, το 1834, άρχισε η εφαρμογή του σχεδίου Κλεάνθη- Schaubert με τις τροποποιήσεις του Leon von Klenze, το 1835. Το νέο σχέδιο όριζε χωρικά τις λειτουργικές ενότητες της Αθήνας (πνευματικό- διοικητικό και εμπορικό κέντρο), η βασική συνθετική αρχή που το χαρακτήριζε, ήταν το ισοσκελές τρίγωνο Σταδίου- Πειραιώς- Ερμού. Η νέα διαμόρφωση σε συνδυασμό με την εσωτερική μετανάστευση προς την Αθήνα, ανέτρεψε τις ως τότε υπάρχουσες συγκροτήσεις των γειτονιών και κατέστησε δυσδιάκριτα τα όριά τους. Στα μέσα του 19^{ου} αιώνα και κατά τον 20^ο δημιουργούνται τα προάστια σε χώρους πολύ μεγαλύτερους, και αποτελούν τεχνητές «οικιστικές ενότητες» (Αραβαντινός, 2007: 339).

2.1.4. Πολεοδομικός και θεσμικός ορισμός της γειτονιάς στην Ελλάδα

Οι έννοιες της οικιστικής ενότητας και της γειτονιάς, προσεγγίζονται στις δεκαετίες του '50 και '60 από μελέτες του Υπουργείου Δημοσίων Έργων, με εκπρόσωπο τον Π. Βασιλειάδη, το γραφείο Δοξιάδη κ.α. Από τις διάφορες προσεγγίσεις που προέκυψαν από τις μελέτες, φαίνεται πως ο κοινός τους τόπος τους, είναι η συμφωνία πάνω στην ανάγκη για οργάνωση των οικιστικών ενοτήτων πεπερασμένου πληθυσμιακού και γεωγραφικού μεγέθους. Συγκεκριμένα, το 1950 ο Δοξιάδης διατύπωσε τις θεωρίες του για την ανθρώπινη κοινότητα και το σύστημα ιεραρχημένων οικιστικών ενοτήτων, δηλαδή τις κοινότητες 1^{ου}, 2^{ου}, 3^{ου} κλπ. βαθμού. Το 1960 ο Βασιλειάδης προτείνει τη δημιουργία "πόλεων μέσα στην πόλη" και την ιεράρχηση των περιοχών κατοικίας σε επιμέρους ενότητες, που αλλού αναφέρονται ως "πόλεις" και αλλού ως "συνοικίες". Η πρόταση του Βασιλειάδη είναι οι συνοικίες να έχουν έκταση 2.000ha, πληθυσμό 250.000-300.000 κατοίκους και να υποδιαιρούνται σε γειτονίες με πληθυσμό περίπου 50.000 κατοίκους. Αντίστοιχες ιδιωτικές μελέτες παρουσιάζονται τότε, οι οποίες δέχονται την αρχή των ιεραρχημένων οικιστικών ενοτήτων με διαφοροποιήσεις ως προς τα πληθυσμιακά

μεγέθη και τον βαθμό συγκέντρωσης ή αποκέντρωσης των υπηρεσιών (Αραβαντινός, 2007: 341-3).

Στις αρχές της δεκαετίας του '80 θεσπίζεται η δημιουργία «δημοτικών διαμερισμάτων» στους Δήμους με πληθυσμό άνω των 150.000 κατοίκων και πρόκειται για μία αρχική προσπάθεια διαίρεσης του χώρου. Το 1983 από το αρμόδιο Υπουργείο (σημερινό ΥΠΕΚΑ) με τον Ν. 1337/83 γίνεται η πρώτη αναφορά του όρου «γειτονιά» στην ελληνική πολεοδομική νομοθεσία. Συγκεκριμένα, η γειτονιά οροθετείται από τις καθημερινές συνήθειες, την ταύτιση των κατοίκων με την περιοχή τους και ότι το πληθυσμιακό μέγεθος ορίζεται στους 2000-5000 κατοίκους. Στη συνέχεια, προτείνεται στις γειτονιές να καλύπτονται αναγκαίες εξυπηρετήσεις και λειτουργίες, όπως καταστήματα καθημερινής χρήσης, γραφεία, τράπεζες, ταχυδρομείο, σχολεία, πάρκα, παιδικές χαρές, κινηματογράφος κ.α. Τα νέα χαρακτηριστικά των γειτονιών που παρουσιάζονται είναι το πολιτιστικό κέντρο, το «γραφείο γειτονιάς» και οι ακάλυπτοι χώροι (δρόμος και πλατείες). Ένα άλλο σημαντικό εργαλείο της περιόδου είναι ο «οδηγός οριοθέτησης γειτονιάς», όπου θέτει κάποια συγκεκριμένα κριτήρια οριοθέτησής της. Αυτά είναι, διοικητικά (π.χ. σχολεία, οργανισμοί, ενορίες, αστυνομικά τμήματα κλπ.), λειτουργικά (πχ. εμπορικά κέντρα, πολιτιστικά ή ψυχαγωγικά κέντρα κλπ.), φυσικά-τοπολογικά (πχ. ρέμα, γέφυρα, κλίσεις δρόμων κλπ.), πολεοδομικά- κυκλοφοριακά- μορφολογικά (πχ. σιδηροδρομική γραμμή, μεγάλα πάρκα, λεωφόροι κλπ.) και κοινωνικά-πολιτιστικά- οικονομικά (πχ. κοινωνική και οικονομική ομοιογένεια, συνήθειες, τρόπος ζωής κλπ.) (Αραβαντινός, 1997:316-7). Η έννοια της γειτονιάς χρησιμοποιείται ξανά από τον Ν.2508/97 στον οποίο δίνονται κατευθύνσεις για την αντιμετώπιση της έννοιας από τα γενικά πολεοδομικά σχέδια. Αποτελεί γεγονός, πως μέχρι και σήμερα αυτά τα νομοθετήματα αξιοποιούνται από την πλειοψηφία των μελετών, χωρίς όμως να έχει γίνει σαφής η οριοθέτηση των γειτονιών. Ιδιαίτερα σημαντικές, σαν ιδέες, υπήρξαν η θεσμοθέτηση συνοικιακών συμβουλίων και Πολεοδομικών Επιτροπών Γειτονιάς (ΠΕΓ) και οι διαμερισματικοί σύμβουλοι. Οι ΠΕΓ, τα συνοικιακά και διαμερισματικά συμβούλια, όπως

και οι διαδικασίες του δήμου είναι τρεις διαφορετικές ενότητες της τοπικής αυτοδιοίκησης που ασχολούνται με τοπικά ζητήματα, αλλά οι διαδικασίες τους δεν συνδέονται. Το 2006 με τον νέο Δημοτικό Κώδικα (Ν. 3463/2006), επιχειρείται η ενίσχυση της συμμετοχικής διαδικασίας των πολιτών. Στις περισσότερες περιπτώσεις, τα παραπάνω αποτέλεσαν ιδέες αλλά δεν κατορθώθηκε να εφαρμοστούν, το γεγονός αυτό μπορεί να αιτιολογηθεί αφενός από την έλλειψη μίας ολοκληρωμένης πολεοδομικής πολιτικής και αφετέρου από τις πελατειακές σχέσεις που όλα αυτά τα χρόνια έχουν καλλιεργηθεί.

Ο όρος "γειτονιά" δεν έχει σταθερό περιεχόμενο ή σαφή έννοια και συσχετίζεται άμεσα με τις έννοιες: "κοινότητα", "συνοικία", "διαμέρισμα", "οικιστική ενότητα" ή "οικιστικό συγκρότημα". Μέχρι σήμερα, τα όρια της είναι δυσδιάκριτα στην πολεοδομική νομοθεσία αλλά και στον αστικό ιστό. Ωστόσο, είναι σημαντικό να τονίσουμε πως ο προσδιορισμός της γειτονιάς δεν αρκεί να είναι πολεοδομικός και θεσμικός αλλά να λαμβάνονται υπόψιν οι κοινωνικοί παράμετροι που την ορίζουν. Κάποιους από τους βασικούς παράγοντες για την προσέγγισή της, είναι τα νοήματα που δίνουν διαφορετικοί άνθρωποι ανάλογα την κοινωνική τους τάξη, το φύλο, την ηλικία, την εθνότητα και συνολικότερα τις εμπειρίες τους. Δεν υπάρχει μία μονόπλευρη αντιμετώπιση της έννοιας και διαφοροποιείται ανάλογα με τον χρόνο και τον τόπο. Στη συνέχεια, αναδεικνύεται πως ο δημόσιος χώρος αποτελεί σημαντικό στοιχείο της συγκρότησής της. Για το λόγο αυτό, η πολεοδομική- σχεδιαστική προσέγγιση της γειτονιάς, οφείλει να εξυπηρετεί και να ενισχύει την έννοια της κοινότητας, ώστε να επιτευχθεί η σύγκλιση ίσως και ταύτιση αυτών των εννοιών, στο βαθμό πάντα που αυτό είναι εφικτό.

Εικόνα 3: Σκαλάκια του Λόφου Στρέφη. Πηγή: Προσωπικό Αρχείο

2.2. Μελέτη του δημόσιου χώρου

Ο δημόσιος χώρος έχει αποτελέσει αντικείμενο μελέτης μεταξύ επιστημονικών κλάδων όπως η νομική, τα οικονομικά, η κοινωνιολογία, η πολεοδομία και η αρχιτεκτονική. Οι σημασιοδοτήσεις του δημόσιου χώρου μέσα από αυτές τις επιστήμες είναι αλληλοσυμπληρώμενες, καθώς προσεγγίζουν άλλες πτυχές του. Από την μελέτη του δημόσιου χώρου, γίνεται κατανοητή η πολυπλοκότητα στις κοινωνικές σχέσεις, τις πρακτικές και το δικαίωμα της πρόσβασης σε αυτόν. Στη συνέχεια, θα γίνει μία προσπάθεια παρουσίασης του τρόπου που συγκροτήθηκε κατά την διάρκεια των χρόνων, αλλά και των ορισμών- νοηματοδοτήσεων που δόθηκαν σε αυτόν.

2.2.1. Ιστορική προσέγγιση του δημόσιου χώρου

Αρχέτυπο του δημόσιου χώρου από πολλούς μελετητές χαρακτηρίζεται η Αρχαία Ελληνική Αγορά (αγορά από την λέξη "αγείρω" που αρχικά σήμαινε συναθροίζω και η οποία μετέπειτα πήρε την έννοια του αγορεύω δηλαδή μιλώ δημοσίως). Η Αγορά αποτελεί το δημόσιο αστικό χώρο της κλασικής πόλης, ο δημόσιος χώρος είναι «ο χώρος των πολιτών, ένας ανοιχτός χώρος όπου διεξάγονται οι δημόσιες υποθέσεις και οι νόμιμες συζητήσεις μεταξύ των πολιτών» (Hartley, 1993). Η Αγορά δεν αποτελούσε απλά ένα αστικό κέντρο, ενσάρκωνε το ουσιαστικότερο στοιχείο της ελεύθερης πόλης, το σύμβολο της δημοκρατίας. Αποτελούσε τον χώρο όπου συγκεντρώνονται η διοίκηση της πόλης, η έδρα της δικαιοσύνης, οι οικονομικές δραστηριότητες, οι εμπορικές συναλλαγές αλλά και τον χώρο που διεξάγονται οι κοινωνικές και πνευματικές σχέσεις των Αθηναίων πολιτών. Όπως αναφέρει ο Benevolo «Ο ελληνικός πολιτισμός εφευρίσκει εκ νέου την πόλη ως συλλογικό ορίζοντα άξιο του ανθρώπου, χάρη στην πληρότητα της, που απαιτεί μια σχέση εξωτερική, ισορροπημένη με την ύπαιθρο, και ένα εσωτερικό μέτρο, υπολογισμένο και ελεγχόμενο» (Benevolo, 1997:26).

Ωστόσο, η πραγματικότητα φαίνεται πως δεν ήταν ακριβώς η παραπάνω. Το δικαίωμα της παρουσίας στο δημόσιο χώρο και της συμμετοχής στη

δημόσια σφαίρα αφορά ένα πολύ συγκεκριμένο και μικρό ποσοστό των κατοίκων της πόλης, στους οποίους και αποδίδεται η ιδιότητα του πολίτη. Συγκεκριμένα, στους ενήλικες άνδρες με Αθηναϊκή καταγωγή που είχαν ολοκληρώσει τα στρατιωτικά τους καθήκοντα. Ο Έγκελς, στην Καταγωγή της Οικογένειας της Ατομικής Ιδιοκτησίας και του Κράτους, αναφέρει: «Τον καιρό της ανώτατης άνθισης όλοι οι ελεύθεροι πολίτες της Αθήνας, μαζί με τις γυναίκες και τα παιδιά τους, ήταν περίπου 90.000 άτομα, δίπλα σ' αυτούς υπήρχαν 365.000 δούλοι και των δύο φύλων και 45.000 κάτοικοι με περιορισμένα δικαιώματα - ξένοι και απελεύθεροι. Σε κάθε ενήλικο άρρενα πολίτη αναλογούσαν λοιπόν τουλάχιστο 18 δούλοι και πάνω από 2 κάτοικοι με περιορισμένα δικαιώματα» (Engels, 1997). Αντίστοιχα, ο Σαρηνγιάννης, υποστηρίζει πως μπορεί στην αρχαία Ελλάδα η εικόνα της πόλης να είναι η εικόνα της δημοκρατίας, ωστόσο, η Αγορά της εκφράζει μόνο την άρχουσα δουλοκτητική τάξη (Σαρηνγιάννης, 1987: 16).

Η Η. Arendt, σημειώνει ότι στην Αρχαία Ελλάδα ως «δημόσιο» οριζόταν αυτό που διέθετε την ευρύτερη δυνατή δημοσιότητα, μπορούσε να το δει και να το ακούσει ο καθένας και το οποίο λόγω του επικοινωνιακού του εύρους διέθετε έντονη πολιτική χροιά. Από την άλλη, το «ιδιωτικό», σήμαινε τη στέρση των αντικειμενικών δεσμών με την κοινωνία, άρα τη στέρση των ουσιωδών σχέσεων για την ανάπτυξη της ανθρώπινης ζωής (Arendt, 2009). Η προσέγγιση αυτή, του δίπολου δημόσιο –ιδιωτικό μαζί με τα παραπάνω στοιχεία για την συμμετοχή και τον αποκλεισμό δίνουν μια ενδεικτική εικόνα της Αθηναϊκής δημοκρατίας.

Στη συνέχεια, η ρωμαϊκή πόλη, ακολούθησε το ελληνικό πρότυπο πόλης με έναν καλά σχεδιασμένο κεντρικό αστικό χώρο και με την περιφέρεια της να παραμένει ασχεδίαστη. Συνήθως αναπτύσσεται γύρω από το Forum, που αντιστοιχεί στην Αγορά των ελληνικών πόλεων (Παπαγρηγορίου, 2009: 27). Το Forum συγκροτείται από δημόσια κτίρια με μνημειώδη χαρακτήρα ενώ στη μία ή σε περισσότερες πλευρές του υπάρχει περιστύλιο. Φιλοξενεί λειτουργίες πολιτικού, θρησκευτικού, εμπορικού και διοικητικού χαρακτήρα, κι έτσι δημιουργείται ένα είδος κοινωνικού και πολιτιστικού κέντρου (Benevolo, 1997: 30). Μπορούμε να

πούμε πως το Forum προσανατολίζονταν περισσότερο στο θέαμα παρά στη συμμετοχή των πολιτών στα ζητήματα της πόλης. Η μεταλλαγή αυτή δικαιολογείται στην αλλαγή κλίμακας αλλά και στην αλλαγή πολιτειακού καθεστώτος. Πρόκειται πλέον για μία μεγάλη αυτοκρατορία και όχι μια πόλη-κράτος ή μία επιλεκτική δημοκρατία.

Η μεσαιωνική πόλη σε αντίθεση με τη ρωμαϊκή δεν αποτελεί αντικείμενο σχεδιασμού. Χαρακτηριστικό της νέας οργάνωσης των πόλεων είναι ο αυστηρά οριοθετημένος κλειστός χώρος (εκκλησίες, οχυρώσεις, μοναστήρια) ως εκ τούτου ιδιαίτερη σημασία αποκτά ο ανοικτός χώρος της πλατείας, ο οποίος λαμβάνει κυρίαρχα εμπορικό χαρακτήρα (Benevolo,1997: 86-9). Στην πρώτη της φάση, η μεσαιωνική πόλη, χαρακτηρίζεται από την έλλειψη ενός κεντρικού δημόσιου χώρου. Η «ακεντρικότητα» της μεσαιωνικής πόλης οφείλεται στο γεγονός ότι πρόκειται για μια πόλη καθαρά αγροτική όπου η κοινωνική διάκριση και ιεραρχία καθορίζεται από την ιδιοκτησία της γης (Καραλέτσου, 1998: 1-17,33-41). Ο χώρος της πόλης αποτελεί απλά μια συγκέντρωση κατοικιών βιοτεχνών και εμπόρων, καλφάδων και άλλων ομάδων της εποχής εκείνης που ήταν σε σχέση δουλοπαροικίας με τον φεουδάρχη (Σαρηγιάννης,1987:17). Η Η. Arendt αναφέρει χαρακτηριστικά για τον μεσαιωνικό χώρο, πως η κοινωνική σφαίρα δεν είναι ούτε ιδιωτική, ούτε δημόσια, αλλά πως υπάρχει ένας μικτός χώρος ενδιάμεσα στο ιδιωτικό και το δημόσιο όπου τα ιδιωτικά συμφέροντα αποκτούν δημόσια σημασία .

Κατά την Αναγέννηση ο υπαίθριος δημόσιος χώρος αποκτά ιδιαίτερη σημασία και από τυχαίο κενό μετατρέπεται σε βασικό συστατικό του αστικού χώρου. Ο Sennett στο βιβλίο του «Η τυραννία της Οικειότητας» αναφέρει πως η λέξη «δημόσιο» χρησιμοποιείται για πρώτη φορά με την έννοια του κοινού συμφέροντος της κοινωνίας κατά την αναγέννηση (15ος αιώνας), ενώ στις αρχές του 16ου αιώνα η έννοια συμπεριλαμβάνει και αυτό που εκτίθεται σε κοινή θέα. Όπως σημειώνει όμως, το κοινό καλό της «κοινωνίας» περιορίζεται στα στενά πλαίσια μιας αριστοκρατικής ελίτ. Στη συνέχεια, επισημαίνει πως στο δίπολο δημόσιο-ιδιωτικό, ο πόλος του

ιδιωτικού ταυτίζεται με το προνομιούχο, σε ανώτατο κυβερνητικό επίπεδο και την προστατευμένη περιοχή ζωής (Sennett, 1999:32-3).

Στα μέσα του 18ου αιώνα, στα μέσα της βιομηχανικής επανάστασης, η λέξη δημόσιο προσέλαβε νέο νόημα και σήμαινε όχι μόνο ένα τομέα της κοινωνικής ζωής που βρισκόταν πέρα του χώρου της οικογένειας και των στενών φίλων, αλλά επίσης και το γεγονός ότι αυτός ο δημόσιος χώρος γνωστών και ξένων συμπεριέλαβε μια σχετικά μεγάλη ποικιλία ανθρώπων (Sennett, 1999: 33-7). Το 19ο αιώνα, οι συνθήκες αλλάζουν και το δημόσιο ταυτίζεται με το ανήθικο και το μιαρό. Όπως στηρίζει ο Sennett το νέο και μη οικείο περιβάλλον των πόλεων που διαμορφώθηκε στις βιομηχανικές πόλεις του 19ου αιώνα, όλο και περισσότερο μειώνει τη βούληση για επιρροή στη δημόσια ζωή και ωθεί σε ένα χώρο προστασίας, τον ιδιωτικό χώρο του σπιτιού, της οικογένειας (Sennett, 1999: 38-9). Το ζήτημα της ηθικότητας της δημόσιας ζωής είχε διαφορετική σημασία για τους άνδρες και τις γυναίκες. Για τις γυναίκες ήταν ο χώρος που μπορούσε να χάσει κανείς την αρετή του, ενώ για έναν άντρα ήταν ο χώρος που μπορούσε να απομακρύνεται από εκείνα ακριβώς τα καταπιεστικά χαρακτηριστικά ευπρεπείας. Έτσι για τους άντρες η δημόσια ζωή συνδέθηκε με την ανηθικότητα ως σφαίρα ελευθερίας παρά ντροπής (Sennett, 1999: 40- 1).

2.2.2. Προσεγγίσεις ορισμού του δημόσιου χώρου

Όπως αναφέρθηκε, ο δημόσιος χώρος απασχόλησε διαφορετικούς επιστημονικούς κλάδους και για τον λόγο αυτό έχει και διαφορετικές αλλά αλληλοσυμπληρωμένες νοηματοδοτήσεις. Η νομική του διάσταση, αφορά την ιδιοκτησία, ότι δηλαδή ο δημόσιος χώρος αποτελεί δημόσια ιδιοκτησία και δεν προορίζεται για οικονομική εκμετάλλευση. Αντίστοιχα, κατά την οικονομική προσέγγιση ο δημόσιος χώρος αποτελεί δημόσιο αγαθό και τονίζεται ξανά η έννοια της κοινοκτημοσύνης.

Ο Κ. Λαλένης δίνει τον εξής ορισμό: « Δημόσιοι χώροι είναι κατ' αρχήν αυτοί που δεν προορίζονται για ιδιωτική χρήση και έχουν κοινό γνώρισμα το ότι εξυπηρετούν το δημόσιο συμφέρον. Οι δημόσιοι χώροι διακρίνονται

σε κοινόχρηστους και κοινωφελείς.» (Λαλένης 2004:273). Οι κοινόχρηστοι χώροι χαρακτηρίζονται από την ελεύθερη χρήση του κοινού και από την απαγόρευση δόμησης σε αυτούς μόνιμων κατασκευών για οποιαδήποτε χρήση. Συνήθως, περιλαμβάνουν πλατείες, πάρκα, μη ιδιωτικούς κήπους, οδικό δίκτυο και τοπικές διαμορφώσεις του (Δράγκος, 1998:34). Οι κοινωφελείς χώροι, αποτελούν χώρους στους οποίους επιτρέπεται η δόμηση και προορίζονται για την εξυπηρέτηση ειδικών δημοσίων και γενικότερα κοινωφελών σκοπών. Περιλαμβάνουν, σχολεία, νοσοκομεία, διοικητικά κτίρια, μουσεία, θρησκευτικά κτίρια, αθλητικές εγκαταστάσεις κλπ. Για την χρήση αυτών των χώρων υπάρχουν ορισμένοι περιορισμοί όπως η πληρωμή εισιτηρίου για την είσοδο σε ορισμένα μουσεία ή η χρήση των νοσοκομείων αποκλειστικά από ασθενείς (Λαλένης 2004: 273).

Ένας ακόμη ορισμός του δημόσιου χώρου δίνεται στο συλλογικό βιβλίο "Public Space": «Ο δημόσιος χώρος είναι η σκηνή όπου εκτυλίσσεται το έργο της δημόσιας ζωής (communal life). Δρόμοι, πλατείες και πάρκα σε μια πόλη δίνουν μορφή στο είδος και την εξέλιξη των ανθρώπινων συναναστροφών. Αυτοί οι δυναμικοί χώροι αποτελούν ένα σημαντικό συμπλήρωμα σε πιο πάγιους χώρους και στην ρουτίνα της καθημερινότητας, παρέχοντας δίκτυα κίνησης, κόμβους επικοινωνίας και κοινούς χώρους παιχνιδιού και χαλάρωσης. Οι δημόσιοι χώροι βοηθούν τους ανθρώπους να ικανοποιήσουν σημαντικές τους ανάγκες, να διαμορφώσουν και να προστατέψουν βασικά ανθρώπινα δικαιώματα και να μεταδώσουν ιδιαίτερα πολιτισμικά νοήματα» (Day et.al., 1992: 3-4).

Η πολιτική και κοινωνική σημασία του δημόσιου χώρου, σχετίζεται με τη δημόσια ζωή και τη λειτουργία της. Ορίζεται ως ο χώρος που εγγράφεται η δημόσια σφαίρα της κοινωνίας. Όπως αναφέρει η Μ. Μαντουβάλου, σε μια κοινωνία με δημοκρατικό πολίτευμα, ως δημόσια σφαίρα, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί το γεγονός ότι διατυπώνονται δημόσια ιδέες. Οι ιδέες αυτές γίνονται αντικείμενο κριτικής, αντιθέσεων και αντιπαραθέσεων, δεν αφορούν μόνο την πολιτική, αλλά και την τέχνη, τη θρησκεία και τις αξίες της ζωής. Όσοι συμμετέχουν σε αυτές τις διαδικασίες, αισθάνονται ότι ανήκουν σε μία κοινότητα, ότι είναι πολίτες, όσο φυσικά υπάρχει το

ελάχιστο της κοινωνικής συνοχής (Μαντουβάλου,1998:11). Στη δημόσια σφαίρα αναφέρεται και η Βαϊού. Συγκεκριμένα, όπως επισημαίνει, την συνθέτουν ο δημόσιος χώρος, μαζί με τους κοινωνικούς θεσμούς και τις κοινωνικές σχέσεις που προσδιορίζονται και συγκροτούνται μέσα σε αυτόν. Στην δημόσια σφαίρα, διαμορφώνονται ατομικές και συλλογικές ταυτότητες και τα χαρακτηριστικά της ιδιότητας του πολίτη. Τα χαρακτηριστικά αυτά είναι η αυτονομία, η ισότητα, η δημοκρατική παρουσία, η αντιπροσώπευση, η πρόσβαση σε πόρους και αγαθά και σε μία σειρά δικαιωμάτων (Βαϊού, 2002: 70).

Ο Sennett, στηρίζει πως για την καλύτερη κατανόηση της λέξης «δημόσιο», χρειάζεται να οριστεί σε συνάρτηση με το «ιδιωτικό». Αρχικά, οι πρώτες καταγεγραμμένες χρήσεις της λέξης «δημόσιο» στην αγγλική γλώσσα σχετίζονταν με το *κοινό συμφέρον της κοινωνίας*, στη συνέχεια προστέθηκε μία ακόμα έννοια του «δημοσίου» ως εκείνου το οποίο φανερώνεται και εκτίθεται σε κοινή θέα. Με το τέλος του 17^{ου} αιώνα, το δημόσιο σήμαινε ανοικτό στην εξουχιστική εξέταση του καθένα, ενώ ιδιωτικό σήμαινε προστατευμένη περιοχή της ζωής, οριζόμενη από την οικογένεια και τους φίλους (Sennett,1999: 31). Για την ιστορική διάσταση της αντίθεσης του δημόσιου και ιδιωτικού χώρου μιλάει και ο Σαρηνιάννης, Συγκεκριμένα, αναφέρει πως οι κοινωνίες που βρίσκονται σε άνοδο, το δημόσιο κυριαρχεί του ιδιωτικού, στοιχείο που αποτυπώνεται τόσο στον οικονομικό όσο και στον κοινωνικό και μορφολογικό τομέα. Αντίθετα, στις κοινωνίες που βρίσκονται σε παρακμή, αναπτύσσονται τα ιδιωτικά συμφέροντα που επισκιάζουν το δημόσιο συμφέρον σε όλους τους παραπάνω τομείς (Σαρηνιάννης, 2002: 50).

2.2.3. Μεθοδολογίες ορισμού του χώρου

Σε αυτό το σημείο, έχει ενδιαφέρον να αναφέρουμε κάποιες βασικές μεθοδολογικές προσεγγίσεις ορισμού του χώρου και οι οποίες θα βοηθήσουν και στη μετέπειτα έρευνα που γίνεται στη συγκεκριμένη εργασία.

Ιδιαίτερα σημαντική είναι η τριμερής διαλεκτική του Lefebvre σχετικά με το χώρο, αυτή, περιλαμβάνει:

1) Τις αναπαραστάσεις του χώρου: η έννοια αυτή αναφέρεται στον χώρο των επιστημόνων και όλων εκείνων που ορίζουν τι είναι ο χώρος, όπως οι πολεοδόμοι, οι αρχιτέκτονες και οι τεχνοκράτες. Είναι ο κύριος χώρος κάθε κοινωνίας, αναπόσπαστα συνδεδεμένος με τις σχέσεις παραγωγής και την ευταξία που αυτές επιβάλλουν (π.χ.: τοπογραφικοί και διοικητικοί χάρτες).

2) Τους χώρους της αναπαράστασης: πρόκειται για τον χώρο των κατοίκων και των χρηστών, και αφορά περισσότερο τα συναισθήματά τους και λιγότερο τις σκέψεις τους (π.χ.: αισθήματα ευχαρίστησης, ασφάλειας, αγωνίες κατά την κίνηση μέσα στην πόλη, "το καφενείο μετά τη γωνία" κλπ.)

3) Τις χωρικές πρακτικές: η έννοια αυτή αναφέρεται στην πραγματικότητα της πόλης, στη ρουτίνα της δουλειάς και της ξεκούρασης, σε όσα δηλαδή εξασφαλίζουν την παραγωγή και την κοινωνική παραγωγή (π.χ.: τοίχοι, φυσικά σύνορα κλπ.) (Merrifield, 2006:109-10).

Αντλώντας από τη σκέψη του Lefebvre, ο David Harvey προτείνει μια άλλη μεθοδολογία για την μελέτη του πλέγματος των χωρικών πρακτικών, η οποία συνδυάζει τη λεφεβριανή τριμερή διαλεκτική του χώρου με τέσσερις πιο συμβατές αντιλήψεις: α) την ευκολία πρόσβασης και τον καθορισμό των αποστάσεων, β) την ιδιοποίηση και χρήση του χώρου, γ) την κυριαρχία και τον έλεγχο του χώρου και δ) την παραγωγή του χώρου (Harvey, 2007: 295-8).

Ο Lynch, θεωρεί ότι η εικόνα του περιβάλλοντος αναλύεται σε τρία συστατικά: την ταυτότητα, τη δομή και το νόημα. Πραγματοποίησε έρευνα σε τρεις πόλεις των Η.Π.Α. (Boston, Los Angeles, New Jersey), με σκοπό μέσα από συνεντεύξεις να δημιουργήσει έναν νοπτικό χάρτη από την αντίληψη του κάθε ερωτώμενου για την πόλη του, και τελικά έναν συλλογικό νοπτικό χάρτη για την κάθε πόλη. Κατέληξε λοιπόν στο να

προτείνει, πέντε στοιχεία που θεωρεί ότι δομούν τις νοπτικές εικόνες της πόλης:

1) Τις διαδρομές (paths): είναι τα "κανάλια" που διασχίζει ένας άνθρωπος όπως δρόμοι, πεζόδρομοι, κανάλια, σιδηρόδρομοι, γραμμές διέλευσης.

2) Τα όρια (edges): είναι τα γραμμικά στοιχεία που δεν αποτελούν ή δεν θεωρούνται από τον χρήστη του χώρου μονοπάτια όπως το νερό ή ο τοίχος γύρω από μια περιοχή, ακτές, περιφράξεις σιδηροδρόμου.

3) Τις περιοχές (districts): είναι τα μεσαία προς μεγάλα τμήματα της πόλης στα οποία ο παρατηρητής νοπτικά εισάγεται ("inside of"), και όσοι είναι "μέσα" έχουν κάποια κοινά αναγνωριστικά χαρακτηριστικά.

4) Τους κόμβους (nodes): είναι στρατηγικά σημεία μια πόλης στα οποία μπορεί ο παρατηρητής να "μπει μέσα", και πρόκειται για εστίες από και προς τις οποίες ταξιδεύει όπως, διασταυρώσεις, σημεία αλλαγής κατεύθυνσης κατά τη διάρκεια της μετακίνησης, σύγκλιση μονοπατιών.

5) Τα τοπόσημα (landmarks): είναι και αυτά σημεία αναφοράς, στα οποία ο παρατηρητής δεν μπορεί να μπει και τα παρατηρεί μόνο εξωτερικά. Ορισμένα τοπόσημα βρίσκονται σε απόσταση, κυριαρχούν έναντι άλλων μικρότερων στοιχείων, είναι ορατά από μακριά και χρησιμοποιούνται ως σημείο αναφοράς (Lynch, 1990:46-90).

2.2.4. Ελεύθερος χρόνος και Δημόσιος χώρος

Ο ελεύθερος χρόνος, μπορεί να οριστεί ως ο χρόνος που απομένει μετά τις πρωτεύουσες και δευτερεύουσες δραστηριότητες, τις μεταφορές και την εργασία. Παρόμοια φαινόμενα με τον ελεύθερο χρόνο, εκφράζουν οι όροι, μη-εργάσιμος και διαθέσιμος χρόνος. (Δέφνερ, 2006:5) Ο ελεύθερος χρόνος παρουσιάζει δύο διακρίσεις, τον συγκεκριμένο και καταμετρημένο ή τμηματικό ελεύθερο χρόνο. Η πρώτη κατηγορία, αναφέρεται στον χρόνο που αντιστοιχεί στα Σαββατοκύριακα, τις γιορτές και τις διακοπές, ενώ η δεύτερη στο χρόνο που αντιστοιχεί στις καθημερινές. Ως βασικές δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου, ορίζονται από τον Δέφνερ, οι 1)

πολιτιστικές, 2) τουριστικές, 3) αθλητικές και 4) οι δραστηριότητες της κοινωνικής ζωής (Δέφνερ, 2006:5-6).

Οι προσεγγίσεις του ελεύθερου χρόνου, σύμφωνα με τον Roberts, συνοψίζονται σε δύο κατηγορίες, ο ελεύθερος χρόνος ως υπόλοιπο και ο ελεύθερος χρόνος ως συστατικό στοιχείο. Στην πρώτη περίπτωση αποτελεί τμήμα της ζωής σε σχέση με διάφορους παράγοντες, ενώ στη δεύτερη αποτελεί στόχο της ανθρώπινης δράσης (Δέφνερ, 2006:6) .

Μία σημαντική παραδοχή σε σχέση με τον ελεύθερο χρόνο είναι η σχέση του με τον χώρο. Το προηγούμενο δεν σημαίνει ότι υπάρχει άμεση αντιστοιχία των λειτουργιών του ελεύθερου χρόνου με τους δημόσιους χώρους. Ο χώρος δεν μπορεί να δημιουργεί από μόνος του κοινωνικές δραστηριότητες αλλά μπορεί να τις βοηθάει ή να τις εμποδίζει (Δέφνερ, 2006:9). Σε καλής ποιότητας αστικές περιοχές, κάποιος μπορεί να διεκπεραιώσει, εκτός από τις βασικές δραστηριότητες, και ένα πλήθος προαιρετικών, ψυχαγωγικών και κοινωνικών δραστηριοτήτων, στις οποίες οι άνθρωποι επιθυμούν να μετέχουν όταν βρίσκονται στις πόλεις. Ωστόσο αυτές οι δραστηριότητες - γεγονότα συμβαίνουν μόνο όταν οι συνθήκες είναι κατάλληλες, για παράδειγμα όταν οι πόλεις προσφέρουν δλεαστικούς και ποιοτικούς δημόσιους χώρους (Gehl, 2013: 41).

2.2.5. Προσέγγιση του Δημόσιου χώρου μέσω των δραστηριοτήτων

Σύμφωνα με τον Gehl μπορούμε να διακρίνουμε τρεις τύπους υπαίθριων δραστηριοτήτων. Αυτές είναι, οι αναγκαίες δραστηριότητες, οι προαιρετικές και οι κοινωνικές. Οι πρώτες είναι αυτές που οι εμπλεκόμενοι είναι σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό απαραίτητο να συμμετέχουν, είναι συνήθως καθημερινές και σχετίζονται με το περπάτημα (πηγαίνω στο σχολείο, στη δουλειά, για ψώνια, δουλειές...), συνήθως είναι ανεξάρτητες από το εξωτερικό περιβάλλον. Οι δεύτερες, είναι αυτές στις οποίες συμμετέχουμε εάν το επιθυμούμε και εφόσον ο χρόνος και ο τόπος τις καθιστούν εφικτές, τέτοιες είναι για παράδειγμα η βόλτα για καθαρό αέρα. Αυτές οι δραστηριότητες εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από τις συνθήκες του εξωτερικού περιβάλλοντος και άρα από τον φυσικό σχεδιασμό.

Εικόνα 4: Πορεία ενάντια στο εμπόριο ναρκωτικών. Πηγή: Προσωπικό Αρχείο

Οι κοινωνικές δραστηριότητες, είναι αυτές που εξαρτώνται από την παρουσία άλλων ανθρώπων στους δημόσιους χώρους, τέτοιες είναι το παιχνίδι των παιδιών, οι χαιρετισμοί, οι συνομιλίες, αλλά ακόμα και οι ουδέτερες επαφές δηλαδή το να βλέπεις και ακούς άλλους ανθρώπους. Σίγουρα μπορούμε να πούμε ότι οι κοινωνικές δραστηριότητες εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από τις δύο προηγούμενες για το αν θα προκύψουν.

Συνολικά όμως, είναι ολόκληρο το φάσμα δραστηριοτήτων οι οποίες, συνδυαστικά, καθιστούν τους κοινόχρηστους χώρους ελκυστικούς, καθώς οι άνθρωποι και οι ανθρώπινες δραστηριότητες προσελκύουν άλλους ανθρώπους. Οπουδήποτε υπάρχουν άνθρωποι, νέες δραστηριότητες ξεκινάνε κοντά σε συμβάντα που βρίσκονται σε εξέλιξη και οι άνθρωποι βιώνουν παθητικά ή ενεργητικά την κοινωνικοποίηση (Gehl, 2013:17-22).

Μία άλλη δραστηριότητα που πραγματοποιείται στους δημόσιους χώρους είναι η οικειοποίησή τους. Σύμφωνα με τον Σταυρίδη, η οικειοποίηση δηλώνει τον τρόπο με τον οποίο άτομα και ομάδες μετέχουν σε κάτι δημόσιο στο οποίο επενδύουν στοιχεία ιδιωτικότητας. Οι διάφορες κοινωνικές ομάδες μπορούν να διαμορφώσουν μια ιδιαίτερη σχέση με χώρους προορισμένους για άλλη χρήση, να παραβούν τις αξίες που τους συνοδεύουν και να οικοδομήσουν δικούς τους εσωτερικούς κώδικες (Σταυρίδης, 1990). Αποτελεί γεγονός ότι υπήρξε και εξακολουθεί να υπάρχει, ανάπτυξη συλλογικών δράσεων για την προάσπιση του δημόσιου χαρακτήρα, την αναβάθμιση του αστικού περιβάλλοντος και τη δημιουργία κοινών χώρων, οι οποίες έχουν σημειώσει στα χρόνια αρκετές επιτυχίες. Όπως αναφέρει ο Καβουλάκος, οι κινητοποιήσεις για την προστασία και τη διεκδίκηση των δημόσιων χώρων πέρασαν από διάφορα στάδια τα οποία σχετίζονται αφενός με τη σύσταση, τη δράση, τη δικτύωση, τα αιτήματα και τις πρακτικές των ίδιων των κινημάτων της πόλης και αφετέρου με το πολιτικό περιβάλλον εντός του οποίου αναπτύσσεται η κάθε δράση. . Οι οργανώσεις που κινητοποιούνται είναι είτε αυτές που έχουν άτυπη μορφή (επιτροπές ή πρωτοβουλίες κατοίκων), είτε αυτές που έχουν νομική υπόσταση (κυρίως σύλλογοι) (Καβουλάκος, 2015).

Με τα παραπάνω, έγινε μία προσπάθεια κατανόησης της ιδιαίτερης σημασίας του δημόσιου χώρου στην εξυπηρέτηση των αναγκών των πολιτών. Οι ανάγκες αυτές, είναι από υλιστικές μέχρι ψυχολογικές. Είναι γεγονός πως ο σχεδιασμός του χώρου δεν αποτελεί τη μοναδική συνθήκη για τη συνολική βελτιστοποίηση του τρόπου ζωής, ωστόσο αποτελεί απαραίτητη συνθήκη. Προκειμένου να διασφαλιστεί ότι οι δημόσιοι χώροι θα είναι ζωντανοί και δημοφιλείς, θα πρέπει να παρέχονται οι κατάλληλες συνθήκες στους χρήστες. Έτσι, για να είναι ελκυστικοί, χρειάζεται η κάλυψη των αναγκών όλων των κοινωνικών ομάδων (παιδιά, ηλικιωμένοι, ΑμέΑ). Τέλος, η μελέτη των καταστάσεων μας δείχνει, πως είτε η πολιτεία συμβάλλει, είτε όχι, θα υπάρχουν πολίτες που θα διεκδικούν τον δημόσιο χώρο με κάθε μέσο, καθώς το δικαίωμα στην πόλη είναι μεγάλης σημασίας στην ανθρώπινη καθημερινότητα.

2.3. Αστικές Πολεοδομικές Αναπλάσεις

Οι πόλεις υπόκεινται σε μία συνεχή διαδικασία εξέλιξης ανάλογα με τις υπάρχουσες συνθήκες, τις ευκαιρίες και τις απειλές που δέχονται από το εξωτερικό περιβάλλον. Για το λόγο αυτό προέκυψε η ανάγκη ορισμού του τρόπου πολεοδομικής παρέμβασης σε αυτές τις συνθήκες. Οι αναπλάσεις, προσδιορίζονται από τα πολεοδομικά προβλήματα και από ένα πλήθος παραμέτρων που σχετίζονται με τις κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες των περιοχών μελέτης και της σχέσης τους με το ευρύτερο περιβάλλον. Στο πλαίσιο αυτής της εργασίας, θα γίνει μία προσπάθεια κατανόησης του ρόλου αυτού του εργαλείου, μέσω της παρουσίασης της ιστορικής συγκρότησης των αναπλάσεων σε παγκόσμιο αλλά και εθνικό επίπεδο.

2.3.1. Ιστορική προσέγγιση των αναπλάσεων

Στην πρώτη μεταπολεμική περίοδο, στον αστικό χώρο, αποτελούσε βασικό ζήτημα η αντιμετώπιση των καταστροφών από τον πόλεμο και οι επεκτάσεις των πόλεων για να δεχθούν το πρώτο κύμα της μεταπολεμικής αστικοποίησης. Οι ενέργειες για τα παραπάνω, έγιναν με χρήση ενιαίων και απλουστευμένων σχεδιαστικών προτύπων, με πολύ μικρή έμφαση στα θέματα της αισθητικής, και με καθοδήγηση από τις κεντρικές κυβερνήσεις. Στα μέσα της δεκαετίας του '60, είναι πλέον εμφανές ότι οι πολεοδομικές επιλογές, της προηγούμενης περιόδου, απλώς αναχωροθετούσαν και τροποποιούσαν τα πολεοδομικά προβλήματα. Οι αναπλάσεις της δεκαετίας του '70 έδιναν βάρος, κυρίως στη «λειτουργικότητα», όπως αυτή γινόταν αντιληπτή στο πλαίσιο του μοντερνισμού, αλλά και στα μορφολογικά ζητήματα. Οι ίδιες τάσεις συνεχίστηκαν και κατά τη δεκαετία του '80. Οι αναπλάσεις, αυτή την περίοδο, άρχισαν να αντανακλούν περισσότερο τις ειδικές συνθήκες και δυνατότητες, ανά περιοχή και να απορρέουν λιγότερο από έναν υπερκείμενο σχεδιασμό. Ταυτόχρονα, εκείνη την περίοδο άρχισε να δίνεται μεγαλύτερη έμφαση στο ρόλο των συνεργασιών είτε με την τοπική αυτοδιοίκηση είτε με τον ιδιωτικό τομέα. Κατά τη δεκαετία του '90, προκύπτει ένας γενικότερος μετασχηματισμός της πολεοδομικής πολιτικής,

Συγκεκριμένα, γίνεται επανεκτίμηση του ρόλου των μητροπόλεων, δίνεται σημασία στην εταιρική σχέση δημόσιου και ιδιωτικού τομέα, εκτιμώνται τα περιβαλλοντικά ζητήματα και η έννοια της αειφόρας, γίνεται στροφή στην παράχρηση των υφιστάμενων αστικών χώρων και κτηριακών κελυφών («συμπαγής πόλη»), αποτελεί στόχο η αύξηση του ελεύθερου χρόνου, των δραστηριοτήτων αναψυχής και πολιτισμού, δίνεται έμφαση στα κοινωνικά θέματα αλλά και στα ζητήματα εικόνας, συμβολισμού και αισθητικής (Οικονόμου, 2004: 2-4).

2.3.2. Θεσμικό πλαίσιο των αναπλάσεων στην Ελλάδα

Στη δεκαετία του 1970, αναφέρεται για πρώτη φορά ο όρος «ανάπλαση» στην ελληνική πολεοδομική νομοθεσία. Η νομοθεσία εκείνης της εποχής, ανταποκρίνεται κυρίως στη μεθοδολογία των αναπλάσεων που είχαν εφαρμοστεί στις Δυτικοευρωπαϊκές χώρες, μετά τις καταστροφές του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου. Χαρακτηριστικά αυτής της μεθοδολογίας είναι, η μεγάλη κλίμακα παρεμβάσεων, η ενεργός συμμετοχή του δημόσιου τομέα στο σχεδιασμό και στην εκτέλεση των προγραμμάτων και η ίδρυση δημοσίων επιχειρήσεων (Στεφάνου κ.α., 1995). Η ανάπλαση καθιερώνεται νομικά, για πρώτη φορά από το Ν. Δ.1003/71 «περί ενεργού πολεοδομίας», όπου ορίζεται ως πολεοδομική εξυγίανση και εκσυγχρονισμός συνόλου ή μέρους ενός οικισμού.

Το 1973, ιδρύθηκε από την Εθνική Κτηματική Τράπεζα η «ΕΚΤΕΝΕΠΟΛ Εταιρεία Ενεργού Πολεοδομίας ΑΕ» και το 1976 ιδρύθηκε η Δημόσια Επιχείρηση Πολεοδομίας και Στέγασης (ΔΕΠΟΣ). Οι παραπάνω φορείς, ανήκαν εξ ολοκλήρου στο Δημόσιο ή σε Κρατικές Τράπεζες (Στεφάνου κ.α., 1995).

Το 1978, δημοσιεύεται το Π.Δ. 4/19/1978. Αυτό, αναφέρεται, στην εφαρμογή μελετών ανάπλασης ελεύθερων κοινόχρηστων χώρων, οικισμών ή περιοχών αυτών, αλλά και στον καθορισμό των υποχρεώσεων των παρόδων ιδιοκτητών. Στο συγκεκριμένο διάταγμα, η επέμβαση στα κτίρια, είναι περιορισμένη και δίνεται έμφαση στη διαμόρφωση κοινόχρηστων χώρων.

Το 1979, μετά την ψήφιση του Συντάγματος του 1975, το Ν.Δ 1003/71 «περί ενεργού πολεοδομίας», αντικαθίσταται από το Ν. 947/1979 «περί οικιστικών περιοχών». Σε αυτό, αναφέρεται ο όρος, «αναμόρφωση», ο οποίος φαίνεται πως είναι ταυτόσημος της ανάπλασης. Μία νέα έννοια που εισάγεται είναι, των Ζωνών Αστικού Αναδασμού. Ο αναδασμός, αφορά στην εισφορά και συνένωση των ιδιοκτησιών που περιλαμβάνονται στην περιοχή και στην αναδιανομή τους υπό τη μορφή πολεοδομημένης γης ίσης αξίας στους αρχικούς ιδιοκτήτες. Στη συνέχεια, αφαιρούνται οι εισφορές γης για τη δημιουργία κοινόχρηστων χώρων. Ο συγκεκριμένος νόμος, έμεινε ανενεργός για περισσότερα από δέκα χρόνια.

Ύστερα από τέσσερα χρόνια ψηφίζεται ο νέος οικιστικός Ν. 1337/83, «Επέκταση των πολεοδομικών σχεδίων, οικιστική ανάπτυξη και σχετικές ρυθμίσεις». Επί της ουσίας, μέσω των οδηγιών του ρυθμίζονται οι εντάξεις περιοχών στο σχέδιο πόλης ή επεκτάσεις του σχεδίου, οι τροποποιήσεις εντός του σχεδίου για προβληματικές περιοχές ή πολεοδομικά συγκροτήματα της πόλης που απαιτούν αναμόρφωση. Στο νόμο αυτό, προβλέπονται επίσης, οι Ζώνες Ειδικής Ενίσχυσης και οι Ζώνες Ειδικών Κινήτρων, που στοχεύουν στην ανάπτυξη των πυρήνων των πόλεων.

Το 1997, ψηφίζεται ο Ν. 2508/97, «Βιώσιμη Οικιστική Ανάπτυξη των Πόλεων και Οικισμών της χώρας και άλλες διατάξεις», όπου αποτελεί και το ισχύον θεσμικό πλαίσιο. Αυτός ο νόμος θέτει, ένα γενικό πλαίσιο πολεοδομικών αρχών, κατευθύνσεων, όρων και διαδικασιών για τη μελλοντική οργάνωση και ανάπτυξη των πόλεων και οικισμών της χώρας. Στόχος του είναι να συμβάλει στην αναβάθμιση του οικιστικού περιβάλλοντος, καθώς και στην εξασφάλιση και διατήρηση της αειφορίας των πόλεων, των οικισμών και της ευρύτερης περιοχής τους. Ο ορισμός που δίνει ο νόμος 2508 για τις αναπλάσεις στο κεφάλαιο Β, στο άρθρο 8, είναι : «Ανάπλαση περιοχής είναι το σύνολο των κατευθύνσεων, μέτρων, παρεμβάσεων και διαδικασιών πολεοδομικού, κοινωνικού, οικονομικού, οικιστικού και ειδικού αρχιτεκτονικού χαρακτήρα, που προκύπτουν από σχετική μελέτη και που αποσκοπούν κυρίως στη βελτίωση των όρων διαβίωσης των κατοίκων, τη βελτίωση του δομημένου περιβάλλοντος, την

προστασία και ανάδειξη των πολιτιστικών, ιστορικών, μορφολογικών και αισθητικών στοιχείων και χαρακτηριστικών της περιοχής». Στη συνέχεια, στο ίδιο σημείο του νόμου αναφέρει πως οι περιοχές ανάπλασης είναι: «εκείνες οι περιοχές των εγκεκριμένων σχεδίων πόλεων ή οριοθετημένων οικισμών, στις οποίες διαπιστώνονται προβλήματα υποβάθμισης ή αλλοίωσης του οικιστικού περιβάλλοντος που δεν μπορούν να αντιμετωπιστούν μόνο με τις συνήθεις πολεοδομικές διαδικασίες της αναθεώρησης του σχεδίου πόλεως και των όρων και περιορισμών δόμησης. Η περιοχή ανάπλασης μπορεί να περιλαμβάνει μία ή περισσότερες πολεοδομικές ενότητες ή τμήματα πολεοδομικών ενότητων.» Άλλες διατάξεις του νόμου αφορούν, τις διαδικασίες και τις προϋποθέσεις για την υλοποίηση των αναπλάσεων, όπως και τον ορισμό των φορέων ανάπλασης ή των οργάνων από τα οποία ξεκινά η διαδικασία ανάπλασης.

Ο Ν. 2508/97 μέχρι σήμερα δεν έχει εφαρμοστεί, ως βασική προβληματική παρουσιάζεται το γεγονός, ότι οι περισσότερες κανονιστικές πράξεις, που προβλέπονται από τις αντίστοιχες εξουσιοδοτήσεις του νόμου, δεν έχουν εκδοθεί. Οι ρυθμίσεις του νέου νόμου, επιχειρούν να αντιμετωπίσουν προβλήματα των αστικών παρεμβάσεων στα ιστορικά κέντρα. Τέτοια είναι, η έλλειψη ελεύθερων κοινόχρηστων χώρων, ο περιορισμός του δημόσιου χώρου και η έλλειψη χώρων πρασίνου. Επίσης, για πρώτη φορά η κύρια έμφαση σε έναν οικιστικό νόμο μετατοπίζεται από τις επεκτάσεις σχεδίων πόλεως προς τη διαχείριση του σχεδιασμού στις περιοχές εντός σχεδίου με στόχο και κατεύθυνση την πολεοδομική και περιβαλλοντική τους αναβάθμιση. Ωστόσο, η μη εφαρμογή του προκαλεί αμφιβολίες για την αποτελεσματικότητά του.

Εικόνα 5.: Πεζόδρομος Θεμιστοκλέους, Πηγή: Προσωπικό Αρχείο

2.3.3. Μελέτη περιπτώσεων ανάπλασης στην Αθήνα

Όπως περιγράφηκε προηγουμένως, η έννοια της ανάπλασης, ουσιαστικά άρχισε να οριοθετείται κατά τη δεκαετία του '80. Στόχο αποτέλεσε η αντιμετώπιση καθημερινών προβλημάτων που προέκυπταν από τον πολεοδομικό ιστό αλλά και η ανάδειξη στοιχείων του που υποβαθμίζονταν λόγω της μορφολογίας του.

Σημαντική ανάπλαση στην Αθήνα, είναι αυτή της Πλάκας, το 1980, στο πλαίσιο του Ρυθμιστικού Σχεδίου. Η ανάπλαση αυτή στηρίχθηκε στη διατήρηση της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής, τις πεζοδρομήσεις και τις αποκαταστάσεις διατηρητέων κτιρίων. Η διαδικασία της ανάπλασης ήταν σταδιακή, ως πρώτο βήμα θεωρείται η εφαρμογή ενός νέου συστήματος κυκλοφορίας στην περιοχή, όπου ορίστηκε από Π.Δ του 1979. Το 1980, εγκρίθηκε το ρυμοτομικό σχέδιο με το ΦΕΚ 522Δ/ 19.9.1980 και ύστερα από δύο χρόνια με το ΦΕΚ 561Δ/ 30.9.1982 ορίστηκαν οι επιτρεπόμενες χρήσεις γης ανά περιοχή. Με την πραγματοποίηση της ανάπλασης, η περιοχή έχει απαλλαγεί από αυτοκίνητα και έχουν αποκατασταθεί πλήθος κτιρίων. Ωστόσο προέκυψαν ορισμένα προβλήματα, όπως η στάθμευση, τα ανεξέλεγκτα τραπεζοκαθίσματα, η έντονη τουριστικοποίηση της περιοχής, όπως και αύξηση των τιμών γης και των ενοικίων, με αποτέλεσμα μια ευνοημένη οικονομικά αστική τάξη να καταλαμβάνει το αναπλασμένο κέλυφος.

Άλλες περιπτώσεις αναπλάσεων, είναι των προσφυγικών περιοχών όπως η Ν.Φιλαδέλφεια, η Καισαριανή και ο Ταύρος. Στόχος αυτών ήταν η επανεγκατάσταση όλων των ιδιοκτητών στην ίδια περιοχή σε νέες κατοικίες με βελτιωμένα πρότυπα, χωρίς όμως να αντιμετωπιστεί το πρόβλημα ένταξης των ενοικιαστών στα προγράμματα αυτά. Από τα βασικά προβλήματα της περίπτωσης αυτής, ήταν οι πολλές μικρές ιδιοκτησίες, με αποτέλεσμα τη δυσκολία στην εφαρμογή των προγραμμάτων (Λουκόπουλος Δ. κ.α., 1990).

Σημαντικές αναπλάσεις αποτελούν όσες έγιναν στο πλαίσιο της ενοποίησης των αρχαιολογικών χώρων. Περιλάμβαναν ένα αξιοσημείωτο πλήθος

ενεργειών, όπως, δύο πεζοδρομήσεις (Διονυσίου Αεροπαγίτου, Αποστόλου Παύλου), ανάπλαση οδών του ιστορικού κέντρου της Αθήνας (Κολοκοτρώνη, Μηροπόλεως, Αιόλου, Αθηνάς, Περικλέους, Λέκκα, Πραξιτέλους, Απόλλωνος, Υπατίας, Πατρώου, Πεντέλης κ.α.), ανάδειξη έξι αρχαιολογικών χώρων (Ολύμπειο, βόρεια και νότια κλιτύς της Ακρόπολης, λόφος Φιλοπάππου, Αρχαία Αγορά, Ρωμαϊκή Αγορά και Βιβλιοθήκη Ανδριανού, Κεραμεικός) και ανάπλαση πλατειών του Ιστορικού Κέντρου (Ομόνοια, Σύνταγμα, Κουμμουνδούρου, Μοναστηράκι)¹

Σύμφωνα με τις συστάσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την «αιεφόρο ανάπτυξη των πόλεων» το 1996 , η αστική ανάπλαση πρέπει να χρησιμοποιείται για την επίτευξη των στόχων της αιεφόρου ανάπτυξης σε ποικίλες κατευθύνσεις. Τέτοιες είναι η ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής με τη συμμετοχή στη διαδικασία ανάπλασης ατόμων που κατοικούν σε υποβαθμισμένες περιοχές, η εξασφάλιση της αποκατάστασης των οικολογικών δεσμών και η διατήρηση των οικολογικών αξιών, η κατασκευή νέων υποδομών όπως είναι οι πεζόδρομοι και οι αυτοκινητόδρομοι, ενώ πρέπει να ενθαρρυνθεί η βελτίωση των δημόσιων μεταφορικών μέσων και η ανάδειξη της αστικής πολιτιστικής κληρονομιάς. Στη συνέχεια, ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι κατευθύνσεις του ΓΠΣ για την αναβάθμιση της «ποιότητας ζωής». Τέτοιες είναι, ο έλεγχος των χρήσεων και της εγκατάστασης νέων κεντρικών λειτουργιών, η τόνωση και αναβάθμιση της κατοικίας, η κυκλοφοριακή οργάνωση, η ενοποίηση ιστορικών και αρχαιολογικών χώρων – δημιουργία δικτύου χώρων πρασίνου και αναψυχής, αλλά και η αναβάθμιση των δυτικών περιοχών του κέντρου.

Τα προβλήματα που υπάρχουν στις αστικές περιοχές, είτε λόγω του αρχικού σχεδιασμού τους, είτε εξαιτίας νέων συνθηκών, καθιστούν αναγκαίες τις διαδικασίες ανάπλασης των προβληματικών περιοχών. Οι αναπλάσεις είναι αναγκαίο να θέτουν στόχους όπως κοινωνική στήριξη

¹ Ενοποίηση Αρχαιολογικών Χώρων Αθήνας Α.Ε.

των αποκλεισμένων κοινωνικών ομάδων, ενίσχυση της απασχόλησης, εξασφάλιση τεχνικής και κοινωνικής υποδομής κ.ά.. Ταυτόχρονα, χρειάζεται, να περιλαμβάνουν κατευθύνσεις που αφορούν στην αξιοποίηση του χώρου, στην επαναξιολόγηση των κελυφών και των χρήσεών τους, αλλά και στην προσφορά περιβάλλοντος υψηλής αισθητικής στους χρήστες. Σημαντική είναι η αποφυγή φαινομένων εξαίρεσης από το χώρο, χρήσεων και χρηστών που αρχικά υπήρχαν, στο πλαίσιο που δεν αποτελούσαν κίνδυνο για την περιοχή. Οι αναπλάσεις οφείλουν να αξιοποιούν με τέτοιο τρόπο τα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα των περιοχών παρέμβασης, ώστε να μετατρέπονται σε ευκαιρίες και να βρίσκονται σε αλληλεπίδρασή με τις εξωγενείς συνθήκες.

2.4. Μελέτη του φαινομένου του gentrification

Ο όρος του Gentrification προκύπτει από το ουσιαστικό gentry, το οποίο υποδηλώνει τους ανθρώπους με υψηλή κοινωνική θέση, τους μεγαλοαστούς, ή παλαιότερα τους κατώτερους ευγενείς της Αγγλικής υπαίθρου. Αποτελεί αμφισβητούμενη έννοια, και, ενώ το μεγαλύτερο κομμάτι της βιβλιογραφίας αναπτύσσει τις αρνητικές επιπτώσεις του, υπάρχει και η άποψη ότι μέσω του gentrification, τα κέντρα πόλεων αναβιώνουν και επανεπιδέχονται στο ζωντανό ιστό της πόλης. Κάποιες από τις ελληνικές αποδώσεις του gentrification είναι η αναβάθμιση, ο εξωραϊσμός, η αναπαλαίωση, η συγκέντρωση της αστικής τάξης, ενώ επικρατέστερη είναι ο όρος εξευγενισμός. Στη συνέχεια, γίνεται μία σύντομη (σε σχέση με την υπάρχουσα βιβλιογραφία) προσπάθεια ανάλυσης των διαφορετικών προσεγγίσεων του φαινομένου και των αιτιών πρόκλησής του, καθώς και παρουσίασης του φαινομένου στην πόλη της Αθήνας.

2.4.1. Προσεγγίσεις ορισμού του gentrification.

Ο Engels, το 1845, στο βιβλίο του *Η Κατάσταση της Εργατικής Τάξης στην Αγγλία*, περιγράφει την εξής κατάσταση: «Μία μέρα έφτανα στο Μάντσεστερ μ' έναν απ' αυτούς τους αστούς και συζητούσα μαζί του για την αξιοθρήνητη και άθλια οικοδόμηση, για την τρομακτική κατάσταση των εργατικών συνοικιών και δήλωνα ότι ποτέ μου δεν είχα ξαναδεί μία τόσο κακοοικοδομημένη πόλη. Ο άνθρωπος μ' άκουσε ήρεμα και, στη γωνιά του δρόμου, όπου μ' άφησε, μου δήλωσε: "And yet, there is a great deal of money made here". [Και παρ' όλα αυτά, εδώ κερδίζουν κολοσσιαίες ποσότητες χρήματος. Εις το επανιδείν, Κύριε!]. [...] Όλες οι συνθήκες ζωής αξιολογούνται με το κριτήριο του κέρδους, και κάθε τι που δεν αποφέρει χρήμα είναι κάτι το ηλίθιο, το απραγματοποίητο, το ουτοπικό» (Engels, 1975: 204). Ουσιαστικά, περιγράφει τη διαδικασία κατά την οποία αποκτάται κέρδος από την εκμετάλλευση κατοικιών κακής ποιότητας που προορίζονται για την εργατική τάξη. Σήμερα, γίνεται μία εκ νέου εκμετάλλευση του ίδιου κτηριακού αποθέματος και γενικότερα του χώρου

που παλαιότερα προοριζόταν για την εργατική τάξη, δημιουργώντας όμως νέες συνθήκες και ανεβάζοντας την ποιότητά του με την επιπλέον αξία που του προσδίδει η ιδιαίτερη ατμόσφαιρα της περιοχής.

Το 1964, εισάγεται ο όρος *gentrification* από τη Βρετανίδα κοινωνιολόγο Ruth Glass, η οποία, μελετώντας τις μεταλλαγές της κοινωνικής δομής, της αγοράς κατοικίας και συγκεκριμένα επιχειρώντας να περιγράψει τη διαδικασία που εξελίσσονταν στις εργατικές γειτονιές Docklands του Λονδίνου, παρατηρεί ότι: «Μία προς μία, πολλές από τις εργατικές συνοικίες του Λονδίνου δέχθηκαν εισβολή από τις μεσαίες τάξεις-υψηλότερες και χαμηλότερες. Φτωχικές καλύβες και σπίτια, πρώην στάβλοι – δυο δωμάτια πάνω και δύο κάτω- εξαγοράστηκαν με τη λήξη των συμβολαίων μίσθωσης και μετατράπηκαν σε κομψές και ακριβές κατοικίες. Μεγάλα Βικτωριανά σπίτια, υποβαθμισμένα σε μία πρώιμη ή πρόσφατη περίοδο-που χρησιμοποιούνταν ως πανσιόν ή ως κατοικίες πολλαπλών ενοικιαστών- αναβαθμίστηκαν ακόμα μία φορά... Όταν η διαδικασία του «*gentrification*» αρχίσει σε μία περιοχή, εξαπλώνεται με γρήγορους ρυθμούς μέχρι όλοι ή οι περισσότεροι κάτοικοι της εργατικής τάξης να εκτοπιστούν και όλος ο κοινωνικός χαρακτήρας της περιοχής να μεταβληθεί» (Glass, 1964: xviii).

Το 1982, ο Αμερικάνος γεωγράφος Neil Smith, θα ορίσει το *gentrification* ως « τη διαδικασία κατά την οποία οι γειτονιές της εργατικής τάξης αναμορφώνονται από νέους μεσοαστικούς αγοραστές κατοικιών, από τους ιδιοκτήτες γης και κατοικίας και από τους εκφραστές του κατασκευαστικού κεφαλαίου» (Smith, 1982: 139). Δύο χρόνια αργότερα, ο Chris Hamnett ορίζει το φαινόμενο ως: «[...] την εισβολή μεσαίων και ορισμένων υψηλών εισοδηματικών στρωμάτων σε εργατικές γειτονιές [...] και την αντικατάσταση ή εκτοπισμό των προηγούμενων κατοίκων. Η διαδικασία αυτή περιλαμβάνει την ανακαίνιση-αναβάθμιση του υπάρχοντος οικιστικού αποθέματος για να μπορέσει να καλύψει τις ανάγκες των νέων ιδιοκτητών. Κατά τη διαδικασία αυτή το οικιστικό απόθεμα της περιοχής, είτε ανακαινιστεί είτε όχι, υφίσταται μια σημαντική ανατίμηση» (Hamnett, 1984: 284). Το 1987, η Sharon Zukin θα το ορίσει ως τη «Μετατροπή

ορισμένων κοινωνικά περιθωριακών εργατικών περιοχών του κέντρου της πόλης σε περιοχές κατοικίας των μεσαίων τάξεων» (Zukin, 1987: 129).

2.4.2. Θεωρητικές προσεγγίσεις του gentrification

Οι επιστήμονες που ασχολήθηκαν με το gentrification έδωσαν και δικές τους εκδοχές των αιτίων εμφάνισής του, ανάλογα με την ιδεολογική τους προσέγγιση. Υπάρχουν δυο κυρίαρχες τάσεις που ερευνούν τα αίτια δημιουργίας του φαινομένου. Η θεωρία της προσφοράς με κύριο εκπρόσωπο τον Neil Smith και η θεωρία της ζήτησης με κύριο εκπρόσωπο τον David Ley. Στη συνέχεια, με το πέρασμα των χρόνων, προέκυψε μία νέα, συνθετική προσέγγιση των παραπάνω θεωριών, από νέους ερευνητές, όπου αποτελεί την τρίτη θεωρητική προσέγγιση του φαινομένου.

Η θεωρία προσφοράς/ παραγωγής

Η πρώτη έρευνα για τα αίτια του φαινομένου του gentrification, έγινε από τον Neil Smith, το 1979 και έγινε γνωστή ως θεωρία του "χάσματος γαιοπροσόδου" ή «κενό ενοικίων» (rent-gap theory). Βασιζόμενος σε μία μαρξιστική προσέγγιση, αναλύει πως η κινητήριος δύναμη πίσω από το gentrification είναι η αυξανόμενη διαφορά μεταξύ της εν δυνάμει γαιοπροσόδου (potential ground rent) των ακινήτων εντός του αστικού ιστού και της αρχικής/πραγματικής τους γαιοπροσόδου (actual capitalised land rent). Συγκεκριμένα, με την τάση εξάπλωσης της κατοικίας στα προάστια, άρχισε να προκύπτει απαξίωση της γης του κέντρου. Η υψηλή αξία γης στα προάστια σε συνδυασμό με την πτώση των τιμών και των ενοικίων στο κέντρο, με θέση δηλαδή κοντά στους χώρους εργασίας, αποτέλεσαν πόλο έλξης για τα χαμηλά οικονομικά και κοινωνικά στρώματα. Οι παθογένειες που φέρουν σε πολλές περιπτώσεις αυτά τα στρώματα, λόγω της οικονομικής τους εξαθλίωσης, αποτέλεσαν παράγοντα περαιτέρω αποκλεισμού του πληθυσμού αυτού και μείωση της ζήτησης των περιοχών κατοικίας τους από τα υψηλότερα στρώματα. Άρχισε, έτσι να προκύπτει μία συνολικότερη απαξίωση των περιοχών αυτών, η οποία ενισχύθηκε από την άρνηση δανειοδότησης από τις τράπεζες και τους

χρηματοπιστωτικούς οργανισμούς για τη βελτίωση του κτιριακού αποθέματος. Όταν η πλήρης απαξίωση των περιοχών αυτών αποτέλεσε πραγματικότητα, η συνθήκη ήταν ευνοϊκή για την κερδοφορία μέσω επενδύσεων κεφαλαίου επί της αστικής γης και των χρήσεων, καθώς η γη και τα κτίριά της μπορούσαν να αγοραστούν πολύ φθηνά. Σύμφωνα με τον Smith, η ύπαρξη του κενού γαιοπροσόδου είναι η απαραίτητη προϋπόθεση για την "επιστροφή στην πόλη" και άρα το gentrification. Όσο μεγαλύτερο είναι το rent-gap, τόσο μεγαλύτερο είναι και το πιθανό κέρδος από την εκμετάλλευση μίας ιδιοκτησίας. Η προσέγγιση αυτή επικεντρώνεται, επομένως στο πώς η χωρική κινητικότητα του κεφαλαίου επηρεάζει την παραγωγή του αστικού χώρου (Smith N., 1979 και 1996).

Η θεωρία της κατανάλωσης/ ζήτησης

Στον αντίποδα της προηγούμενης προσέγγισης, η θεωρία του David Ley, αναλύει το φαινόμενο του gentrification με πολιτισμικές - κοινωνικές παραμέτρους που βασίζονται κυρίως στην ατομική επιλογή. Η προσέγγιση αυτή θεωρεί μονοδιάστατη τη θεωρία του «κενού ενοικίου» και επικεντρώνεται στα κοινωνικά υποκείμενα που «καταναλώνουν» το χώρο, καθώς οι επιλογές τους καθορίζουν τις διαδικασίες που πραγματώνονται στον αστικό χώρο, οδηγώντας στο gentrification. Πρωτοπόροι της διαδικασίας αυτής, gentrifiers, θεωρούνται οι καλλιτέχνες, οι οποίοι επιλέγουν την κατοίκηση στο αστικό περιβάλλον (αντί των προαστίων) ως μία πράξη ατομικού ακτιβισμού και απελευθέρωσης. Πέραν του προηγούμενου, άλλα κριτήρια που οδηγούν σε αυτή την επιλογή, είναι η δυνατότητα εύρεσης μεγάλων ενιαίων χώρων (lofts) με χαμηλό ενοίκιο, η κοινωνική πολυμορφία, η γειτνίαση με τα κέντρα αναψυχής και διασκέδασης (Ley, 1981: 124–148). Σύμφωνα με τον Ley, οι καταναλωτικές αξίες αποτελούν τη χωρική έκφραση του gentrification στον αστικό χώρο (Ley, 1986: 521–35). Ο Smith στην προκειμένη περίπτωση, αναφέρεται στην απουσία ερμηνείας όσον αφορά την επιλογή των περιοχών που θα εμφανιστεί το φαινόμενο, λαμβάνοντας την διαθεσιμότητά τους ως δεδομένο. Επίσης τονίζει ότι « όλες οι καταναλωτικές προτιμήσεις του κόσμου παραμένουν και θα

εξακολουθούν να παραμένουν ασήμαντες χωρίς την αναγκαία χρηματοδότηση από χρηματοπιστωτικά ιδρύματα» (Smith, 1996: 68).

Σύνθεση των θεωριών: εμπορευματοποίηση του πολιτιστικού κεφαλαίου

Πρωτοπόροι προς τη συνολική θεώρηση του φαινομένου ήταν η Sharon Zukin με το έργο της «Loft Living» το 1982 και ο Hamnett (Hamnett, 1984, 1991) οι οποίοι επηρέασαν αργότερα και τα μετέπειτα έργα των υπέρμαχων των δυο θεωριών. Σύμφωνα με τον Hamnett, οι παράγοντες που συνθέτουν τις θεωρίες τόσο της προσφοράς όσο και της ζήτησης, είναι απαραίτητοι για την ερμηνεία του gentrification και κανένας από αυτούς ξεχωριστά δεν αποτελεί ικανοποιητική συνθήκη για την διεξαγωγή του φαινομένου (Hamnett, 1991). Σε κάποιες από τις προσεγγίσεις, όπως στις Zukin, κύριο ρόλο κατέχει το κράτος μέσω της εφαρμογής της στρατηγικής του gentrification ως πολιτική ανανέωσης και ανάπλασης του αστικού χώρου. Ο συνδυασμός του οικονομικού και του πολιτιστικού κεφαλαίου μπορεί να φανεί από την εξέλιξη των διαφόρων σταδίων του gentrification.

Το πρώτο στάδιο, το οποίο πρωτοεντοπίστηκε στα τέλη της δεκαετίας του 1950, αποτελείται από την εγκατάσταση «μποέμ» καλλιτεχνών και ανθρώπων με «περιθωριακά» κοινωνικά χαρακτηριστικά (π.χ. ομοφυλόφιλοι, μονογονεϊκές οικογένειες κ.α.), στις υποβαθμισμένες περιοχές του κέντρου. Η επιλογή αυτή στηρίζεται στο γεγονός ότι ο τρόπος ζωής τους δεν συμβάδιζε με τον κατεστημένο τρόπο ζωής των προαστίων και αναζητούσαν έναν τρόπο αμφισβήτησης του συμβατικού τρόπου ζωής των ανώτερων στρωμάτων (Zukin, 1998). Στη συνέχεια, σύμφωνα με τη Zukin, αυτοί οι τόποι εγκατάστασης των καλλιτεχνών προσέλκυσαν και άλλες ομάδες με υψηλό πολιτιστικό κεφάλαιο, καθώς παρέιχαν στις ομάδες της νέας μεσαίας τάξης τη δυνατότητα διαμόρφωσης μιας όμοιας πολιτιστικής ταυτότητας και κοινωνικών χαρακτηριστικών, η οποία νομιμοποιούσε την κοινωνική τους αναπαραγωγή (Zukin, 1987). Αυτή η γενιά gentrifiers εκφράζει νέες ανάγκες κατανάλωσης, διασκέδασης και κατοικίας αλλάζοντας με την συγκέντρωσή της τη συμβολική σημασία της

περιοχής (Rose, 1984). Είναι συνήθως καλλιτέχνες, δημοσιογράφοι, φοιτητές, υπάλληλοι σε πολιτιστικές επιχειρήσεις και βιομηχανίες, με όχι αναγκαστικά πολύ υψηλά εισοδήματα. Αυτές οι «δημιουργικές» ομάδες της νέας μεσαίας τάξης αποτελούν τους πρώτους gentrifiers, στόχο έχουν να αυξήσουν το πολιτισμικό τους κεφάλαιο και την αξία της κοινωνικής τους ταυτότητας, μέσω της μετακίνησής τους σε εργατικές γειτονιές (Ley, 1996). Στη συγκεκριμένη περίπτωση, παρατηρείται πως το πολιτισμικό κεφάλαιο υπερτερεί του οικονομικού, ωστόσο, σίγουρα υπήρχαν κ επιπτώσεις στους κατοίκους της εργατικής τάξης.

Στο δεύτερο στάδιο, εμφανίζονται στις γειτονιές, η δεύτερη γενιά gentrifiers που διήρκεσε μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 1980. Η νέα γενιά, προτιμάει τη διαμονή σε loft ή παλιά διαμορφωμένα πολυτελή διαμερίσματα και ανήκει στη νέα μεσαία τάξη με επιχειρηματίες όπως αρχιτέκτονες, φωτογράφους, ηθοποιούς, παραγωγούς θεάτρου ή κινηματογράφου και υψηλόμισθα διοικητικά στελέχη πολιτιστικών επιχειρήσεων. Η τάξη αυτή χαρακτηρίζεται από υψηλό πολιτιστικό κεφάλαιο και πιο υψηλό οικονομικό σε σχέση με την προηγούμενη. Στη προκειμένη περίπτωση, παρατηρείται επιβολή του εμπορικού κεφαλαίου έναντι του βιομηχανικού και σε σχέση με το προηγούμενο στάδιο, ο εκτοπισμός των παλαιότερων κατοίκων είναι εντονότερος (Zukin, 1998).

Στο τρίτο στάδιο, προσελκύονται στις περιοχές, άτομα από ακόμα υψηλότερα εισοδηματικά στρώματα. Τα νέα αυτά στρώματα που ανήκουν στην υψηλή εισοδηματική κλίμακα κάνουν την εμφάνισή τους ως τρίτη γενιά gentrifiers από το 1990 μέχρι σήμερα. Η συγκέντρωσή τους είναι αποτέλεσμα των αυξανόμενων θέσεων εργασίας στα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα, χρηματιστήρια, ασφαλιστικές εταιρείες, έρευνα κ.ά. Αυτή η κατηγορία ατόμων έγινε γνωστή και ως yuppies (young urban professional- νέοι αστικοί επαγγελματίες), όπου είναι κυρίως γιατροί, δικηγόροι, επιχειρηματίες, χρηματιστές, τραπεζίτες, με ακόμα μεγαλύτερη ροπή στην κατανάλωση, με επιδεικτική σπατάλη χρημάτων σε αγαθά και υπηρεσίες υψηλού κύρους (Zukin, 1998). Η παρουσία αυτών, σε συνδυασμό με τις νέες καταναλωτικές τους συνήθειες, συνέβαλαν στην

αλλαγή των χρήσεων γης για την κάλυψη των αναγκών των νέων κατοίκων, με την προσέλκυση πολυτελών καταστημάτων και εμπορικών, διασκέδασης και υπηρεσιών. Σε αυτό το στάδιο, είναι πολλές οι περιπτώσεις, που ακόμα και οι πρώτοι gentrifiers (εξευγενιστές), μην μπορώντας πλέον να ανταπεξέλθουν στις υψηλές τιμές, καλούνται να εγκαταλείψουν την περιοχή.

Σε συνέχεια, και σε σύνδεση με την παραπάνω προσέγγιση, ο David Harvey, υποστηρίζει ότι η διαδικασία του gentrification στις μεταβιομηχανικές πόλεις επηρεάζεται από το νέο κοινωνικό και χωρικό καταμερισμό της εργασίας, όπως αυτός εκφράζεται μετά το 1960. Η αλλαγή των αξιακών συστημάτων και πολιτισμικών αναφορών οδηγεί στην εμπορευματοποίηση της αισθητικής και την αισθητικοποίηση των εμπορευμάτων, που δημιουργεί και μία άλλη μορφή βιομηχανίας, αυτή του πολιτισμού (Harvey, 2007).

2.4.3. Μελέτη του φαινομένου gentrification στην Αθήνα

Ο ελληνικός αστικός χώρος διαμορφώθηκε σε μεγάλο βαθμό, διαφορετικά από αυτόν των μεγάλων ευρωπαϊκών πόλεων. Το γεγονός αυτό, οφείλεται στα διαφορετικά μοντέλα ανάπτυξης που παρουσιάζονται στην Ελλάδα, όπως η αντιπαροχή, η οριζόντια ιδιοκτησία και η λαϊκή αυτοστέγαση, καθώς και με αυθαίρετες κατασκευές, τις οποίες το κράτος, στη συνέχεια νομιμοποίησε (ΕΚΚΕ, 2000:36).

Στην Αθήνα, το φαινόμενο του gentrification είναι σχετικά καινούριο συγκριτικά με τα μεγάλα ευρωπαϊκά αστικά κέντρα. Τα μεγάλα κύματα προασιοποίησης εμφανίζονται με χρονική καθυστέρηση, συγκριτικά με τις μεγάλες Ευρωπαϊκές πόλεις, με τις υψηλές κοινωνικό-επαγγελματικές κατηγορίες να παρουσιάζουν «έντονη χωρική κινητικότητα [...] με δραματική μείωση της παρουσίας τους στο κέντρο» μέχρι και τις αρχές της δεκαετίας του 1990 (Μαλούτας, 2000:49). Σήμερα, οι λίγοι εναπομείναντες πυρήνες κτιρίων ιστορικού χαρακτήρα θεωρούνται ιδιαίτερα ελκυστικοί, μέσα σε μία γενικότερη τάση επιστροφής στην "παράδοση" και την "αυθεντικότητα" του κέντρου. Αυτοί οι πυρήνες, καταλήγουν να

λειτουργούν ως επενδυτικό απόθεμα, με αποτέλεσμα, την εμφάνιση του φαινομένου του gentrification.

Οι ενδείξεις φαινομένων gentrification που θεωρούνται εμφανείς στο κέντρο της Αθήνας, αφορούν κυρίως, στις νέες χρήσεις γης σε πρώην υποβαθμισμένες περιοχές (που έχουν να κάνουν κυρίως με τον πολιτισμό και την αναψυχή), στις συνεχείς επενδύσεις στις συγκοινωνιακές υποδομές και στη προσπάθεια αισθητικής αναβάθμισης της όψης της πόλης, χωρίς να συνοδεύεται από ανάλογο μετασχηματισμό του κοινωνικού χαρακτήρα των κεντρικών συνοικιών.

Η πρώτη εμφάνιση του φαινομένου, έγινε στην περιοχή της Πλάκας. Αυτή η ανάπτυξη είχε ως κεντρικό κορμό την κρατική παρέμβαση κατά τη δεκαετία του 1980, η οποία εκδηλώθηκε μέσω επιχορηγήσεων και επενδύσεων σε αναπλάσεις ιστορικών νεοκλασικών κτηρίων, απαγορεύσεων οχλουσών χρήσεων διασκέδασης, με αποτέλεσμα τη δημιουργία φαινομένων gentrification, με την είσοδο νέων κατοίκων από υψηλά και υψηλά-μεσαία κοινωνικά στρώματα στη περιοχή.

Το πρότυπο της αστικής ανανέωσης που βασίζεται στην ανάπτυξη εμπορικών δραστηριοτήτων αναψυκής, υπήρξε και στη περιοχή του Ψυρρή, όπου συνοδεύτηκε από αναπαλαιώσεις και επανάχρηση παλαιών κτηρίων και οδήγησαν σε μεταβολή της φυσιογνωμίας των τοπικών δραστηριοτήτων. Στη προκειμένη περίπτωση, η αγορά κατοικίας δεν ευνοήθηκε καθώς υπήρχε μεγάλη όχληση λόγω των δραστηριοτήτων αναψυκής, τη κυκλοφορική συμφόρηση κ.α.

Στη συνέχεια, παράδειγμα έντονης εμφάνισης του φαινομένου, αποτελεί αυτό του Γκαζοχωριού. Η ανάπτυξή του, έγκειται στη δημόσια παρέμβαση σε δραστηριότητες πολιτισμού, με την αναπαλαίωση του παλιού εργοστασίου αερίοφωτος στο Γκάζι και τη μετατροπή του σε κέντρο πολιτιστικών δραστηριοτήτων το 1999, ταυτόχρονα με σημειακές αναπαλαιώσεις κατά μήκος της οδού Πειραιώς. Οι αναπλάσεις αυτές, χαρακτηρίστηκαν από έλλειψη πρόβλεψης πολεοδομικού σχεδιασμού για την ανάπτυξη κατοικίας. Το προηγούμενο είχε ως αποτέλεσμα την

ανάδυση μιας παρέμβασης που συναρτήθηκε σε επίπεδο ιδιωτικής πρωτοβουλίας και οδήγησε σε αλλαγές των χρήσεων γης.

Σήμερα, το φαινόμενο, έχει αρχίσει να επεκτείνεται στα Πετράλωνα και το Μεταξουργείο. Μέχρι σήμερα, το παράδειγμα των Πετραλώνων αποτελεί τη μοναδική περίπτωση γειτονιάς σε διαδικασία «εξευγενισμού» στην οποία διαμορφώνεται κίνημα εναντίον του gentrification, διεκδικώντας το δικαίωμα των κατοίκων, παλιών και νέων, στους δημόσιους και ιδιωτικούς χώρους της περιοχής. Λόγω της κρίσης, το φαινόμενο έχει επιβραδυνθεί, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι έχει σταματήσει. Ωστόσο, όπως αναφέρει ο Μαλούτας: «Το gentrification στην Αθήνα είναι μια μάλλον κατακερματισμένη διαδικασία (όπως η μεταπολεμική αστικοποίηση) τόσο όσον αφορά το χώρο όσο και τους φορείς που την υλοποιούν. Διαμορφώνεται στη μικροκλίμακα της περιοχής από τον χρήστη-επενδυτή και όχι από το κατασκευαστικό ή και μεσιτικό κεφάλαιο, που θα αναζητούσαν ως αφετηρία-με τη βοήθεια και της δημόσιας παρέμβασης-ένα σημαντικό «χάσμα γαιοπροσόδου» και θα δημιουργούσαν, μέσω σημαντικών αναπλάσεων, θύλακες «εξευγενισμού» από τους οποίους η διαδικασία θα μπορούσε να εξαπλωθεί περαιτέρω» (Μαλούτας κ.α. ,2009:24).

Βάσει της παραπάνω ανάλυσης, γίνεται εμφανής η άμεση σχέση του gentrification με τις αστικές αναπλάσεις. Ενώ οι αναπλάσεις προηγούμενων περιόδων εστιάζονταν στην παραγωγή κατοικίας (και κυρίως κοινωνικής), σήμερα, επιλέγονται άλλες χρήσεις, που δημιουργούν κατάλληλες συνθήκες ως προς τους νέους κατοίκους (μεσαίων και ανώτερων στρωμάτων). Τέτοιες είναι, εστιατόρια, κέντρα διασκέδασης, αναψυχής και πολιτισμού. Οι νέες συνθήκες, σε συνδυασμό με την ανερχόμενη σημασία της κτηματομεσιτικής δραστηριότητας ως βασικό στοιχείο της παραγωγικής οικονομίας των πόλεων, εντάσσονται σε μία γενικότερη προσπάθεια μεγέθυνσης του βαθμού ελκυστικότητας για επενδύσεις. Σε κάθε περίπτωση, είναι σημαντικό να δούμε τι γίνεται με τους εκτοπισμένους από το gentrification πληθυσμούς. Εν τέλει, τα θετικά αποτελέσματα των διαδικασιών αυτών, κατανέμονται με ίσο τρόπο στον

πληθυσμό της εκάστοτε περιοχής; Καταλήγουμε σε αυτό που αναφέρει ο Castells : « Η αναμόρφωση είναι μία διαδικασία κοινωνικής κινητικότητας. Για όσους είναι ικανοί να επωφεληθούν από τις δυνατότητες που προσφέρει, η κινητικότητα είναι ανοδική. Όσοι είναι ανίκανοι, αποβάλλονται στα κατώτερα στρώματα του οικιστικού συγκροτήματος, όπου ήδη βρίσκονται συγκεντρωμένοι εκείνοι που η διαδικασία ανάπτυξης αφήνει στο περιθώριό της» (Castells, 1942: 39).

2.5 Μελέτη του συμμετοχικού σχεδιασμού

Η αυξανόμενη πολυπλοκότητα των σύγχρονων προβλημάτων και η αβεβαιότητα που προκύπτει από τις κοινωνικές, οικονομικές, πολιτιστικές, περιβαλλοντικές, τεχνολογικές και άλλες εξελίξεις, θέτουν την ανάγκη για συμμετοχή του κοινού στο σχεδιασμό πιο επίκαιρη από ποτέ. Ο συμμετοχικός σχεδιασμός, είναι η χάραξη πολιτικής μέσω της επικοινωνίας και αλληλεπίδρασης μεταξύ των κέντρων λήψης αποφάσεων, των σχεδιαστών και της κοινωνίας, με στόχο την αντιπροσωπευτική καταγραφή των στόχων του σχεδιασμού, ενσωματώνοντας τις αντιλήψεις και απόψεις του κοινού. Ένας ακόμη βασικός στόχος του συμμετοχικού σχεδιασμού, είναι άμβλυση των αντιθέσεων και συγκρούσεων μεταξύ των εμπλεκόμενων μερών μέσα από την κατανόηση και σύνθεση των διαφορετικών απόψεων (Στρατηγέα 2015: 93). Στη συνέχεια, γίνεται μία προσπάθεια παρουσίασης της ιστορικής εξέλιξης της συμμετοχής του κοινού, στις επιστήμες και στους θεσμούς, των μεθόδων και κατηγοριοποιήσεών της, αλλά και το πώς αντιμετωπίζεται η συμμετοχή στην Ελλάδα.

2.5.1 Ιστορική προσέγγιση του συμμετοχικού σχεδιασμού

Από τη δεκαετία του '30, άρχισε να γίνεται αντιληπτή η σημασία της συμβολής του κοινού στην αντιμετώπιση και επίλυση διαφόρων κοινωνικών προβλημάτων. Βασική προϋπόθεση για τη συμμετοχή του κοινού αποτέλεσε, η συλλογή πληροφοριών σχετικά με το πώς αντιλαμβάνεται, ιεραρχεί και αξιολογεί τα διάφορα προβλήματα αλλά και τι λύσεις δίνει σε αυτά. Δεδομένων των παραπάνω, η έμφαση που δόθηκε εκείνη τη περίοδο, επικεντρώθηκε στην αναζήτηση των καλύτερων δυνατών μεθόδων για την συλλογή των πληροφοριών σχετικά με τις απόψεις των πολιτών (Van Asselt & Rijkens-Klomp, 2002). Ενώ, τη δεκαετία του '30 η συμμετοχή των πολιτών ήταν ένα ζήτημα που αφορούσε κυρίως τις κοινωνικές επιστήμες, τη δεκαετία του '60 άρχισε να αποτελεί ζήτημα σε διάφορα επιστημονικά πεδία. Ανάλογα εργαλεία με αυτά που χρησιμοποίησαν οι κοινωνιολόγοι, αξιοποιήθηκαν και στο

μάρκετινγκ για την προώθηση προϊόντων, μέσω της αξιοποίησης των απόψεων του κοινού-καταναλωτών για την αποτελεσματικότερη σχεδίαση προϊόντων. Αντίστοιχα, στις πολιτικές επιστήμες, άρχισε να γίνεται μία προσπάθεια σύνθεσης μεταξύ επιστημόνων και κοινού, το οποίο συνέβαλλε, μέσω της συμμετοχής σε διαδικασίες χάραξης πολιτικών για την αντιμετώπιση κυρίως περιβαλλοντικών προβλημάτων (Jaeger κ.α., 2000). Τα προηγούμενα, ήταν αποτέλεσμα, μίας σταδιακής μετάβασης από τη «δημοκρατία με αντιπροσώπευση ή αντιπροσωπευτική δημοκρατία» στη «δημοκρατία με συμμετοχή ή συμμετοχική δημοκρατία». Από τη δεκαετία του '80 και μετά, γίνεται έντονη η στροφή από το μοντέλο λήψης αποφάσεων «από πάνω προς τα κάτω» (top-down decision-making model) σε ένα μοντέλο «από κάτω προς τα πάνω» (bottom-up) (Στρατηγέα, 2015: 18). Η αυξανόμενη έμφαση που δίνεται στη συμμετοχή του κοινού συμβάδιζε με την αύξηση της πολυπλοκότητας των προβλημάτων στις σύγχρονες κοινωνίες. Για την αντιμετώπιση των αναβαθμισμένων αυτών προβλημάτων προέκυψε η ανάγκη για ανάπτυξη νέων προσεγγίσεων και εργαλείων, αλλά και ο ορισμός κάποιων σημαντικών παραγόντων όπως, η ομάδα ενδιαφερόντων, το κέντρο λήψης αποφάσεων σε διάφορα επίπεδα, οι επιστημονικοί φορείς, αλλά και αυτοί του ιδιωτικού και του δημόσιου τομέα κ.ά. (Στρατηγέα, 2015:18). Ο Forester (1989) επισημαίνει πως ο συμμετοχικός σχεδιασμός επιχειρεί, μέσα από τη διαπραγμάτευση και αλληλεπίδραση μεταξύ των διαφόρων ομάδων, να οδηγήσει σε μία κατάσταση ισορροπίας, όπου όλοι οι εμπλεκόμενοι στη διαδικασία κατανοούν την αμοιβαία αλληλεξάρτησή τους μέσα στο κοινωνικό και οικονομικό πλαίσιο που δραστηριοποιούνται και, μέσα από αυτή τη θεώρηση, διαμορφώνουν νέες αντιλήψεις και αξίες. Κατά την Στρατηγέα (2015), στην συμμετοχική προσέγγιση του σχεδιασμού εμπλέκονται :

1. Το κοινό ή οι διάφορες ομάδες συμφερόντων (stakeholders) επιχειρώντας, στη βάση της δικής τους οπτικής, αντίληψης, εμπειρίας, κ.λπ. να επηρεάσουν τη διαδικασία αυτή στα διάφορα στάδιά της.

2. Οι ειδικοί, οι οποίοι συνεισφέρουν στο σχεδιασμό την εξειδικευμένη γνώση τους για τον εμπλουτισμό τόσο των λύσεων όσο και των σχετικών πολιτικών που υλοποιούν αυτές.
3. Ο σχεδιαστής, ως ο τεχνοκράτης, ο οποίος σχεδιάζει λύσεις για την επίλυση των προβλημάτων της κοινωνίας, αποτελώντας τον 'ενορχηστρωτή' και 'συντονιστή' της όλης προσπάθειας σχεδιασμού.
4. Τα κέντρα λήψης αποφάσεων, οι φορείς δηλαδή που έχουν θεσμική υπόσταση και αρμοδιότητες να λαμβάνουν αποφάσεις και να κατανέμουν τους σχετικούς πόρους.

Είναι κατανοητό, πως οι ομάδες που προαναφέρθηκαν, δεν έχουν σε κάθε περίπτωση τα ίδια συμφέροντα και σε αρκετές περιπτώσεις, οι συμμετοχική διαδικασία εμπεριέχει συγκρούσεις. Στην συνέχεια, είναι σημαντικό να αναφέρουμε, τα διαφορετικά επίπεδα συμμετοχής, καθώς δεν εμπλέκονται όλοι οι συμμετέχοντες στον ίδιο βαθμό. Όσον αφορά στη διάκριση των διαφόρων επιπέδων, παρουσιάζονται διαφορές ανάμεσα στους μελετητές, με αποτέλεσμα την ύπαρξη πολλών κατηγοριοποιήσεων. Κατά τον Gramberger (2001) τα επίπεδα συμμετοχής διακρίνονται στην :

1. Ενημέρωση (Information): Το κοινό έχει πρόσβαση σε πληροφορίες με πρωτοβουλία των Κέντρων Λήψης Αποφάσεων.
2. Διαβούλευση (Consultation): Τα Κέντρα Λήψης Αποφάσεων δίνουν και παίρνουν πληροφορία από το κοινό, χωρίς όμως να είναι δεσμευτική η αξιοποίησή της στο πλαίσιο του σχεδιασμού.
3. Ενεργός συμμετοχή (Active Participation): Το κοινό εμπλέκεται ενεργά στη λήψη αποφάσεων και συνεργάζεται ισότιμα με τα Κέντρα Λήψης Αποφάσεων.

Η προηγούμενη κατηγοριοποίηση είναι γνωστή και ως ψευδοσυμμετοχή, συμβουλευτική συμμετοχή και ουσιαστική συμμετοχή (Χριστοφιλόπουλος, 2002).

2.5.2. Προσέγγιση μεθόδων συμμετοχικού σχεδιασμού

Όσον αφορά στις μεθόδους συμμετοχικής διαδικασίας, είναι πολλές και μεταβάλλονται ανάλογα με πολλούς παράγοντες. Η επιλογή της μεθόδου, μπορεί να διευκολύνεται μέσα από την αξιολόγηση συγκεκριμένων κριτηρίων, όπως ο στόχος και το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα της συμμετοχικής διαδικασίας, το θέμα (γνώση, ωριμότητα απόψεων, απαιτούμενη τεχνογνωσία, βαθμός αμφισβήτησης κ.ά.), ο αριθμός των συμμετεχόντων, ο απαιτούμενος χρόνος και οι διαθέσιμοι πόροι (Στρατηγέα, 2015). Στην παρούσα εργασία, θα γίνει παρουσίαση ορισμένων μεθόδων που θεωρούνται οι πιο σχετικές στην περίπτωση μελέτης μας.

Charrette (C): Η μέθοδος αυτή, στοχεύει στη συμφωνία μεταξύ πολιτών ή ενδιαφερόμενων με διαφορετικά κοινωνικά χαρακτηριστικά. Πραγματοποιείται με διαδικασία συζήτησης κατά την οποία το διαπραγματευόμενο θέμα, διαχωρίζεται στα συστατικά του στοιχεία. Μία υποομάδα ατόμων αναλαμβάνει το κάθε στοιχείο, αντλεί πληροφορίες γι' αυτό και δίνει αναφορά στο σύνολο των συμμετεχόντων. Η διαδικασία αυτή επαναλαμβάνεται έως ότου να επιτευχθεί συμφωνία, πάντα εντός ορισμένου χρονικού ορίζοντα (Glenn, 1999).

Διασκέψεις Συναίνεσης (Consensus Conferences (CC)): Η μέθοδος αυτή, στοχεύει στη συμφωνία μεταξύ πολιτών και διοίκησης, μέσω της ενσωμάτωσης των απόψεων των πολιτών στις αποφάσεις της διοίκησης για ορισμένα ζητήματα. Πραγματοποιείται με ανοιχτή διαδικασία διασκέψεων, στις οποίες συμμετέχουν τυχαία επιλεγμένα άτομα. Τα άτομα αυτά, θέτουν τις απορίες και τους προβληματισμούς τους σχετικά με το ζήτημα που τίθεται και ειδικοί αξιολογούν και καταγράφουν όσα ειπώθηκαν, μέσω γραπτής αναφοράς. Η αναφορά αυτή, δημοσιεύεται στη διοίκηση και στο ευρύ κοινό (Bousset et al, 2005).

Ομάδες Εστίασης (Focus Groups (FG)): Η μέθοδος αυτή, στοχεύει στη συλλογή πληροφοριών σχετικά με τις προτιμήσεις και απόψεις των πολιτών για συγκεκριμένο θέμα, μέσω ομάδων ενδιαφερόμενων και τη συμβολή ενός συντονιστή που συνήθως είναι ειδικός. Η συλλογή των

πληροφοριών γίνεται μέσω του διαλόγου, όπου τα άτομα καλούνται να εκφράσουν τις απόψεις και τις διαφορές τους σε ένα χωρίς εντάσεις περιβάλλον (UNEP, 2009).

2.5.3. Διεθνείς και Ευρωπαϊκές πρωτοβουλίες για την προώθηση της συμμετοχικής διαδικασίας

Σημαντικό ρόλο για την προώθηση της έννοιας της συμμετοχής, έπαιξαν διεθνείς πρωτοβουλίες, η απαρχή των οποίων συνδέεται στενά με την περιβαλλοντική υποβάθμιση και την προσπάθεια ανατροπής της πορείας αυτής συνενώνοντας δυνάμεις σε διεθνές επίπεδο.

Σημαντικό σταθμό για την ενίσχυση της έννοιας της συμμετοχής, αποτελεί η Διάσκεψη της Στοκχόλμης το 1972, μια παγκόσμια διάσκεψη για το περιβάλλον και τον άνθρωπο που οργανώθηκε από τον ΟΗΕ, στόχος ήταν η προώθηση ενός νέου, περιβαλλοντικά και κοινωνικά φιλικού μοντέλου ανάπτυξης, δηλαδή ενός νέου υποδείγματος για την ανάπτυξη. Η κατάληξη της Διάσκεψης της Στοκχόλμης αποτυπώνεται στη σχετική διακήρυξη, ένα κείμενο με μη υποχρεωτικό και νομικά μη δεσμευτικό χαρακτήρα. Ένας από τους βασικούς στόχους της διάσκεψης είναι η ενημέρωση των πολιτών και η ευαισθητοποίησή τους προκειμένου και οι ίδιοι να είναι υπεύθυνοι απέναντι στα περιβαλλοντικά ζητήματα. Συγκεκριμένα, η αρχή αυτή αναφέρει: «[...] Η εκπαίδευση στα περιβαλλοντικά ζητήματα σε όλες τις ομάδες του πληθυσμού, με έμφαση στις λιγότερο προνομιούχες, είναι ιδιαίτερα σημαντική για την ευαισθητοποίησή τους και την ανάπτυξη περιβαλλοντικά υπεύθυνων συμπεριφορών των ατόμων, των επιχειρήσεων και των κοινοτήτων, καθώς και την προστασία και βελτίωση του περιβάλλοντος» (Sohn 1973:480). Στόχος δηλαδή, είναι η δημιουργία ενημερωμένων πολιτών, μέσα από την παροχή πληροφορίας προς αυτούς.

Στη συνέχεια, η ανάγκη της συμμετοχής των πολιτών στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων, τονίζεται από την UNESCO το 1980, μέσα από την Έκθεσή της «Many voices – One world». Σε αυτή την έκθεση τονίζεται η ανάγκη για , ίση πρόσβαση του κοινού σε πληροφορίες, πληροφορημένους πολίτες, οι πολίτες να αποτελούν φορείς αλλαγής,

αλληλεπίδραση μεταξύ όλων των επιμέρους ομάδων της κοινωνίας. Όπως στην περίπτωση της Διακήρυξης της Στοκχόλμης, έτσι και εδώ τονίζεται η ανάγκη ενημέρωσης των πολιτών και ομάδων συμφερόντων, με στόχο την αύξηση της ευαισθητοποίησής τους.

Το 1987, στην Έκθεση της Παγκόσμιας Επιτροπής για την Ανάπτυξη και το Περιβάλλον, γνωστή ως Έκθεση Brundtland, ορίζεται η έννοια της παγκόσμιας ανάπτυξης ως η «ανάπτυξη που έχει στόχο την εξυπηρέτηση των αναγκών του παρόντος, αξιοποιώντας τους διαθέσιμους πόρους με τέτοιο τρόπο, ώστε να μην υποθηκεύεται η ικανοποίηση των αναγκών των μελλοντικών γενεών». (Brundtland Report 1987:15) Από τον ορισμό εισάγεται η έννοια της ενδογενεακής και διαγενεακής ισότητας. Η ενθάρρυνση της συμμετοχής του κοινού στη διαδικασία λήψης αποφάσεων αποτελεί έναν από τους κεντρικούς άξονες για την επιδίωξη του στόχου της βιώσιμης ανάπτυξης (Brundtland Report 1987:50). Οι αναφορές που γίνονται στην αξία της συμμετοχής είναι πολλαπλές (άρθρα ,43,75,76,77,78) σε αυτή την έκθεση, και αφορούν διαφορετικούς τομείς ενδιαφέροντος αλλά και διαφορετικά επίπεδα συμμετοχής (τοπικό, εθνικό, διεθνές κ.λπ.), αναδεικνύοντας τη σημασία της για τον οριζόντιο χαρακτήρα, στην επιδίωξη του στόχου της βιώσιμης ανάπτυξης.

Η Διάσκεψη του Ρίο ντε Τζανέιρο το 1992, αποτέλεσε σε παγκόσμιο επίπεδο σημαντική προσπάθεια για την εμπλοκή των πολιτών στην αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών και άλλων προκλήσεων. Σημαντικές επισημάνσεις της διάσκεψης αφορούν στην ανάγκη προώθησης της συμμετοχής και της συνεργασίας ως παραγόντων που μπορούν να έχουν ουσιαστική συνεισφορά, ενώ, επισημαίνεται η ανάγκη διεύρυνσης της συμμετοχής με τη συμπερίληψη των γηγενών ομάδων πληθυσμού, για την αξιοποίηση της εμπειρικής τους γνώσης. Στην 5η αρχή της διακήρυξης, τίθεται το ζήτημα της συμμετοχής για την αντιμετώπιση των κοινωνικών ανισοτήτων, στην 7η, το ζήτημα της προστασίας και επανάκτησης της καλής κατάστασης των οικοσυστημάτων, όπου απαιτείται συμμετοχή και συλλογική προσπάθεια. Στη 10η αρχή, τονίζεται η σημασία της διευκόλυνσης από τα κράτη της πρόσβασης σε πληροφορίες και της

ενθάρρυνσης της συμμετοχής του κοινού στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων και τέλος, στην 22η αρχή δίνεται έμφαση στη συμμετοχή και αξιοποίηση της εμπειρικής γνώσης γηγενών ομάδων του πληθυσμού (Rio Declaration, 1992). Αποτέλεσμα της Διάσκεψης του Ρίο, είναι η Σύμβαση-Πλαίσιο των Ηνωμένων Εθνών για την Κλιματική Αλλαγή και η Σύμβαση για τη Βιοποικιλότητα.

Στη συνέχεια και στο πλαίσιο της Διάσκεψης του Ρίο, η Ατζέντα 21 το 1992, αποτελεί ένα σχέδιο δράσης για τα περιβαλλοντικά προβλήματα. Για την επίτευξη της βιώσιμης ανάπτυξης (United Nations 1994) θεωρεί αναγκαία, τη συμμετοχή των πολιτών στην αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών προκλήσεων και την προώθηση της συμμετοχικής διαδικασίας, ως εργαλείο για την αύξηση της ευαισθητοποίησης των πολιτών και την κινητοποίησή τους. Στο πλαίσιο της Ατζέντας 21, δίνεται ιδιαίτερη σημασία στη συμβολή του τοπικού επιπέδου. Μέσα από την αρχή «think global act local» και την Τοπική Ατζέντας 21, προκύπτει ένα σχέδιο δράσης για την επίτευξη περιβαλλοντικών, οικονομικών και κοινωνικών στόχων σε τοπική κλίμακα. Στο Κεφάλαιο 28 της Ατζέντας 21, επισημαίνεται ο ρόλος της συμμετοχής των τοπικών ομάδων στη διαχείριση των πόρων, την αναπτυξιακή διαδικασία και τη χάραξη πολιτικής (United Nations, 1992, κεφ. 28, άρθρο 3).

Το 2002, πραγματοποιήθηκε η Σύνοδος Κορυφής για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη, στο Γιοχάνεσμπουργκ. Εκεί, αναγνωρίστηκε η αδυναμία εφαρμογής της Ατζέντας 21 και υιοθετήθηκε ένα Σχέδιο Δράσης (World Summit on Sustainable Development 2002) για την επιτάχυνση της υλοποίησης των στόχων της. Το Σχέδιο Δράσης, παρακινούσε τα κράτη να επιδιώξουν απτά αποτελέσματα μέσα σε συγκεκριμένο χρονικό διάστημα. Στα σχετικά κείμενα της Συνόδου Κορυφής (World Summit on Sustainable Development 2002) τονίζεται η σημασία του τοπικού επιπέδου και πως η επίτευξη του σχεδιαστικού στόχου της βιώσιμης ανάπτυξης, χρειάζεται μια διαρκή συμμετοχή για τη διαμόρφωση πολιτικής, τη λήψη αποφάσεων και την εφαρμογή τους.

Είκοσι χρόνια μετά τη διάσκεψη του Ρίο, το 2012, μια νέα διάσκεψη για την αειφόρο ανάπτυξη πραγματοποιείται ξανά, το Ρίο+20. Η αποτίμηση των προηγούμενων χρόνων, δείχνει πως πολλοί από τους στόχους που είχαν τεθεί το 1992 δεν έχουν ακόμη επιτευχθεί. Τα βασικά προβλήματα που εντοπίστηκαν είναι η μη ικανοποίηση των προσδοκιών όλων των πολιτών για καλύτερη ζωή, απροθυμία για ανανέωση της πολιτικής δέσμευσης προς τη βιώσιμη ανάπτυξη από ισχυρές χώρες και τελικά, δεδομένης της οικονομικής κρίσης, τα περιβαλλοντικά προβλήματα φαίνεται να περνούν σε πολλές περιοχές σε δεύτερη προτεραιότητα.

Σε συμπόρευση με τις διεθνείς συζητήσεις, στα τέλη της δεκαετίας του '90 υπογράφεται από την ΕΕ η Σύμβαση του Aarhus. Βασικός στόχος αυτής της σύμβασης, είναι η προστασία του δικαιώματος κάθε ατόμου, από τις παρούσες και τις μελλοντικές γενεές, να ζει σε ένα περιβάλλον κατάλληλο για την υγεία και την ευημερία του (Aarhus Convention 1998). Στη συνέχεια, στο ίδιο ντοκουμέντο θεσμοθετείται το δικαίωμα του πολίτη στην πληροφόρηση και τη διατύπωση άποψης για επικείμενα σχέδια, μέτρα και προγράμματα που αφορούν ή έχουν επιπτώσεις στο περιβάλλον. Το 2003, εκδίδονται από την ΕΕ οι Οδηγίες 2003/4/ΕΚ και η 2003/35/ΕΚ, που εφαρμόζουν τη Σύμβαση του Aarhus, εξασφαλίζοντας νομικά τη συμμετοχή των πολιτών, κυρίως στην επίλυση περιβαλλοντικών προβλημάτων. Σημαντική είναι και η πρωτοβουλία της ΕΕ για την προώθηση της συμμετοχής του κοινού στη διαχείριση του νερού, την οποία οριοθετεί στο πλαίσιο της Οδηγίας 2000/60/ΕΚ για τη διαχείριση των υδάτινων πόρων, όπως και οι οδηγίες, 85/33/ΕΟΚ για την αξιολόγηση των επιπτώσεων συγκεκριμένων έργων στο περιβάλλον, 92/43/ΕΟΚ για τη διατήρηση των φυσικών οικοσυστημάτων κ.α. Τέλος, σε επίπεδο ΕΕ, σημαντική είναι η Πρωτοβουλία των Ευρωπαίων Πολιτών (ΠΕΠ). Θεσπίστηκε από τη Συνθήκη της Λισσαβώνας το 2007 και δίνει τη δυνατότητα σε 1 εκατομμύριο πολίτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης από τουλάχιστον επτά χώρες της ΕΕ να ζητήσουν από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή να προτείνει νομοθεσία για θέματα που εμπίπτουν στη νομοθετική αρμοδιότητα της Ένωσης, επιτυγχάνοντας τη δυνατότητα άμεσης

παρέμβασης των ευρωπαϊών πολιτών στο νομοθετικό έργο της ΕΕ (European Commission 2009).

2.5.4. Θεσμικό πλαίσιο για την συμμετοχική του κοινού στην Ελλάδα

Στην Ελλάδα, μία αρχική θεσμική κατοχύρωση του πρώτου επιπέδου συμμετοχής, εκφράζεται μέσω του άρθρου 5Α του Συντάγματος. Συγκεκριμένα αναφέρεται:

« 1. Καθένας έχει δικαίωμα στην πληροφόρηση, όπως νόμος ορίζει. Περιορισμοί στο δικαίωμα αυτό είναι δυνατόν να επιβληθούν με νόμο μόνο εφόσον είναι απολύτως αναγκαίοι και δικαιολογούνται για λόγους εθνικής ασφάλειας, καταπολέμησης του εγκλήματος ή προστασίας δικαιωμάτων και συμφερόντων τρίτων.

2. Καθένας έχει δικαίωμα συμμετοχής στην Κοινωνία της Πληροφορίας. Η διευκόλυνση της πρόσβασης στις πληροφορίες που διακινούνται ηλεκτρονικά, καθώς και της παραγωγής, ανταλλαγής και διάδοσής τους αποτελεί υποχρέωση του Κράτους, τηρουμένων πάντοτε των εγγυήσεων των άρθρων 9, 9Α και 19.»

Το 1999, μέσω του Ν. 2690/1999 συγκεκριμενοποιείται η ομάδα του κοινού με τα παραπάνω δικαιώματα, περιλαμβάνοντας όλους τους πολίτες.

Όσον αφορά στο δεύτερο επίπεδο συμμετοχής, έχουν διαμορφωθεί για το σκοπό αυτό δύο δομές. Η πρώτη είναι, η Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή που αποτελεί συνταγματικά θεσμοθετημένο χώρο κοινωνικού διαλόγου. Σε αυτή συμμετέχουν εργοδότες, εργαζόμενοι και άλλοι επαγγελματικοί φορείς, που εκφράζουν τις απόψεις τους στη διοίκηση για ζητήματα κοινωνικοοικονομικής πολιτικής. Η δεύτερη είναι η διαδικτυακή πλατφόρμα « Ανοικτή Διακυβέρνηση», σε αυτή προβάλλονται στο κοινό οι διαθέσιμες θέσεις εργασίας στην κυβέρνηση και τα νομοσχέδια για την πραγματοποίηση διαβούλευσης.

Το τρίτο επίπεδο συμμετοχής, αυτό της ενεργούς- ουσιαστικής συμμετοχής, στην ελληνική νομοθεσία αναφέρεται αρχικά, μέσω του Ν. 1337/ 1983 στο

άρθρο 30, με τον ορισμό της Πολεοδομικής Επιτροπής Γειτονιάς. Συγκεκριμένα αναφέρεται:

«Για την παρακολούθηση των πολεοδομικών μελετών σε κάθε γειτονιά αναδεικνύεται από τους κατοίκους της, με ευθύνη του αντίστοιχου ΟΤΑ, Πολεοδομική Επιτροπή της Γειτονιάς (ΠΕΓ). Η ΠΕΓ διατυπώνει είτε προς το συνοικιακό συμβούλιο είτε προς το συμβούλιο δημοτικού διαμερίσματος είτε προς το δημοτικό ή κοινοτικό συμβούλιο γνώμη και προτάσεις σχετικά με όλα τα πολεοδομικά και λειτουργικά προβλήματα της γειτονιάς και ειδικότερα σχετικά με τις τροποποιήσεις και την εφαρμογή των πολεοδομικών γενικά διατάξεων, τον καθορισμό χρήσεων γης, το χαρακτηρισμό και τους κανονισμούς λειτουργίας πεζόδρομων, τον καθορισμό θέσεων κτιρίων ή χώρων στάθμευσης οχημάτων, θέσεων κτιρίων ειδικών και κοινωφελών χρήσεων, τη συντήρηση και χρήση παραδοσιακών κτιρίων ή και άλλων στοιχείων, την απομάκρυνση ή την απαγόρευση χρήσεων που δημιουργούν προβλήματα περιβάλλοντος κλπ. Η σύνθεση, ο τρόπος και ο χρόνος ανάδειξης των ΠΕΓ, οι αρμοδιότητες τους και η σχέση τους με τον αντίστοιχο δήμο ή κοινότητα, ρυθμίζονται με απόφαση των Υπουργών Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης και Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων.»

Στη συνέχεια, η Σύμβαση του Aarhus ενσωματώθηκε στο ελληνικό δίκαιο με τον Ν. 3422/2005 (ΦΕΚ 303, 13.12.2005), κατοχυρώνοντας νομικά τις διαδικασίες συμμετοχής του κοινού και στη χώρα μας. Το 2010, με τον Ν. 3852/2010 « Καλλικράτης», καθιερώθηκε δυνατότητα ή και υποχρέωση (με βάση πληθυσμιακά κριτήρια) σύστασης Επιτροπών διαβούλευσης σε επίπεδο Δήμων και Περιφερειών. Στο άρθρο 76 του ν. 3852/2010 προβλέπεται:

« [...] Η Δημοτική Επιτροπή Διαβούλευσης αποτελείται από εκπροσώπους των φορέων της

τοπικής κοινωνίας, όπως:

1. των τοπικών εμπορικών και επαγγελματικών συλλόγων και οργανώσεων
2. των επιστημονικών συλλόγων και φορέων
3. των τοπικών οργανώσεων εργαζομένων και εργοδοτών
4. των εργαζομένων στο δήμο και τα νομικά του πρόσωπα
5. των ενώσεων και συλλόγων γονέων
6. των αθλητικών και πολιτιστικών συλλόγων και φορέων
7. των εθελοντικών οργανώσεων και κινήσεων πολιτών
8. άλλων οργανώσεων και φορέων της κοινωνίας των πολιτών
9. εκπρόσωποι των τοπικών συμβουλίων νέων και
10. δημότες»

Σχετικά με την δικαιοδοσία της Δημοτικής Επιτροπής Διαβούλευσης αναφέρεται πως :

« Η Δημοτική Επιτροπή Διαβούλευσης:

α) Γνωμοδοτεί στο δημοτικό συμβούλιο σχετικά με τα αναπτυξιακά προγράμματα και τα προγράμματα δράσης του δήμου, το επιχειρησιακό πρόγραμμα και το τεχνικό πρόγραμμα του δήμου.

β) Γνωμοδοτεί για θέματα γενικότερου τοπικού ενδιαφέροντος, που παραπέμπονται σε αυτή από το δημοτικό συμβούλιο ή τον δήμαρχο.

γ) Εξετάζει τα τοπικά προβλήματα και τις αναπτυξιακές δυνατότητες του δήμου και διατυπώνει γνώμη για την επίλυση των προβλημάτων και την αξιοποίηση των δυνατοτήτων αυτών.

δ) Δύναται να διατυπώνει παρατηρήσεις επί του περιεχομένου των κανονιστικού χαρακτήρα αποφάσεων οι οποίες εκδίδονται σύμφωνα με το άρθρο 79 του Κ.Δ.Κ...»

Στη συνέχεια το δημοτικό συμβούλιο είναι αυτό το οποίο παίρνει τις τελικές αποφάσεις.

2.5.5. Προσπάθεια εφαρμογής συμμετοχικού σχεδιασμού στην Ελλάδα

Ένα ίσως από τα μοναδικά εφαρμοσμένα παραδείγματα συμμετοχικού σχεδιασμού στην Ελλάδα, είναι η ανάπλαση του προσφυγικού συνοικισμού στη Θήβα (1984-1992). Πρόκειται για την μελέτη « Εναλλακτική Πρόταση Ανάπλασης για το συνοικισμό της Θήβας» που ξεκίνησε να αρθρώνεται το 1984 από μια μελετητική ομάδα με επικεφαλής την καθηγήτρια του τμήματος αρχιτεκτόνων ΕΜΠ Άννη Βρυχεία, σε συνεργασία με τη δημοτική αρχή Θήβας επί δημαρχίας Κώστα Κουρκούτη (ο ίδιος πολιτικός μηχανικός που ασχολήθηκε με την τοπική αυτοδιοίκηση «από πολεοδομικές περισσότερο παρά πολιτικές ανησυχίες»). (Γρηγοριάδης, 2011: 18) Στο πρώτο τεύχος που εκδόθηκε σχετικά με την εναλλακτική πρόταση για το συνοικισμό της Θήβας, ο δήμαρχος Κ.Κουρκούτης αναφέρει:

«Η εφαρμογή της αρχής της συμμετοχής πιστεύουμε, ότι είναι ο αποφασιστικός παράγοντας, ώστε με την ανάπλαση να διατηρηθούν όλα εκείνα τα θετικά στοιχεία που διαθέτει ο συνοικισμός (χαμηλό ύψος οικοδομών, γειτονίες, κοινωνικοποιημένους κοινόχρηστους και ιδιωτικούς χώρους, στοιχεία ιστορικής μνήμης κ.α.) αλλά που υποβαθμίστηκαν και αυτά μέσα στη γενικότερη αθλιότητα. Δεν πιστεύουμε ότι ο Δήμος μαζί με κάποιους τεχνοκράτες, χωρίς την άμεση-ενεργό συμμετοχή του χρήστη-οικιστή, χωρίς τους ίδιους τους ενδιαφερόμενους, μπορεί να κατασκευάσει με επιτυχία κατοικίες για λογαριασμό τους. Κάτι τέτοιο αναπαράγει και επιβάλλει το γνωστό πρότυπο της απάνθρωπης αστικής πολυκατοικίας, που σήμερα είναι χρεωκοπημένο» (Βρυχεία Α. κ.α., 1984:3).

Η μελετητική ομάδα, ήρθε σε επαφή με το συνοικισμό το 1984, εκείνη την εποχή κατοικούν σε αυτόν, περίπου 300 οικογένειες, κυρίως Έλληνες, 2η και 3η γενιά προσφύγων, αλλά προσφάτως είχαν εγκατασταθεί και μερικές οικογένειες Μουσουλμάνων από τη δυτική Θράκη. Στην μελέτη

υπήρχε μία σύντομη παύση '89-'90 και το πρόγραμμα σταμάτησε οριστικά το 1992 λόγω έλλειψης χρηματοδότησης. Μέχρι το τέλος, είχαν ανακατασκευαστεί λιγότερα από 10 σπίτια (από τα περίπου 300) και είχαν γίνει 65 μελέτες, από τις οποίες οι 28 είχαν ολοκληρωθεί για την πολεοδομία και 14 είχαν ήδη εγκριθεί.

Στις δράσεις που πραγματοποιήθηκαν για την ενεργοποίηση και οργάνωση των κατοίκων, συμπεριλαμβάνεται η αγορά και ανακατασκευή εγκαταλελειμμένων κατοικιών, από τον δήμο. Η χρήση που τους δόθηκε ήταν, προσωρινά, το γραφείο ανάπλασης για τον συνοικισμό και αποτέλεσε το πρώτο παράδειγμα της ανάπλασης. Σε συμπόρευση με την παραπάνω στόχευση, πραγματοποιήθηκε για δέκα κατοίκους, ταξίδι στην Alma-Gare, μια συνοικία στο Roubaix της Γαλλίας όπου είχε εφαρμοστεί με επιτυχία μια ανάλογη προσπάθεια συμμετοχικού σχεδιασμού με στοιχεία αυτοδιαχείρισης. Στη συνέχεια, οργανώθηκαν κοινωνικές-πολιτιστικές εκδηλώσεις, οι οποίες στόχευαν σε σημαντικό βαθμό στην ενεργοποίηση των παιδιών του συνοικισμού, αλλά και επαγγελματικός συνεταιρισμός παρασκευής και πώλησης τοπικών προϊόντων, που τον λειτουργούσαν οι γυναίκες του συνοικισμού (Βρυχεία Α. κ.α., 1984).

Η οργάνωση της συμμετοχής πραγματοποιήθηκε, με «γραφείο του δήμου και των κατοίκων για την ανάπλαση», κέντρο ενημέρωσης και οργάνωσης που θα μπορούσε να μετεξελιχθεί σε «κοινοτικό κέντρο» και «επιτροπή κατοίκων για την ανάπλαση» που θα πλαισιώνονταν από ομάδες τετραγώνου και με βασικό στόχο να διατυπώνεται η διαρκής τροφοδοσία πληροφόρησης (Βρυχεία Α. κ.α., 1988: 39).

Για την υλοποίηση του έργου συστάθηκε μια δημοτική κατασκευαστική επιχείρηση, Δημοτική Επιχείρηση Πολιτιστικής και Οικιστικής Ανάπτυξης Θήβας (ΔΕΠΟΑΘ), αλλά και η μελετητική ομάδα συνέστησε μια αστική μη κερδοσκοπική εταιρεία, Αστική Εταιρεία Συμμετοχικού Σχεδιασμού (ΑΕΣΣ), που ήταν απαραίτητη για τη χρηματοδότηση από την ΕΟΚ. Το πρόγραμμα χρηματοδοτήθηκε από κρατικά αλλά κυρίως από Ευρωπαϊκά κονδύλια.

Η προσπάθεια αυτή μπορεί να έμεινε ημιτελής, ωστόσο αποτελεί ένα πολύ σημαντικό παράδειγμα προς αξιοποίηση για μελλοντικές τέτοιες ενέργειες. Όσον αφορά στην περίπτωση της θήβας, τον Απρίλιο του 2016, πραγματοποιήθηκε έκθεση «ΚΑΤΑΣΚΕΥάζΟΝΤΑΣ (σ)ΤΗ θήΒΑ», με στόχο την ανάδειξη και δημοσιοποίηση μελετών που έμειναν ανολοκλήρωτες, όπως και ενεργοποίηση της φαντασίας των πολιτών και των αρχών της πόλης μας για τις δυνατότητές της.

Σήμερα, συναντάμε όλο και περισσότερες προσπάθειες εφαρμογής συμμετοχικού σχεδιασμού. Οι προσπάθειες αυτές είναι συχνά συνεργασίες Δήμων, Πανεπιστημιακών Ιδρυμάτων, ΜΚΟ και άλλων πρωτοβουλιών και η κλίμακα παρέμβασης περιορίζεται σε σχέση με το προηγούμενο παράδειγμα.

Μία πρόσφατη προσπάθεια συμμετοχικού σχεδιασμού, πραγματοποιήθηκε στη Θεσσαλονίκη το 2012, με τη συνεργασία τριών διαφορετικών φορέων της πόλης, της Αντιδημαρχίας Αστικού Σχεδιασμού, Πολεοδομίας και Δικτύων του Δήμου Θεσσαλονίκης, του Τμήματος Αρχιτεκτόνων του ΑΠΘ και της ΧΑΝΘ. Πρόκειται για το Εργαστηρίου Συμμετοχικού Σχεδιασμού «Είμαι Πολίτης και Όχι Απλά Κάτοικος», είναι μία δράση που αφορούσε την καταγραφή προβλημάτων στον αστικό χώρο από τους ίδιους τους πολίτες και πραγματοποιήθηκε σε τρία στάδια, όπως αυτά αναφέρονται:

«Το 1ο στάδιο περιλαμβάνει την άμεση ενεργό συμμετοχή των πολιτών και την αποτύπωση των επιθυμιών και αναγκών τους σχετικά με έναν συγκεκριμένο ανοιχτό δημόσιο χώρο που προτείνεται για επανασχεδιασμό, την οδό Λασσάνη. Επίσης περιλαμβάνει μια αποτίμηση από τους ίδιους τους πολίτες, της αστικής παρέμβασης του Δήμου Θεσσαλονίκης στις οδούς Χρ. Σμύρνης και Φιλικής Εταιρείας. Οι δημόσιοι αυτοί χώροι έχουν επιλεγεί σε συνεργασία με το Δήμο Θεσσαλονίκης.

Το 2ο στάδιο περιλαμβάνει την ανάλυση των αποτελεσμάτων των δράσεων στους τρεις αυτούς δρόμους ενδιαφέροντος, από φοιτητές του μαθήματος Εισαγωγή στον Αστικό Σχεδιασμό, Μεθοδολογία, Ανάλυση, Απεικονίσεις', του Τμήματος Μηχανικών Χωροταξίας και Ανάπτυξης του

ΑΠΘ. Έπειτα, υπό την επίβλεψη του καθηγητή Αρχιτεκτονικού και Αστικού Σχεδιασμού Νικολάου Καλογήρου, σε συνεργασία με την υποψήφια διδάκτορα Αθηνά Χριστίνα Συράκου, του Β' Τομέα Αρχιτεκτονικού και Αστικού Σχεδιασμού, Τμήμα Αρχιτεκτόνων, ΑΠΘ, φοιτητές θα κληθούν να αξιολογήσουν και να αξιοποιήσουν ως βάση τα αποτελέσματα των δύο αυτών δράσεων στις σχεδιαστικές τους προτάσεις.

Στο 3ο στάδιο το εργαστήριο θα ολοκληρωθεί με τη δημόσια παρουσίαση των προτάσεων και την ενθάρρυνση ενός δημόσιου διαλόγου επί του θέματος» (Καλογήρου κ.α., 2013).

Όπως μας ενημέρωσε η φοιτήτρια, που συμμετείχε στο εργαστήριο, για την πραγματοποίησή του, συμπληρώθηκαν 508 ερωτηματολόγια και ακολούθησε η επεξεργασία και αξιοποίηση των αποτελεσμάτων από φοιτητές με τρεις σχεδιαστικές προτάσεις ανάπλασης τμήματος της οδού Φιλικής Εταιρείας μεταξύ των οδών Τσιμισκή και Μανουσσογιαννάκη. Οι προτάσεις που προέκυψαν από το εργαστήριο, εν τέλει δεν πραγματοποιήθηκαν ποτέ και εφαρμόστηκε η αρχική ιδέα του δήμου.

Πρόσφατο παράδειγμα συμμετοχικού σχεδιασμού στην Αθήνα, αποτελεί το ΠΕΔΙΟ_ΑΓΟΡΑ που ξεκίνησε το 2014 και αποτελεί ένα από τα 10 έργα του δικτύου ACTORS OF URBAN CHANGE. Πρόκειται για ένα δίκτυο πρότυπων έργων σε διαφορετικές χώρες/πόλεις της Ευρώπης για την αστική αναγέννηση μέσα από τη συμμετοχή των πολιτών και τις πολιτιστικές δραστηριότητες. Στόχος του ΠΕΔΙΟ_ΑΓΟΡΑ είναι η διερεύνηση, πιθανών τρόπων αστικής αναγέννησης που αναδεικνύουν το δημόσιο χώρο της πόλης ως πεδίο πολιτικής και πολιτιστικής δημιουργικής έκφρασης. Η παρέμβαση αφορά τη πλατεία Βαρβακείου (πλατεία Δημοτικής Αγοράς) της Αθήνας, η οποία κατά τους συμμετέχοντες «συμβολίζει την πολυποικιλότητα των σύγχρονων αστικών ζητημάτων κυρίως λόγω των έντονων κοινωνικών και οικονομικών διαφορών μεταξύ των ανθρώπων που οικειοποιούνται την πλατεία»².

² ΠΕΔΙΟ_ΑΓΟΡΑ

Διοργανωτές του προγράμματος είναι ο Δήμος Αθηναίων μέσω της πλατφόρμας «ΣυνΑθηνά», η ΑΜΚΕ (Αστική Εταιρεία Μη Κερδοσκοπικού Χαρακτήρα) placeIDENTITY και η theSwitch. Στα εργαστήρια πολιτών προσκλήθηκαν εργαζόμενοι, επισκέπτες, εκπρόσωποι των αρχών, επιστήμονες και επαγγελματίες που σχετίζονται με την πλατεία. Η διαδικασία θα ολοκληρωνόταν με εργαστήρια τριών θεματικών, την αξιολόγηση, το όραμα και την πρόταση. Μέχρι και σήμερα έχουν πραγματοποιηθεί τρία εργαστήρια, το πρώτο αποτελούσε συζητήσεις ειδικών και τα άλλα δύο πολιτών, το αποτέλεσμα των εργαστηρίων μέχρι σήμερα έφτασε στη δημιουργία σεναρίων και στην αξιολόγησή τους. Ενδεικτικά, στο 1^ο εργαστήριο, η μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε ήταν αυτή του World Cafe. Κατ' αυτή τη μέθοδο, γίνεται διάλογος και δίνεται η δυνατότητα στους συμμετέχοντες να εκφράζονται ελεύθερα, οι αρχές της, έχουν ως εξής: 1) Οι συμμετέχοντες μοιράζονται τις γνώσεις τους, 2) Ακοή 3) εύρεση κοινών σημείων, 4) μυαλό και καρδιά 5)παιχνίδι (Εργαστήριο Πολιτών, 2014). Σημαντικό είναι να αναφερθεί το γεγονός, ότι τα αποτελέσματα των εργαστηρίων έχουν δοθεί στον Δήμο, με στόχο την αξιοποίησή τους.

Τέλος, κάποια ιδιαίτερα παραδείγματα συμμετοχικού σχεδιασμού, ή πιο ορθά σχεδιασμού από «τα κάτω», έχουν πραγματοποιηθεί σε δύο περιπτώσεις στα Εξάρχεια. Την μία περίπτωση αποτελεί το Πάρκο Ναυαρίνου, όπου σχεδιάστηκε με την συμμετοχή κατοίκων και επαγγελματιών σχεδιαστών που προσφέρθηκαν να συμβάλλουν. Τη δεύτερη περίπτωση, αποτελεί, η πρόταση ανάπλασης της πλατείας Εξαρχείων το 2003, στο πλαίσιο των Ολυμπιακών αγώνων, όπου οι κάτοικοι με κινηματικές διαδικασίες, επέβαλλαν την συμμετοχή τους στη διαμόρφωση του σχεδίου, καθώς το αρχικό δεν ικανοποιούσε την άποψή τους για τη διαμόρφωση του χώρου της πλατείας. Εν τέλει, το σχέδιο που εφαρμόστηκε προέκυψε από σχεδιαστικές αλλαγές, που πρότειναν κάτοικοι και εργαζόμενοι στην περιοχή, στο αρχικό σχέδιο του ΥΠΕΚΑ.

Σήμερα βλέπουμε πως υπάρχει μία τάση στροφής των θεσμών και των επιστημών προς στο συμμετοχικό σχεδιασμό. Με την εξέλιξη της

σύγχρονης σκέψης, γίνεται κατανοητό πως σε μεγάλο βαθμό με την επιβολή σχεδίων και προτάσεων από τους ειδικούς, ή αλλιώς από τα πάνω, συχνά δεν ικανοποιούνται οι πραγματικές ανάγκες των χρηστών του χώρου. Μέσα από τη συμμετοχή οι εμπλεκόμενοι μπαίνουν σε μια διαδικασία αμοιβαίας μάθησης, συχνά προκύπτουν καινοτόμες λύσεις, επιτυγχάνεται πολιτική ισότητα και γεφυρώνεται η απόσταση μεταξύ του τρόπου που ορίζεται το πρόβλημα από την επιστημονική κοινότητα και του τρόπου με τον οποίο αυτό, γίνεται αντιληπτό από τους χρήστες, όπως και πολλά αλλά θετικά στοιχεία. Πρόκειται για μία πολύπλοκη διαδικασία, χρονοβόρα και με ρίσκο αδιεξόδου ή της ικανοποίησης συγκεκριμένων συμφερόντων. Επίσης, συχνά καταλήγει να λειτουργεί επιδερμικά και να στοχεύει στην νομιμοποίηση από πλευράς των πολιτών, αποφάσεων που έχουν ήδη ληφθεί. Θεσμικά, στην Ελλάδα, το στάδιο της ουσιαστικής συμμετοχής δεν είναι θεσμικά κατοχυρωμένο και τις τελικές αποφάσεις τις παίρνουν οι υπεύθυνοι φορείς και οι ειδικοί. Έτσι, η συμμετοχή των πολιτών περιορίζεται στην πληροφόρηση και στον συμβουλευτικό ρόλο, χωρίς να υπολογίζονται επί της ουσίας οι προβληματισμοί τους. Στην παρούσα εργασία, η ενεργός-ουσιαστική συμμετοχή, γίνονται αντιληπτά, ως αναπόσπαστο κομμάτι των σύγχρονων πρακτικών σχεδιασμού και της άσκησης πολιτικής.

Εικόνα 6: Οι τρεις έρωτες της Πλατείας Εξαρχείων. Πηγή: *InExarchia*

3.0. Μελετώντας την ευρύτερη περιοχή των Εξαρχείων

Στο τρίτο κεφάλαιο, γίνεται μία προσπάθεια, κατανόησης των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της περιοχής. Αρχικά, γίνεται οριοθέτηση αυτής, στη συνέχεια, μελέτη της πολεοδομικής και πολιτιστικής-πολιτικής ιστορίας της. Ακολουθεί, ανάλυση των επικρατουσών συνθηκών, τόσο με δημογραφικά δεδομένα, όσο και με καταγραφή των χρήσεων και των κοινωνικών διεργασιών. Στη συνέχεια, αποτελεί στόχο να εντοπιστούν τα προβλήματα και οι ανάγκες που παρουσιάζονται στα Εξάρχεια, μέσα από επιτόπια παρατήρηση, συνεντεύξεις ανοικτού τύπου, μελέτη της τοπικής αρθρογραφίας και παρακολούθηση συνελεύσεων γειτονιάς. Τέλος, καταγράφονται μελέτες που έχουν προταθεί κατά καιρούς για την περιοχή. Η βαθύτερη κατανόηση των παραπάνω, θα συμβάλει στην αξιοποίηση των θετικών χαρακτηριστικών και στην προσπάθεια εύρεσης λύσεων στα υπάρχοντα προβλήματα αλλά και σε μελλοντικά, εφόσον μας δίνεται η δυνατότητα αυτά να εντοπιστούν. Η μελέτη θα επικεντρωθεί, τόσο στις συνθήκες που επικρατούν στον δημόσιο χώρο, όσο και στις κοινωνικές ομάδες και διεργασίες που έχουν συγκροτήσει την ταυτότητα της γειτονιάς.

3.1. Αντιληπτικά όρια της περιοχής μελέτης

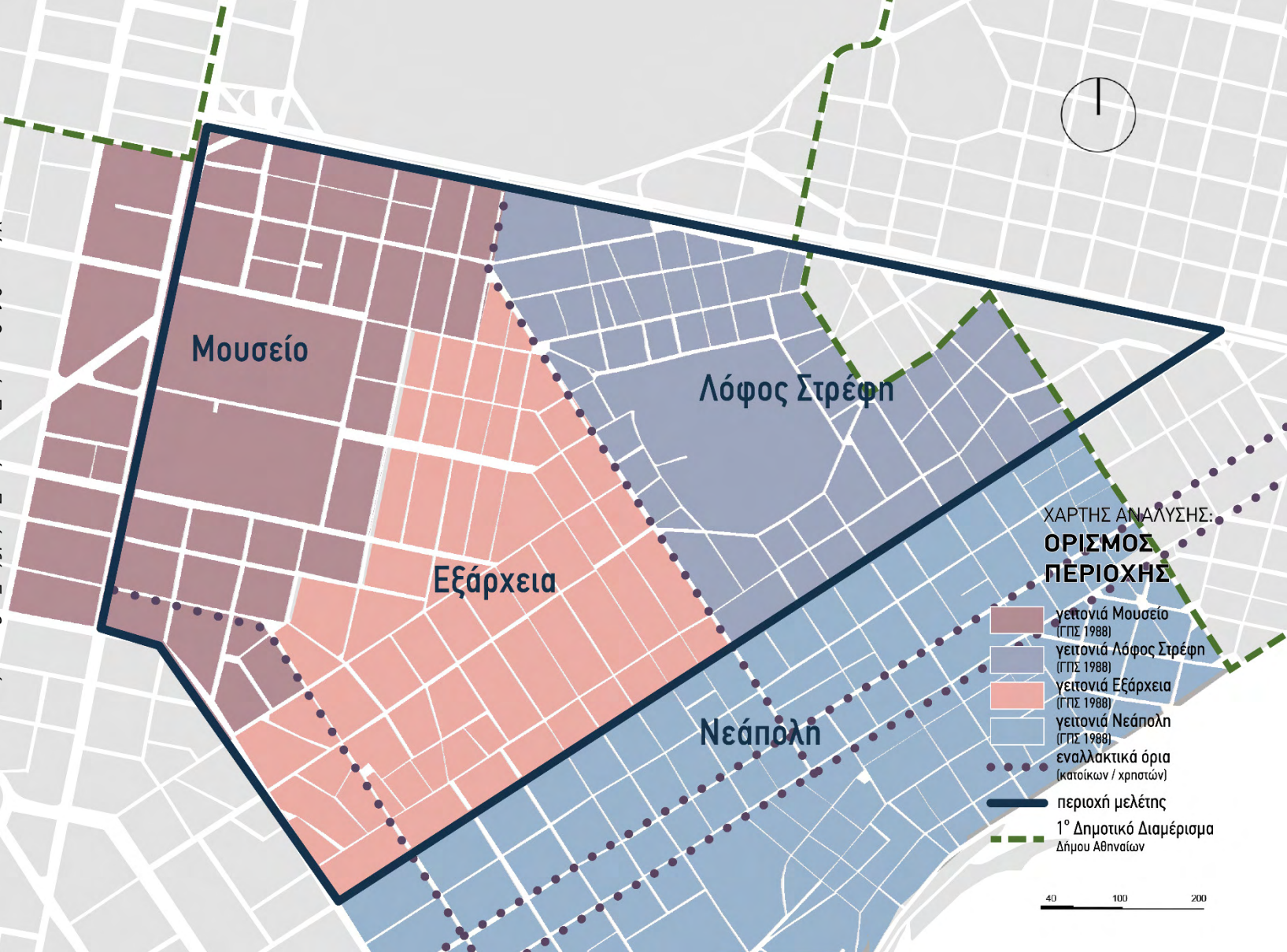
Η περιοχή μελέτης εντάσσεται στο Α' Διαμέρισμα του Δήμου Αθηναίων και συγκεκριμένα στη συνοικία Μουσείο- Εξάρχεια- Νεάπολη και περιλαμβάνει τις γειτονιές Μουσείο, Εξάρχεια, Νεάπολη και Λόφος Στρέφη (όπως ορίζεται από το ΓΠΣ Αθηνών του 1988). Ο αστικός της ιστός, χαρακτηρίζεται από πυκνό δίκτυο κάθετων και παράλληλων δρόμων. Στην περιοχή του Μουσείου και των Εξαρχείων, οι δρόμοι αυτοί χαράσσονται σύμφωνα με τη Λ. Αλεξάνδρας και την οδό Πατησίων. Στην Νεάπολη οι δρόμοι ακολουθούν την οδό Ακαδημίας. Το οδικό δίκτυο δεν προέκυψε από το γεωγραφικό ανάγλυφο της περιοχής, αλλά ως συνέχεια των γεωμετρικών χαράξεων του αρχικού σχεδίου του Κλεάνθη- Σάουμπερτ (Καλλιγιανάκης, 2003:3), στοιχείο που προκύπτει και από το τριγωνικό σχήμα της περιοχής, αλλά και της κεντρικής της πλατείας (Εξαρχείων).

Τα κριτήρια οριοθέτησης, ορίζονται ανάλογα με το αντικείμενο μελέτης όπως π.χ. κυκλοφοριακής μελέτης, μελέτη χρήσεων γης κλπ. Στη παρούσα εργασία, η οριοθέτηση της περιοχής προκύπτει, από τη μεθοδολογία του Lynch, δηλαδή, από τις διαδρομές, όρια, περιοχές, κόμβους και τοπόσημα, όπως αυτά έγιναν αντιληπτά από τη συγγραφέα και τους κατοίκους-χρήστες.

Συγκεκριμένα, μέσα από συνεντεύξεις, προέκυψε πως οι ερωτηθέντες, αντιλαμβάνονται ως όρια, τους οδικούς άξονες της Λ. Αλεξάνδρας και της Πατησίων, καθώς αποτελούν δρόμους έντονης κυκλοφορίας. Επόμενο όριο πλειοψηφικά, αποτέλεσε η οδός Ακαδημίας, ωστόσο μέρος των ερωτηθέντων αντιλαμβάνεται ως τέτοιο την οδό Σόλωνος. Ποικιλία στις απαντήσεις προέκυψε για τα όρια με το Κολωνάκι, καθώς νοπτικά όρια αποτέλεσαν, οι οδοί Χαριλάου Τρικούπη, Ιπποκράτους και Ασκληπιοίου οι οποίοι δεν έχουν κάποια έντονη διαφορά ως προς το χαρακτήρα τους. Με κριτήριο, το ΓΠΣ και την οριοθέτηση των γειτονιών, επιλέχθηκε για την παρούσα εργασία, ως τελευταίο όριο η οδός Χαριλάου Τρικούπη, θέτοντας ουσιαστικά εκτός μελέτης, την περιοχή της Νεάπολης. Με βάση τα προηγούμενα, η περιοχή μελέτης είναι αυτή που περικλείεται εντός των οδών, Αλεξάνδρας-Πατησίων-Ακαδημίας-Χαριλάου Τρικούπη.

Η πλειοψηφία, όσων πήραν μέρος στην έρευνα, ανεξαρτήτως αν μένουν σε άλλες γειτονίες της συνοικίας και όχι στη γειτονιά των Εξαρχείων, ονομάζει την περιοχή κατοικίας του Εξάρχεια. Οι περιπτώσεις που αυτό δεν συνέβη ήταν από κατοίκους που δεν ήθελαν να σχετίζονται με κάποια από τα χαρακτηριστικά της περιοχής (περίπτωση κατοίκων της περιοχής του Μουσείου) ή κατοίκων απομακρυσμένων περιοχών από το κέντρο των Εξαρχείων και πλησίον της Λ. Αλεξάνδρας (περιοχές πίσω από τον Λόφο του Στρέφη). Γίνεται σαφές πως ο ορισμός των ορίων έχει υποκειμενική διάσταση και ρευστότητα, ενώ εξαρτάται από τις βιωματικές σχέσεις του καθένα με τον χώρο.

Χάρτης 3.1: Ορισμός Περιοχής, Πηγή: Ιδία Επεξεργασία

ΧΑΡΤΗΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ:
ΟΡΙΣΜΟΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ

- γειτονιά Μουσείο (ΓΠΣ 1988)
- γειτονιά Λόφος Στρέφη (ΓΠΣ 1988)
- γειτονιά Εξάρχεια (ΓΠΣ 1988)
- γειτονιά Νεάπολη (ΓΠΣ 1988)
- εναλλακτικά όρια (κατοίκων / χρηστών)
- περιοχή μελέτης
- 1° Δημοτικό Διαμέρισμα Δήμου Αθηναίων

40 100 200

3.2. Ιστορική προσέγγιση της περιοχής των Εξαρχείων

Σε αυτό το υποκεφάλαιο, θα μελετήσουμε την πολεοδομική και πολιτική-πολιτιστική εξέλιξη της γειτονιάς των Εξαρχείων. Αποτελεί στόχο, μέσω αυτών να κατανοήσουμε υπό πιο υπόβαθρο διαμορφώνονται οι σημερινές συνθήκες στην περιοχή και ποια χαρακτηριστικά είναι αυτά που διαχρονικά λαμβάνουν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση του χαρακτήρα της.

3.2.1. Ιστορικό πολεοδομικής εξέλιξης των Εξαρχείων

Τα Εξάρχεια, μέχρι τις αρχές του 19ου αιώνα ήταν γνωστά ως Πιθαράδικα ή Πινακοτά. Η ονομασία αυτή προέκυψε από τη μεγάλη συγκέντρωση εργαστηρίων κατασκευής πιθαριών λόγω του λατομείου πηλού που υπήρχε στο λόφο του Στρέφη μέχρι το 1824³. Το 1840 συστήνεται ο πρώτος αυθαίρετος οικισμός του «Προαστίου», στην περιοχή πέραν της Ακαδημίας και στη βορειοδυτική πλευρά της Ζωοδόχου Πηγής, αποτελούμενη από τις σημερινές οδούς Νικηταρά, Μαυροκορδάτου, Κιάφας, Ζαλόγγου, Σουλίου, Γραβιάς, Λόντου, Κωλέττη, Τζαβέλλα, Μάνης και Μεσολογγίου και με κεντρική οδό την Εμμ. Μπενάκη (οδός Προαστίου). Στην περιοχή είχαν συγκεντρωθεί αγοράζοντας φθηνά οικόπεδα, οικογένειες μαρμαράδων από την Τήνο, λατόμων, μαρμαράδων και ξυλουργών από την Άνδρο, κτιστών καθώς και σοβατζήδων Καρπάθιων και Σκοπελιτών και άλλων εργατών από την Νάξο. Ο Κ Μπίρης αναφέρει χαρακτηριστικά «Ένα πραγματικό χωριουδάκι, με τα μαγαζάκια του, με δρομάκια εις αυτοφυές δίκτυον, με εξήντα περίπου μικρόσπιτα περιβαλλόμενα από αυλήν και κάποιο αμπελάκι. Οι Αθηναίοι της εποχής το ονόμασαν δικαίως Προάσιον» (Μπίρης Κ., 1966:80, Καρύδης Δ.Ν., 2008:53).

Στα μέσα του 19ου αιώνα υπάρχει η τάση για επέκταση της Αθήνας προς τα βορειοανατολικά, η οποία ενισχύθηκε και με την ανοικοδόμηση του Πολυτεχνείου (1862-1876). Στις 6/4/1865 επεκτάθηκε το ρυμοτομικό σχέδιο (Σχέδιο Πόλεως Αθηνών που συνέταξε η Επιτροπή του 1864) μέχρι τις

³ Μηχανή του χρόνου

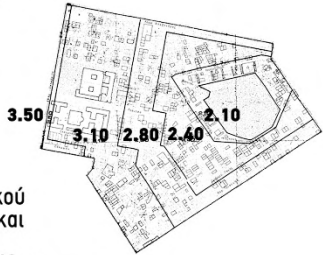
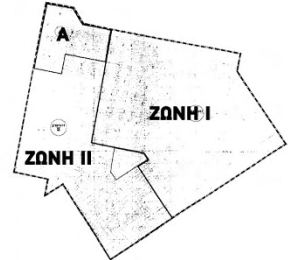
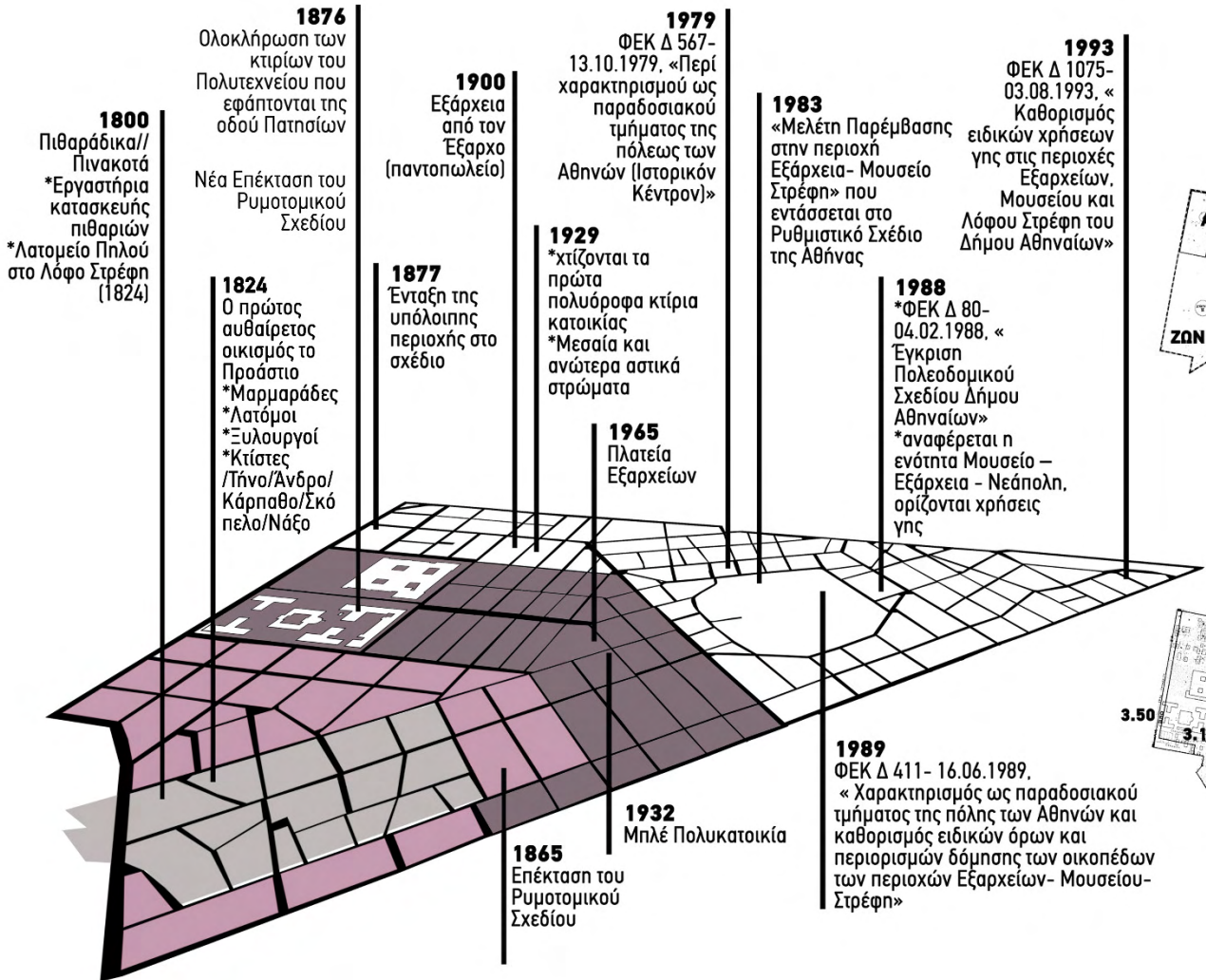
οδούς Διδότου, Ζωοδόχου Πηγής, Αραχώβης, Στουρνάρη. Το κτίσιμο του Πολυτεχνείου και η διάνοιξη της Λεωφόρου Αλεξάνδρας που συνέδεσε τη λεκάνη του Κηφισού με αυτή του Ιλισσού, συνέβαλαν στην εκ νέου επέκταση της ρυμοτομίας των Αθηνών στην περιοχή του Προαστίου της Νεάπολης και το 1876 εντάχθηκε στο σχέδιο η περιοχή μέχρι τις παρυφές του Στρέφη. Με την ολοκλήρωση των κτιρίων του Πολυτεχνείου που εφάπτονται της οδού Πατησίων, το 1876, θα αλλάξει οριστικά ο χαρακτήρας της περιοχής. Κύρια χαρακτηριστικά, θα αποτελέσουν η συνύπαρξη κατοικίας και χρήσεων υπερτοπικής σημασίας, αλλά και η συνύπαρξη διαφορετικών κοινωνικών στρωμάτων με έντονη την παρουσία των φοιτητών. Η οικοπεδοποίηση της περιοχής, βάσει της μικρής ιδιοκτησίας, θα προσελκύσει τα μικροαστικά και μεσαία στρώματα, ενώ παράλληλα θα εγκατασταθούν ποιητές, καλλιτέχνες και διανοούμενοι (Χρηστίδου Στ., 1990:156).

Στις αρχές του 20ου αιώνα, η γειτονιά έχει αποκτήσει έναν μπόεμικο χαρακτήρα και συγκρίνεται με το Quartier Latin του Παρισιού, μία πολυθόρυβη φοιτητική γειτονιά που χωρίζονταν από το Κολωνάκι με μικρά σπίτια και μάντρες που έκλειναν την οδό Σκουφά, δίνοντας στη συνέχεια τη θέση τους στην οδό Ναυαρίνου. Το 1900 το Προάστιο, παίρνει τη σημερινή του ονομασία από έναν Ηπειρώτη μπακάλη, τον Έξαρχο, που διατηρούσε το παντοπωλείο του, στη διασταύρωση των οδών Θεμιστοκλέους και Σολωμού. Το 1929 με το νόμο «περί οριζοντίου ιδιοκτησίας», χτίζονται τα πρώτα πολυώροφα κτίρια κατοικίας που απευθύνονται σε μεσαία και ανώτερα αστικά στρώματα, αρκετά από τα οποία εγκαθίστανται στο Μουσείο και τη Νεάπολη. Στις λαϊκές κατοικίες και τα νεοκλασικά κτίρια της περιοχής, έρχονται να προστεθούν οι τετραώροφες και πενταώροφες πολυκατοικίες. Παράλληλα με την εγκατάσταση των μεσοαστικών στρωμάτων, στην περιοχή εισέρχονται νέες δραστηριότητες, κυρίως οικονομικές και διοικητικές, γραφεία, ιατρεία κ.ο.κ. Το 1932, χτίζεται η γνωστή Μπλε Πολυκατοικία του Κυριάκου Παναγιωτάκου και το 1934 στη γωνία της οδού Ζαΐμη με την οδό Στουρνάρη η πολυκατοικία του Μιχαηλίδη, εμβληματικά κτίρια της

μοντέρνας μεσοπολεμικής αρχιτεκτονικής (Χρηστίδου Στ., 1990:156, Πορτάλιου Ε. 2012:11).

Από τα μέσα του 20ου αιώνα και μετά, σημαντικό ρόλο για τη γειτονιά διαδραματίζουν το 1965 τα εγκαίνια της Πλατείας Εξαρχείων. Το 1979, με Π.Δ, τμήμα της περιοχής, εντάσσεται στο παραδοσιακό τμήμα της πόλης των Αθηνών (Ιστορικό Κέντρο). Το 1983 εκπονείται η «Μελέτη Παρέμβασης στην περιοχή Εξάρχεια- Μουσείο Στρέφη» που εντάσσεται στο Ρυθμιστικό Σχέδιο της Αθήνας για την «ανάπλαση - εξυγίανση – αναβάθμιση» επιμέρους κεντρικών περιοχών της. Η συγκεκριμένη παρέμβαση, όπως φαίνεται και από τις δηλώσεις του υπεύθυνου της ομάδας μελέτης του ΥΠΕΧΩΔΕ, Σπ. Τσαγκαράτου, είχε συγκεκριμένες πολιτικές στοχεύσεις για την περιοχή: «Για να απαντήσουμε καθαρά στο θέμα που μπήκε, υπάρχει το ζήτημα ότι η καθημερινή γκετοποίηση της πλατείας και ο χαρακτήρας που έχει σήμερα κάνει πιο έντονο το πρόβλημα... Στόχος είναι η αντιμετώπιση των προβλημάτων που δημιουργούν τα ναρκωτικά και το κλίμα που δημιουργούν τα περιθωριακά στοιχεία» (Χρηστίδου Στ.,1990:193). Το 1988 στο Π..Δ. για την Έγκριση του ΓΠΣ του Δήμου Αθηναίων, στο οποίο ονομάζονται οι συνοικίες της Αθήνας, αναφέρεται η ενότητα Μουσείο – Εξάρχεια - Νεάπολη, ορίζονται χρήσεις γης και περιγράφονται στοιχεία συγκρότησης του ιστού, του κοινωνικού εξοπλισμού και των δημόσιων χώρων και χώρων πρασίνου. Το 1989 με ΠΔ (ΦΕΚ Δ/411) η περιοχή Μουσείο – Εξάρχεια - Λόφος Στρέφη χαρακτηρίστηκε ως παραδοσιακό τμήμα της πόλης των Αθηνών και καθορίστηκαν ειδικοί όροι δόμησης στα οικοπέδα. Συγκεκριμένα, οι συντελεστές δόμησης κυμαίνονται από 2.1 στην περιοχή του λόφου Στρέφη, 2.4-2.8 γύρω από την Πλατεία Εξαρχείων, 3.1 γύρω από το Πολυτεχνείο και το Μουσείο και 3.6-4.2 κοντά στην Ιπποκράτους, με αριθμό ορόφων από 2 έως 6 (Τουρνικιώτης Π. κ.ά. 2011: 77). Τέλος, το 1993 εκδίδεται προεδρικό διάταγμα (ΦΕΚ Δ/ 1075) για τον καθορισμό των χρήσεων γης στις περιοχές των Εξαρχείων, του Μουσείου και το Λόφου Στρέφη. Το αποτέλεσμα των προηγούμενων στη διαμόρφωση του χώρου εκφράζει η Ε. Πορτάλιου ως εξής: «Η ανομοιομορφία τού ιστού και των

κτιρίων των Εξαρχείων έχει αντιφάσεις αλλά παράγει και πλούτο, είναι ζωντανή ιστορία και, ταυτόχρονα, έμπρακτη κριτική αποτίμηση των δυνατοτήτων που προσφέρει ο χώρος για διάφορες μορφές κατοίκησης» (Πορτάλιου Ε. 2012:9).

3.2.2. Ιστορική αναδρομή στον πολιτικό και πολιτιστικό χαρακτήρα των Εξαρχείων

Η χωροθέτηση των Πανεπιστημιακών ιδρυμάτων στα Εξάρχεια ήταν καθοριστική, όπως θα φανεί παρακάτω, ως προς την μετέπειτα διαμόρφωση του πολιτικού και πολιτιστικού χαρακτήρα της περιοχής. Το 1859 γίνεται η πρώτη εξέγερση των φοιτητών, γνωστή ως Σκιαδικά, ενάντια στην πλήξη των ελληνικών προϊόντων, λόγω των μαζικών εισαγωγών ψάθινων καπέλων. Το 1870, επικρατεί μία μουσική συνθήκη στην περιοχή, γνωστή ως «σερενάτες του θανάτου», που πρόκειται για ερωτικές εξομολογήσεις με τη μορφή καντάδας όπου αν δεν υπήρχε ανταπόκριση, συχνά ο ενδιαφερόμενος αυτοκτονούσε. Στη δεκαετία του '70 είχαν καταγραφεί περίπου 100 αυτοκτονίες στα Εξάρχεια, με αποτέλεσμα οι αρχές να απαγορεύσουν αυτά τα τραγούδια. Από αυτές τις καντάδες αναδείχθηκε ο Νίκος Μοσχονάς, κάτοικος των Εξαρχείων, ο οποίος στη συνέχεια έκανε καριέρα στην Όπερα του Μετροπόλιταν της Νέας Υόρκης. Το 1897, πραγματοποιείται η πρώτη κατάληψη του Πανεπιστημίου, ενάντια στην αυταρχική συμπεριφορά του καθηγητή της Ιατρικής Ιούλιου Γαλβάνη. Μεγάλες προσωπικότητες του πολιτισμού, έζησαν εκείνη την περίοδο στα Εξάρχεια όπως, ο Κωστής Παλαμάς, ο Γεώργιος Σουρής, ο Ναπολέων Λαπαθιώτης, ο Δημήτριος Καμπούρογλου, ο Μπάμπης Άνινος, ο Νικόλαος Πολίτης και άλλοι⁴ (Πορτάλιου Ε. 2012:11).

Κατά την κατοχή, τα Εξάρχεια βρίσκονταν και πάλι στο επίκεντρο της αντίστασης. Στις 22 Δεκεμβρίου του 1942, εργάτες, δημόσιοι υπάλληλοι, φοιτητές και μαθητές κατέβηκαν στους δρόμους με κατεύθυνση προς το τότε υπουργείο Εργασίας, στην γωνία των οδών Τσιτσα και Μπουμπουλίνας, ακολούθησαν συμπλοκές μεταξύ των διαδηλωτών και των ανδρών της Ειδικής Ασφάλειας. Στη συνέχεια εκείνης της διαδήλωσης, Ιταλοί στρατιώτες άρχισαν να πυροβολούν με αποτέλεσμα στην οδό Ζαΐμη ο φοιτητής Δημήτρης Κωνσταντινίδης να είναι ο πρώτος νεκρός σε διαδήλωση στην κατεχόμενη Αθήνα. Ακολούθησαν και άλλες δολοφονίες

⁴ Μηχανή του Χρόνου, 2015

και τραυματισμοί, αλλά οι κινητοποιήσεις συνεχίστηκαν το επόμενο χρονικό διάστημα και τελικά οδήγησαν την κυβέρνηση στο να παγώσει το διάταγμα της επιστράτευσης και να υποσχεθεί αυξήσεις των μισθών.⁵

Επί χούντας, το 1973 πραγματοποιείται η εξέγερση του Πολυτεχνείου. Η σύνδεση των σχολών της περιοχής, Νομική- Χημείο- Πολυτεχνείο, ο ρόλος των φοιτητών και όλα όσα διαδραματίστηκαν εκείνες τις ημέρες ήταν ιδιαίτερα καθοριστικά για την περιοχή και τη σύνδεση της με την πολιτική αμφισβήτηση και τους αγώνες της νεολαίας. Στη δεκαετία του '70 στα Εξάρχεια, άρχισαν να αναδεικνύονται σημαντικοί καλλιτέχνες της ροκ μουσικής, όπως ο Παύλος Σιδηρόπουλος (πρίγκιπας των Εξαρχείων), αλλά και ο Νικόλας Άσιμος με την ΕΧΑΡΧΙΑ SQUARE BAND, οι καλλιτέχνες αυτοί μέσα από τη μουσική τους διέδιδαν την αμφισβήτησή τους στις αρχές

⁶.

Κατά τη μεταπολίτευση οι πολιτικές και ιδεολογικές ζυμώσεις και διεργασίες στην περιοχή είναι πολύ έντονες και πολιτικές οργανώσεις και στέκια αντιεξουσιαστών εγκαθίστανται σε αυτή και υπάρχει ένα συνεχές κλίμα συγκρούσεων με την αστυνομία. Ταυτόχρονα εμφανίζονται τα πρώτα μπαρ με ροκ και πανκ μουσική, με θαμώνες από τους αντίστοιχους πολιτικούς χώρους. Το 1982, στην οδό Βαλτετσίου 42 γίνεται η πρώτη κατάληψη στέγης στην Ελλάδα η οποία μετά από λίγους μήνες λήγει. Στο «αυτόνομο κράτος των Εξαρχείων» (όπως αναφέρεται στα ΜΜΕ), δίπλα στα τυπογραφεία, τα βιβλιοδετεία, τις εκδόσεις και την παραγωγή βιβλίων, ανθίζουν μουσικοί χώροι, ιστορικοί για την περιοχή όπως το an club και το decadence. Μουσικοί χώροι της πανκ βρίσκονται δίπλα σε χώρους που λειτουργούσαν ως ρεμπετάδικα⁷.

Το Σεπτέμβριο του 1984, η ΕΛΑΣ εξαπολύει «επιχειρήσεις αρετής» με στόχο την πάταξη της πολιτικής βίας, της εγκληματικότητας και της διάδοσης των ναρκωτικών. Στις συγκεκριμένες επιχειρήσεις γινόταν επιδρομή κυρίως

⁵ Μηχανή του χρόνου, 2013, 2015

⁶ Μηχανή του χρόνου, 2015

⁷ ό.π.

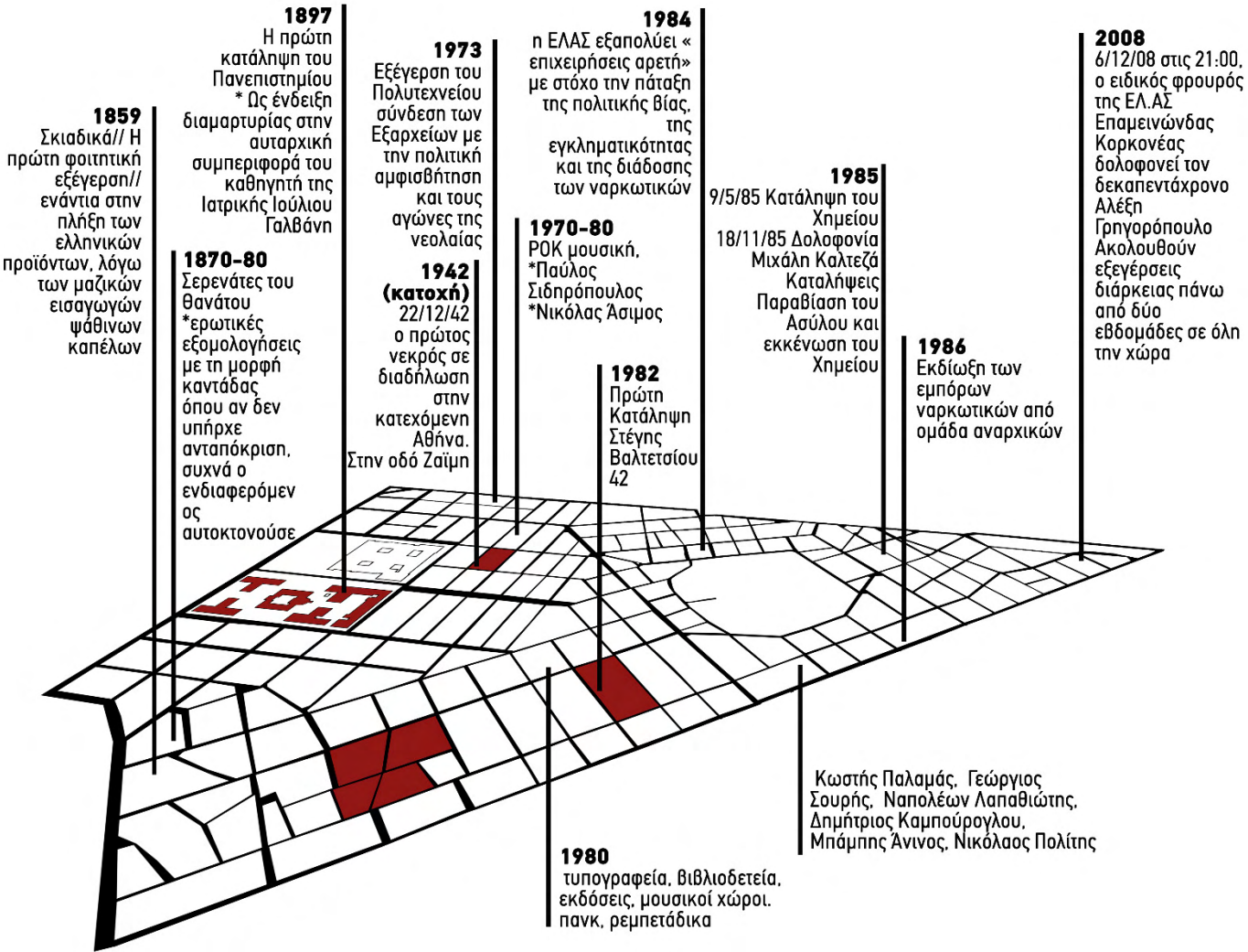
στην πλατεία Εξαρχείων. Στις 9/5/1985, γίνεται κατάληψη του Χημείου η οποία στη συνέχεια έληξε με παρέμβαση του Γλέζου και του Κύρκου. Στις 18/11/1985, μετά την πορεία για το Πολυτεχνείο προκαλούνται επεισόδια στα Εξάρχεια και στη συνέχεια, ο αστυνομικός Θ. Μελίστας δολοφονεί τον δεκαπεντάχρονο Μιχάλη Καλτεζά. Τη δολοφονία του ακολουθούν εκτενή επεισόδια και ανακατάληψη του Χημείου και του Πολυτεχνείου. Για πρώτη φορά μετά τη Χούντα γίνεται παραβίαση του ασύλου και βίαιη εκκένωση του Χημείου. Τον Φλεβάρη του 1986 εκδιώκονται οι έμποροι ναρκωτικών στα Εξάρχεια από ομάδα αναρχικών, ενώ ΜΑΤ και ΜΕΑ φυγαδεύουν τους εμπόρους, οι εντάσεις και οι μαζικές συλλήψεις συνεχίζονται. Τον Απρίλη του 1986 τα κανάλια ανακοινώνουν την ανάπλαση της περιοχής⁸ (Χρηστίδου Στ., 1990: 194-5)

Το 2006-7 με τις φοιτητικές και μαθητικές καταλήψεις εξαιτίας των εξελίξεων στην παιδεία, τα Εξάρχεια βρίσκονται και πάλι στο επίκεντρο. Το 2008 με το ξέσπασμα της κρίσης, στις 6/12 στις 21:00, ο ειδικός φρουρός της ΕΛ.ΑΣ Έπαμεινώνδας Κορκονέας δολοφονεί τον δεκαπεντάχρονο Αλέξη Γρηγορόπουλο στην οδό Μεσολογγίου, ύστερα από λεκτική διαμάχη. Την δολοφονία του Γρηγορόπουλου, ακολουθεί μία από τις μεγαλύτερες εξεγέρσεις στο σύνολο της Ελληνικής επικράτειας. Η εξέγερση ,που ξεκίνησε από τα Εξάρχεια με πορεία 2000 ατόμων στις 00:00 της ίδιας νύχτας, επεκτάθηκε σε πορείες και συγκρούσεις 20.000 ατόμων τη Δευτέρα 8 Δεκέμβρη και στη συνέχεια σε ολόκληρη τη χώρα με διάρκεια πάνω από δύο εβδομάδες (Τσαβδάρογλου κ.α, 2010: 6,7). Το συγκεκριμένο γεγονός συνέβαλε στη δημιουργία και μαζικοποίηση, πολλών κινημάτων τόσο εντός όσο και εκτός των Εξαρχείων.

Με μία σύντομη μελέτη της ιστορικής εξέλιξης των Εξαρχείων, μπορούμε να πούμε πως πρόκειται για μία περιοχή που οι κάτοικοί της ήταν υψηλών εισοδημάτων και χαρακτηρίζονταν από αστικές οικίες. Υπό την αποκέντρωση του κέντρου της Αθήνας, αυτοί οι κάτοικοι μετακινήθηκαν στα προάστια και διατήρησαν τις οικίες τους ως ενοικιαζόμενα σπίτια. Με

⁸ ο.π.

Διάγραμμα 3.2.2.: Ιστορική αναδρομή στον πολιτικό και πολιτιστικό χαρακτήρα των Εξαρχείων, Πηγή: Ιδία Επεξεργασία

την παρουσία των Πανεπιστημιακών ιδρυμάτων ο χαρακτήρα της περιοχής άρχισε να διαμορφώνεται σε μία άλλη κατεύθυνση τόσο πολιτικά όσο και πολιτιστικά. Οι κάτοικοι της περιοχής πλέον ήταν κυρίως φοιτητές, άνθρωποι σχετιζόμενοι με τον πολιτισμό αλλά και άνθρωποι του «υπογείου» (π.χ lgbt, τοξικοεξαρτημένοι). Πλέον τα Εξάρχεια, είχαν αρχίσει να διαμορφώνουν ένα χαρακτήρα πολιτικής αμφισβήτησης, συνδυαζόμενο με χρήσεις αναψυχής και τοπικού εμπορίου διαμορφωμένου με βάση τον νέο χαρακτήρα της περιοχής.

3.3. Τα Εξάρχεια στο σήμερα

Ύστερα από την ιστορική αναδρομή στην περιοχική μελέτης, θα μελετήσουμε την σημερινή κατάσταση στα Εξάρχεια. Η συμβολή του παρελθόντος στη σημερινή φυσιογνωμία της περιοχής και η παρούσα πολιτική και πολιτιστική εξέλιξή της στο πλαίσιο της πολιτιστικής και οικονομικής κρίσης, θα αποτελέσουν βασικούς άξονες αναζήτησης. Ζητήματα διερεύνησης αποτελούν επίσης, ο βαθμός ταύτισης των εννοιών της γειτονιάς με την κοινότητα, καθώς και ο ρόλος των κατοίκων και των χρηστών στην παραγωγή του χώρου και κοινωνικών δομών.

3.3.1. Χαρακτηριστικά του πληθυσμού των Εξαρχείων

Όπως ορίσαμε προηγουμένως την περιοχική μελέτης, η οποία εγγράφεται εντός των οδών Πατησίων-Αλεξάνδρας-Ακαδημίας-Χαριλάου Τρικούπη, προκύπτουν και ορισμένα στοιχεία για την κοινωνική δομή εντός αυτής με βάση τα στοιχεία της απογραφής του 2011.

Τα στοιχεία που παρατίθενται είναι ένας συνδυασμός πληροφοριών, για την περιοχική μελέτης που ορίσαμε, από την ΕΛ.ΣΤΑΤ και στοιχείων σε μία ακτίνα γύρω από την περιοχική μελέτης μας, από το πρόγραμμα PANORAMA, όπως αυτά απεικονίζονται στους παρακάτω χάρτες. Για την καλύτερη κατανόησή τους είναι σημαντικό να τονίσουμε πως όσο σκουραίνει η διαβάθμιση του χρώματος, τόσο μεγαλύτερες είναι οι συγκεντρώσεις.

Φύλο

Ο μόνιμος πληθυσμός της περιοχής είναι 12.578 κάτοικοι, από τους οποίους οι περισσότερες είναι γυναίκες (6795 γυναίκες, 5783 άντρες). Παρατηρώντας τους χάρτες των φύλων, βλέπουμε πως συνολικότερα στην ακτίνα μελέτης υπάρχει μεγαλύτερη συγκέντρωση των γυναικών, με μία αύξηση της συγκέντρωσης των ανδρών στο δυτικό κομμάτι της ακτίνας τόσο για τα Εξάρχεια όσο και συνολικότερα.

Ηλικία

Η πιο πολυπληθής ηλικιακή ομάδα είναι αυτή των 30-39 με 1231 άνδρες και 1153 γυναίκες, ενώ δεύτερη έρχεται η ηλικιακή ομάδα των 20-29 με 928 άνδρες και 1004 γυναίκες. Παρά τα προηγούμενα οι νέοι, που τους ορίσαμε με τις ηλικιακές ομάδες 0-9,10-19,20-29 είναι κατά λίγο, λιγότεροι από την «Τρίτη ηλικία» η οποία περιλαμβάνει τις ηλικιακές ομάδες 60-69, 70-79, 80+ . (3260 και 3484 αντίστοιχα). Στους χάρτες των ηλικιακών ομάδων, στο σύνολο βλέπουμε ότι οι μεγαλύτερες συγκεντρώσεις είναι στις ηλικιακές ομάδες, 35-64 και >35 ενώ υπάρχει πολύ μικρή συγκέντρωση στην ηλικιακή ομάδα 0-14. Τα Εξάρχεια όπως μπορούμε να δούμε, εμπεριέχουν απ' όλες τις ηλικιακές ομάδες άνω των 15 σε ικανοποιητικό βαθμό αλλά η ομάδα >54 είναι αυτή που υπερέχει σε ένταση, όπως ήδη παρατηρήθηκε από τα αρχικά στοιχεία.

Εκπαίδευση

Το επίπεδο εκπαίδευσης του τοπικού πληθυσμού, διαμορφώνεται ως εξής, οι περισσότεροι κάτοικοι έχουν Απολυτήριο Λυκείου (Γενικού, Εκκλησιαστικού κλπ.) ενώ δεύτεροι σε πλήθος είναι οι κάτοικοι με Πτυχίο Παν/μίου-Πολ/χνείου και ισότιμων σχολών. Οι κάτοικοι που δεν γνωρίζουν γραφή και ανάγνωση είναι 82, ενώ 850 κάτοικοι έχουν μεταπτυχιακό ποσοστό της τάξεως του 7% των κατοίκων και διδακτορικό 288 κάτοικοι, ποσοστό της τάξεως του 2%. Συνολικά, στους χάρτες εκπαίδευσης παρατηρείται ότι, η κατώτερη δευτεροβάθμια έχει υψηλές συγκεντρώσεις στις δυτικές περιοχές των Εξαρχείων, ενώ εντός αυτών είναι πολύ χαμηλές, οι συγκεντρώσεις της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Στις γειτονικές περιοχές είναι διάσπαρτα υψηλές αλλά και πάλι στην περιοχή είναι σχετικά χαμηλές. Στην τριτοβάθμια εκπαίδευση υπάρχει αντιστροφή της κατάστασης καθώς όπως ήταν αναμενόμενο, λόγω των πανεπιστημιακών ιδρυμάτων που στεγάζονται στα Εξάρχεια, υπάρχει μεγάλη συγκέντρωση αυτού του πληθυσμού, αυτό συμβαίνει και στις περιοχές που βρίσκονται νότια των Εξαρχείων και οι οποίες είναι και πιο κεντρικές. Εστιάζοντας στην τριτοβάθμια οι πιο έντονες συγκεντρώσεις

Φύλο

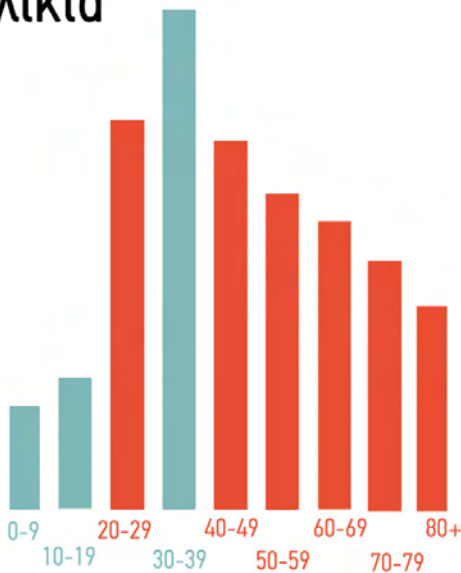

Εκπαίδευση

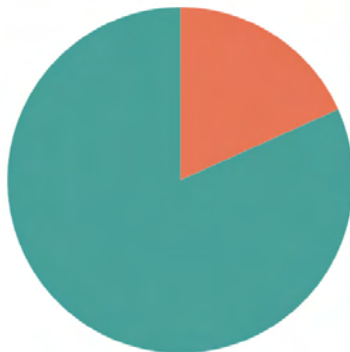

- Διδακτορικό
- Μεταπτυχιακό
- Πτυχίο Παν/μίου-Πολύχ..
- Πτυχίο ΑΤΕΙ, ΑΣΠΑΙΤΕ ..
- Πτυχίο ανώτερων επαγγ..
- Πτυχίο μεταδευτεροβάθ..
- Απολυτήριο Λυκείου (Γ..
- Πτυχίο Επαγγελματικού..
- Πτυχίο Επαγγελματικών..
- Απολυτήριο τριτάξου ..
- Απολυτήριο Δημοτικού
- Εγκατέλειψε το Δημοτ..
- Ολοκλήρωσε την προσχο..
- Δεν γνωρίζει γραφή κα..
- Παιδιά που γεννήθηκαν..

Ηλικία

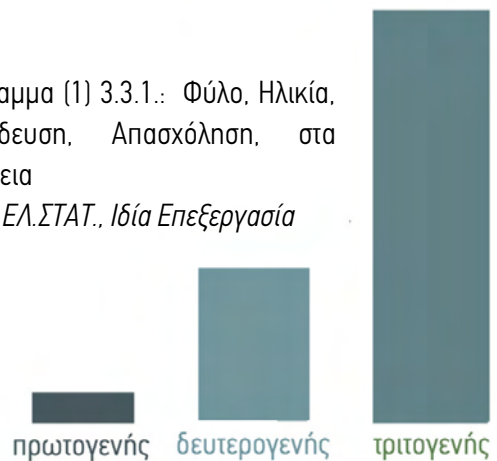
Απασχόληση

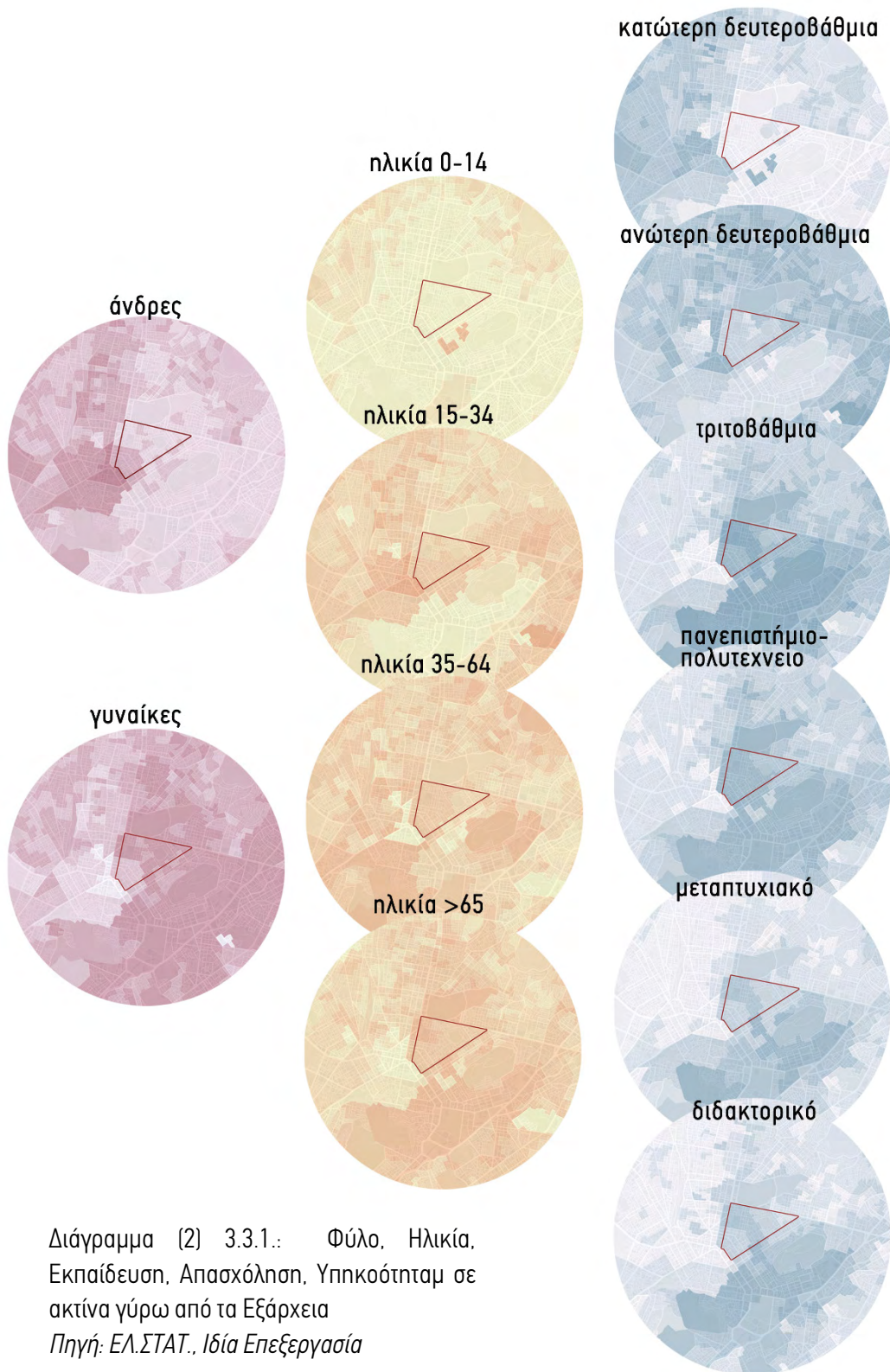

- απασχολούμενοι (82%)
- άνεργοι 18%

Διάγραμμα (1) 3.3.1.: Φύλο, Ηλικία, Εκπαίδευση, Απασχόληση, στα Εξάρχεια

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ., Ιδία Επεξεργασία

Διάγραμμα (2) 3.3.1.: Φύλο, Ηλικία, Εκπαίδευση, Απασχόληση, Υψηλότητα σε ακτίνα γύρω από τα Εξάρχεια

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ., Ιδία Επεξεργασία

διευθυντές

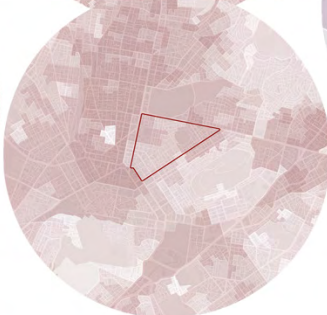

επαγγελματίες

τεχνολόγοι και ασκούντες συναφή επαγγέλματα

ανειδίκευτοι εργάτες

Ασιατική Υψηκότητα

Αφρικανική Υψηκότητα

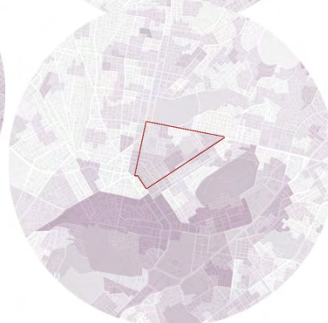
υπάλληλοι γραφείου

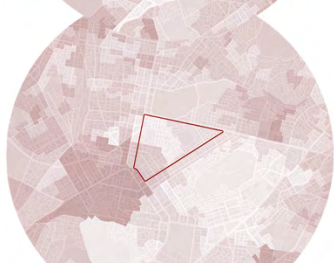
Ελληνική Υψηκότητα

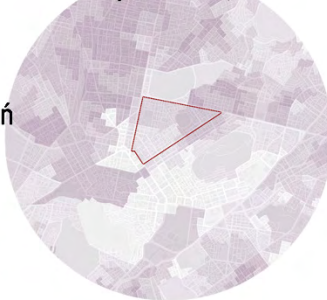
Κάτοικοι Βόρειας Αμερικής

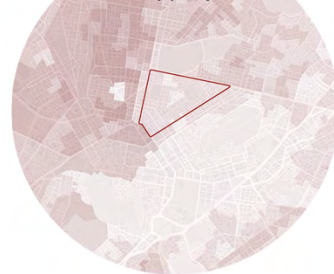
απασχολούμενοι στις υπηρεσίες

Κάτοικοι Ευρωπαϊκών Χωρών εκτός ΕΕ

τεχνίτες και ασκούντες συναφή επαγγέλματα

είναι στην κατηγορία Πανεπιστήμιο- Πολυτεχνείο, οι οποίες παρατηρούνται στα Εξάρχεια και νότια τους που είναι και μεγαλύτερες σε ένταση, καθώς και διάσπαρτα ανατολικά και βόρεια τους. Στην περιοχή των Εξαρχείων σχετικά υψηλός είναι και ο πληθυσμός με μεταπτυχιακό όπως και διδακτορικό σε σχέση με τις γειτονικές περιοχές βόρεια και δυτικά τους, μεγάλο μέρος του πληθυσμού με τους παραπάνω τίτλους βρίσκονται στα νότια των Εξαρχείων σε περιοχές με υψηλότερες εισοδηματικές ομάδες όπως το Κολωνάκι και η Πλάκα.

Απασχόληση

Ο αριθμός των κατοίκων που δύναται να δουλέψουν είναι 6638 από αυτούς το 18% (1214 κάτοικοι) είναι άνεργοι. Το υπόλοιπο 82% είναι εργαζόμενοι κυρίως στον τριτογενή τομέα όπου αποτελείται από το 88% των εργαζομένων, το υπόλοιπο 11 % απασχολείται στον δευτερογενή και το υπόλοιπο 1% στον πρωτογενή. Όπως βλέπουμε στους χάρτες, σχετικά με την κατανομή των επαγγελματιών στο χώρο, μεγάλη συγκέντρωση ατόμων που έχουν την θέση του διευθυντή βρίσκεται κυρίως στις περιοχές του Κολωνακίου, της Πλάκας και του Ψυρρή (γενικότερα στο Κέντρο), στα Εξάρχεια μια χαμηλή συγκέντρωσή τους βρίσκεται στην γειτονιά του Μουσείου. Η κατηγορία των επαγγελματιών είναι ιδιαίτερα αυξημένη και στην περιοχή μας και στις γειτονικές περιοχές, ενώ δεν ισχύει το ίδιο για τους υπάλληλους γραφείου οι οποίοι παρουσιάζουν συγκεντρώσεις γύρω από το Κέντρο. Οι απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών και οι πωλητές είναι συγκεντρωμένοι γύρω από την περιοχή της Ομόνοιας και εκτείνονται μέχρι την Πλατεία Βάθης (βόρεια) και προς το Θησείο (νότια), στα Εξάρχεια υπάρχει μια συγκέντρωση αυτής της κατηγορίας στα νότια και δυτικά της περιοχής. Οι τεχνίτες και οι ασκούντες συναφή επαγγέλματα είναι συγκεντρωμένοι στην περιοχή δυτικά και βόρεια των Εξαρχείων και συγκεκριμένα στη ζώνη που οριοθετείται από την οδό Αχαρνών και την Λεωφόρο Κηφισού, ενώ υπάρχουν υψηλές συγκεντρώσεις και στο Γαλάτσι. Στους τεχνολόγους και ασκούντες συναφή επαγγέλματα δεν παρατηρούμε κάπου μεγάλη συγκέντρωση, ενώ για τους ανειδίκευτους εργάτες υψηλή είναι η συγκέντρωση, δυτικά του άξονα της οδού Πατησίων

και υπάρχει διάχυσή τους μέχρι το Θησείο αλλά και στην περιοχή των Εξαρχείων.

Μετανάστες

Μέσω της χαρτογράφησης του μεταναστευτικού πληθυσμού ανά απογραφικό τομέα του Δήμου Αθηναίων, οι πιο μεγάλες συγκεντρώσεις των μεταναστών εμφανίζονται στο ανατολικό τμήμα της Πατησίων, στο βόρειο τμήμα της Νεάπολης και περιμετρικά του λόφου Στρέφη. Το πρώτο μεταναστευτικό κύμα που ήταν κυρίως από τις χώρες της Αλβανίας και της Πολωνίας, διαχέεται περισσότερο στον ιστό και συγκεντρώνεται κατά βάση στη Νεάπολη. Όσον αφορά στην κατοικία των μεταναστών που προέρχονται από τις χώρες της Ασίας, της Αφρικής και της Εγγύς Ανατολής, παρατηρούνται πυκνές συγκεντρώσεις στην οδό Πατησίων η οποία διοχετεύει τις μεταναστευτικές ροές από την πλατεία Βάθης. Από τα παραπάνω δικαιολογείται και η τάση των νεοεισερχόμενων μεταναστών να επιλέγουν ως τόπο κατοικίας περιοχές με υψηλή πυκνότητα ομοεθνών καθώς εκεί βρίσκονται ήδη δίκτυα αλληλοβοήθειας (Βαϊου Ν. κ.ά., 2007β: 66). Στους χάρτες, σχετικά με την κατανομή των υπηκοοτήτων βλέπουμε πως στα Εξάρχεια κατά βάση επικρατεί η Ελληνική υπηκοότητα όπως και νότια και δυτικά τους στις περιοχές υψηλότερων εισοδηματικών στρωμάτων. Κάτοικοι Ευρωπαϊκών χωρών εκτός της Ευρωπαϊκής Ένωσης βρίσκονται στο δυτικό τμήμα των Εξαρχείων προς την Λ. Αλεξάνδρας αλλά και στις περιοχές βορειοανατολικά της περιοχής μας όπου οι αξίες γης είναι αρκετά χαμηλές. Στη συνέχεια, οι κάτοικοι Ασιατικής και Αφρικανικής υπηκοότητας παρουσιάζουν συγκεντρώσεις δυτικά και νότια των Εξαρχείων μεταξύ πλατείας Βάθης και Ομόνοιας, όπου εξίσου οι αξίες γης είναι χαμηλές. Σχετικά με τους κατοίκους με υπηκοότητα από τη Βόρεια Αμερική παρατηρούμε έντονη συγκέντρωσή τους νότια των Εξαρχείων και συγκεκριμένα στις περιοχές με υψηλές αξίες γης όπως το Κολωνάκι.

Εισόδημα

Όπως φαίνεται σε χάρτη ανάλυσης του ΣΟΑΠ, με το μέσο δηλωθέν οικογενειακό εισόδημα για το οικονομικό έτος 2012, το μεγαλύτερο μέρος της περιοχής μελέτης δηλώνει 20.001 με 25.000 ευρώ, ενώ ένα μικρότερο κομμάτι της περιοχής γύρω από το Λόφο Στρέφη δηλώνει 17.501 με 20.000 ευρώ. Αντίστοιχα εισοδήματα δηλώνονται στις περιοχές Μετς, Παγκράτι, Κουκάκι, Ψυρρή, Γουδί και Παπάγου, ενώ υψηλότερα στην περιοχή του Κολωνακίου. Σε επόμενο χάρτη ανάλυσης του ΣΟΑΠ, όπου απεικονίζεται η ποσοστιαία μεταβολή του μέσου δηλωθέντος οικογενειακού εισοδήματος, για τα οικονομικά έτη 2002-2012, στην περιοχή του Μουσείου υπάρχει μείωση έως και 10%, στην περιοχή των Εξαρχείων μείωση έως και 4,9%, ενώ στην περιοχή του Λόφου Στρέφη αύξηση έως και 5%. Αξίζει να σημειωθεί, πως είναι από τις ελάχιστες περιοχές του Κέντρου που παρατηρείται έστω και σημειακά αύξηση του μέσου δηλωθέντος οικογενειακού εισοδήματος, εν μέσω κρίσης. (Δέφνερ κ.α, 2015)

Με βάση τα προηγούμενα στοιχεία, συνολικά μπορούμε να συμπεράνουμε, πως τα Εξάρχεια είναι μία περιοχή που έλκει σε μεγάλο βαθμό τις νέες ηλικιακές ομάδες, γεγονός που σχετίζεται τόσο με τα Πανεπιστημιακά Ιδρύματα, όσο και με τον τόπο εργασίας των νέων. Γενικά, τα εισοδήματα στην περιοχή είναι σχετικά υψηλά σε σχέση με άλλες και ο πληθυσμός της περιοχής δεν πλήττεται από τη ανεργία, ενώ οι περισσότεροι κάτοικοι χαρακτηρίζονται ως επαγγελματίες. Επίσης, η συγκέντρωση των μεταναστών παρατηρείται κυρίως περιφερειακά της περιοχής και με κάποιες συγκεντρώσεις στο Λόφο του Στρέφη. Τέλος, πρόκειται για μία περιοχή με υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης σε σχέση με άλλες της Αθήνας.

3.3.2. Χρήσεις γης

Εξέλιξη των χρήσεων γης στα Εξάρχεια

Ξεκινώντας τη διερεύνηση του ζητήματος των χρήσεων γης από το 1862, είναι εμφανές πως η εγκατάσταση του Πανεπιστημίου και του Πολυτεχνείου στην περιοχή δημιούργησαν συνθήκες συγκέντρωσης χρήσεων όπως η βιβλιαγορά και η ιδιωτική εκπαίδευση. Επίσης, εγκαταστάθηκαν τυπογραφεία και άρχισαν να πληθαίνουν οι χρήσεις που εξυπηρετούν τόσο τις εκπαιδευτικές όσο και τις άλλες ανάγκες των φοιτητών. Σε συνάρτηση με το παραπάνω, οι πολιτικές και κοινωνικές οργανώσεις εγκατέστησαν τα γραφεία τους στην περιοχή, παράλληλα με τα κέντρα διασκέδασης και τα καταστήματα σχετιζόμενα με τη μουσική (Χρηστίδου Στ., 1990:163).

Στη μεταπολίτευση, η περιοχή έγινε το επίκεντρο πολιτικών δραστηριοτήτων της αριστεράς και της ακροαριστεράς με πρωταγωνιστές τους φοιτητές ενώ ταυτόχρονα αναπτύσσονταν η αγορά των εκδόσεων και των βιβλίων με πολιτικό περιεχόμενο. Μέχρι το 1970, αυτές οι χρήσεις παρουσίαζαν αυξημένη συγκέντρωση προσδίδοντας έναν ιδιαίτερο χαρακτήρα στην περιοχή.

Στη δεκαετία του '80, εμφανίζεται αύξηση των επαγγελματικών γραφείων δικηγόρων και μηχανικών στα Εξάρχεια ως συνέπεια της συνολικής μεγέθυνσης της πόλης, όπου το κέντρο της χαρακτηρίζονταν ως υπερσυγκεντρωτικό και συμφορημένο, και της επέκτασης των εμπορικών και διοικητικών λειτουργιών. Στη συνέχεια, παρατηρείται αύξηση των κέντρων διασκέδασης συνδυαζόμενη με το κλείσιμο πολλών δραστηριοτήτων αναψυχής της Πλάκας το 1982, λόγω της ανάπλάσής της, με πελάτες κυρίως αριστερούς, καθιστά τα Εξάρχεια ζώνη διασκέδασης υπερτοπικής σημασίας με ομοιογένεια στην πελατεία. Παράλληλα, στην περιοχή παρατηρείται έντονη συγκέντρωση καταστημάτων σχετικών με τους υπολογιστές στην οδό Στουρνάρη που χαρακτηρίζονταν και ως Silicon Valley της Ελλάδας. Την περίοδο αυτή σημαντικό ρόλο για τη διαμόρφωση των χρήσεων διαδραματίζει η «έξοδος» της κατοικίας προς

τα προάστια, όπως και η προγραμματισμένη αποκέντρωση των εγκαταστάσεων του Πανεπιστημίου και του Πολυτεχνείου (Χρηστίδου Στ., 1990:163,164, Μαντουβάλου Μ., 2010:2,3).

Οι χρήσεις στα Εξάρχεια μεταβάλλονται ξανά με το χτύπημα της οικονομικής κρίσης στα τέλη του 2008. Καταστήματα, κυρίως σχετιζόμενα με εμπόριο τοπικής σημασίας, δεν μπορούν να ανταπεξέλθουν και επιβιώνουν τα καταστήματα με μεγαλύτερη πελατεία ή οι αλυσίδες καταστημάτων. Συγκεκριμένα, από καταγραφή που έγινε στο πλαίσιο του μαθήματος Πολεοδομία Ι: Αναλυτική προσέγγιση του Αστικού Χώρου (5ο εξάμηνο-Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχ ΕΜΠ) το 2012, προκύπτει ότι τα κλειστά καταστήματα ανέρχονται στο 43% του συνόλου. Οι διάφορες κατηγορίες καταστημάτων πλήττονται εξίσου και το κλείσιμο των καταστημάτων είναι λιγότερα έντονο στους κεντρικούς δρόμους. Το ποσοστό των κλειστών καταστημάτων στα Εξάρχεια δεν διαφέρει σε γενικές γραμμές με την επικρατούσα κατάσταση σε άλλους εμπορικούς δρόμους και περιοχές του κέντρου της Αθήνας. Το προηγούμενο, ανατρέπει τις αφηγήσεις που στηρίζουν την προβληματική των κλειστών καταστημάτων στις «ταραχές και στην παραβατικότητα» που επικρατεί στην περιοχή.

Το συμπέρασμα της καταγραφής και το οποίο είναι εμφανές μέχρι και σήμερα, 4 χρόνια μετά την έρευνα, είναι πως τα καταστήματα υπερτοπικού και ειδικού εμπορίου (βιβλίο, εκδόσεις, μουσική, είδη σχεδίου), χαρακτηριστικό της περιοχής, μπορεί να έχουν συρρικνωθεί αλλά η παρουσία τους εξακολουθεί να είναι σημαντική (Μπελαβίλας κ.α,2015). Στα Εξάρχεια και συνολικότερα στο Κέντρο της Αθήνας, παρατηρείται πως οι χώροι που αδειάζουν, καλύπτονται στη συνέχεια, με νέες χρήσεις, συχνά σχετιζόμενες με την αναψυχή (Μαντουβάλου Μ., 2010:3).

Οι χρήσεις γης στα Εξάρχεια σήμερα

Μελετώντας τους χάρτες χρήσεων γης των Εξαρχείων, παρατηρείται η συνύπαρξη της κατοικίας με χρήσεις υπερτοπικής σημασίας όπως η εκπαίδευση, η αναψυχή και το εμπόριο. Στη συνέχεια, χρήσεις που αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της φυσιογνωμίας της περιοχής, είναι

αυτές του πολιτισμού, των βιβλιοπωλείων, αλλά και οι διάφορες πολιτικές δραστηριότητες, που σχετίζονται είτε με πολιτικά γραφεία, καταλήψεις, στέκια, είτε με συζητήσεις, εκδηλώσεις, συνελεύσεις ή και πορείες. Αυτές, έχουν καθοριστικό ρόλο τόσο για τη φυσιογνωμία του πληθυσμού που επισκέπτεται την περιοχή, όσο και στην ταυτότητα που της προσδίδουν.

Στον χάρτη χρήσεων γης του ισογείου, φαίνεται πως η κατοικία στο ισόγειο είναι συγκεντρωμένη κατά κύριο λόγο στην περιοχή του λόφου Στρέφη και λίγο λιγότερο στην περιοχή του Μουσείου. Στο νοτιοδυτικό τμήμα των Εξαρχείων, κυρίως νότια από τις οδούς Στουρνάρη και Θεμιστοκλέους, επικρατούν άλλες χρήσεις πέραν της κατοικίας, με βασικές το λιανικό εμπόριο (τοπικού και υπερτοπικού χαρακτήρα) και τις χρήσεις εστίασης και αναψυχής. Υψηλές συγκεντρώσεις αναψυχής παρατηρούνται στις οδούς Θεμιστοκλέους, Εμ. Μπενάκη, Ανδρέα Μεταξά, Βαλτετίου, Κωλέττη, Μεσσολογίου, Ζωοδόχου Πηγής και Τζαβέλλα και σημειακά στην Καλλιδρομίου.

Μεγάλη συγκέντρωση στην περιοχή, παρατηρείται και στο εμπόριο βιβλίου, τους εκδοτικούς οίκους, τα βιβλιοδετεία, τα τυπογραφεία και τα καταστήματα με κόμικς. Είναι θεμιτό να πούμε, πως το εκδοτικό κέντρο της Αθήνας χωροθετείται στην περιοχή των Εξαρχείων και κυρίως στην ενότητα από την οδό Θεμιστοκλέους μέχρι την Ασκληπιού. Τα περισσότερα βιβλιοπωλεία και εκδόσεις, βρίσκονται στην οδό Σόλωνος. Τα βιβλιοπωλεία προς το κέντρο των Εξαρχείων έχουν ιδιαίτερη θεματολογία, όπως τέχνης, μουσικής, κόμικς, πολιτικής ανάλυσης και αρχιτεκτονικής. Όσον αφορά στα τυπογραφεία και στα βιβλιοδετεία, βρίσκονται σε μικρούς δρόμους ή πεζόδρομους π.χ. Τζαβέλλα, Ερεσού, διάσπαρτα, και πρόκειται για μικρές οικογενειακές επιχειρήσεις. Όπως αναφέρει ο Τουρνηκιώτης (2011), «Τα εξειδικευμένα βιβλιοπωλεία συγκεντρώνονται στην περιοχή των Εξαρχείων και του Κολωνακίου συνιστώντας την κεντρικότητα των γραμμάτων στην πόλη και οι χώροι πολιτιστικών εκδηλώσεων ως ισχυροί σημειακοί πόλοι που πυκνώνουν στην ίδια περιοχή συνδέουν τον κόσμο των γραμμάτων και των τεχνών της πόλης. Το παρόν υπόστρωμα επιτελεί

ΧΑΡΤΗΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ: ΧΡΗΣΕΙΣ ΓΗΣ ΙΣΟΓΕΙΟ

κατοικία

περίθαλψη, πρόνοια, υγεία

κονδρεμπόριο, αποθήκες
μεταφορές

προσωπικές υπηρεσίες

εστίαση, αναψυχή

διοίκηση, υπηρεσίες

εκπαίδευση

αθλητικές εγκαταστάσεις

πολιτισμός, σύλλογοι

λιανικό υπερτοπικό εμπόριο

λιανικό τοπικό εμπόριο

βιοτεχνία, εργαστήριο, συνεργία

χωρίς χρήση

υπό ανέγερση

οργανωμένοι ιδιωτικοί χώροι στάθμευσης

Χαριτηράκη 3, 3, 2
Χρήσεις γης
Ισογείου, Πληγή-Ιδία
Ενεργειακά

ΧΑΡΤΗΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ: ΧΡΗΣΕΙΣ ΓΗΣ ΟΡΟΦΟΙ

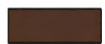
κατοικία

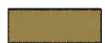
περίθαλψη, πρόνοια, υγεία

χονδρεμπόριο, αποθήκες μεταφορές

προσωπικές υπηρεσίες

εστίαση, αναψυχή

διοίκηση, υπηρεσίες

εκπαίδευση

αθλητικές εγκαταστάσεις

πολιτισμός, σύλλογοι

λιανικό υπερτοπικό εμπόριο

λιανικό τοπικό εμπόριο

βιοτεχνία, εργαστήριο, συνεργία

χωρίς χρήση

υπό ανέγερση

οργανωμένοι ιδιωτικοί χώροι στάθμευσης

Χάρτης 23.3.2.
Χρήσεις γης
Ορόσου, Πην.
Ιδία Επιχειρησαία

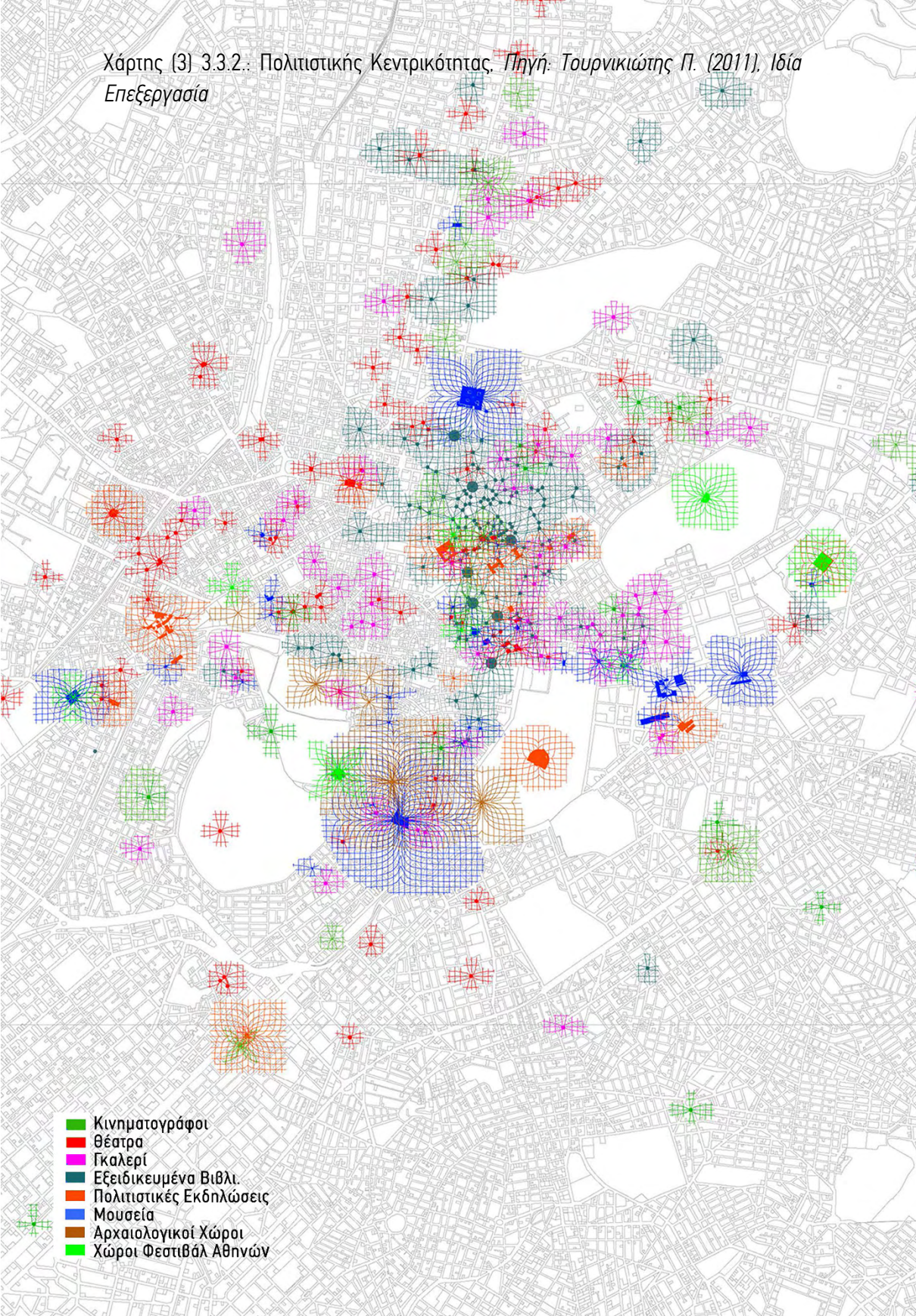
ρόλο άρθρωσης των δύο προηγούμενων για να προκύψει η συνολική κεντρικότητα της πολιτιστικής στρώσης.»

Αντίστοιχα, μεγάλες είναι οι συγκεντρώσεις σε θέατρα, καταγράφονται δεκαεπτά στην ευρύτερη περιοχή των Εξαρχείων, τα οποία σε συνδυασμό με τους κινηματογράφους και τις γκαλερί, διαμορφώνουν πυκνώματα πολιτιστικής κεντρικότητας στην πόλη. Όπως φαίνεται και στο Χάρτη (3) 3.3.2..

Η χρήση, βιοτεχνία-εργαστήρι- συνεργεία, είναι πιο έντονη στη Ζωοδόχου Πηγής και συνήθως πρόκειται για εργαστήρια κατασκευής μουσικών οργάνων. Άλλα μαγαζιά σχετιζόμενα με τη μουσική έχουν συγκεντρώσεις στις οδούς Θεμιστοκλέους και Εμ. Μπενάκη και είτε πρόκειται για δισκοπωλεία, είτε για εμπόριο μουσικών οργάνων.

Στον χάρτη χρήσεων γης των ορόφων, η κυρίαρχη χρήση είναι η κατοικία στη μεγαλύτερη έκταση της περιοχής. Διαφοροποίηση από αυτή τη χρήση υπάρχει στη περιοχή που εγγράφεται εντός των οδών Στουρνάρη- Πατησίων- Ακαδημίας- Χαριλάου Τρικούπη- Σόλωνος- Θεμιστοκλέους και Σπύρου Τρικούπη, όπου επικρατούσες είναι οι χρήσεις των προσωπικών υπηρεσιών (γραφεία) και διάσπαρτα της εκπαίδευσης (φροντιστήρια).

Χάρτης (3) 3.3.2.: Πολιτιστικής Κεντρικότητας, Πηγή: Τουρνικιώτης Π. (2011), Ιδία Επεξεργασία

- Κινηματογράφοι
- Θέατρα
- Γκαλερί
- Εξαιρετικά Βιβλία
- Πολιτιστικές Εκδηλώσεις
- Μουσεία
- Αρχαιολογικοί Χώροι
- Χώροι Φεστιβάλ Αθηνών

3.3.3. Οι καταλήψεις και οι αυτοοργανωμένοι χώροι ως μία εναλλακτική χρήση του χώρου

Χαρακτηριστικό των Εξαρχείων είναι και το μεγάλο πλήθος διατηρητέων κτιρίων που φθάνουν τα 387 στη συνοικία Μουσείο- Εξάρχεια- Νεάπολη. Κάποια από αυτά υπάγονται στην προστασία του ΥΠΕΚΑ και τα υπόλοιπα στο ΥΠΠΟ. Παρά την μεγάλη πολιτιστική τους αξία, το μεγαλύτερο απόθεμα αυτών των κτιρίων, βρίσκεται συχνά σε ετοιμόρροπη κατάσταση και είναι αναξιοποίητο τη στιγμή, που ειδικά εν μέσω της κρίσης, υπάρχουν πολίτες χωρίς στέγη.

Στο παραπάνω πλαίσιο, δίνεται έφορο έδαφος για την κατάληψη αυτών των κτιρίων, αλλά και όχι μόνο διατηρητέων, αλλά συνολικότερα κενών

και αναξιοποίητων. Στη συνέχεια, γίνεται μια προσπάθεια καταγραφής των καταλήψεων και των αυτοοργανωμένων χώρων, ως μια διαφορετική αντίληψη για τη διαμόρφωση των χρήσεων που προσδίδεται σε κάθε κτίριο ή ανοιχτό χώρο.

Στα Εξάρχεια την υπάρχουσα περίοδο καταγράφονται έντεκα κατειλημμένοι χώροι, από τους οποίους οι τρεις εξυπηρετούν αποκλειστικά τις ανάγκες στέγασης των προσφύγων από την Συρία. Στην περιοχή, ανά χρονικά διαστήματα γίνονται καταλήψεις κτιρίων από αστέγους, ή από άλλα άτομα. Στη συνέχεια, γίνεται μία αναφορά σε κάποιους από τους πιο δραστήριους και σημαντικούς για την περιοχή, λόγω της δράσης και των συμβολισμών τους, κατειλημμένους και αυτοοργανωμένους χώρους:

Nosotros

Βρίσκεται στη Θεμιστοκλέους 66 και ξεκίνησε τη λειτουργία του το 2005, είναι αυτοδιαχειριζόμενος χώρος και το πολιτικό του στίγμα κινείται στο πλαίσιο της αντιεραρχίας, της αμεσοδημοκρατίας και της ρητής αυτοθέσμησης. Από τον Οκτώβρη του 2005 και μέχρι σήμερα λειτουργεί καθημερινά ο χώρος συνάντησης, με συναυλίες, κινηματογραφικές προβολές, θεατρικές παραστάσεις, ποικίλες εκδηλώσεις λόγου και με λειτουργία βιβλιοθήκης-αναγνωστηρίου. Το καλοκαίρι ο χώρος

συνάντησης μετακινείται στην ταράτσα του κτιρίου. Επιπλέον, παρέχονται ελεύθερα μαθήματα γλωσσών, σεμινάρια παγκόσμιας λογοτεχνίας, σεμινάρια θεάτρου, ζωγραφικής, φωτογραφίας, πολεμικών τεχνών, μουσικής κ.α.⁹

Αυτοδιαχειριζόμενο Πάρκο Ναυαρίνου & Ζωοδόχου Πηγής

Πρόκειται για χώρο που ανήκει στο Δήμο Αθηναίων ύστερα από παραχώρηση του σε αυτόν από το Τεχνικό Επιμελητήριο της Ελλάδας. Για πολλά χρόνια ο χώρος λειτουργούσε ως ενοικιαζόμενο πάρκινγκ, το 2008 με τη λήξη της μίσθωσης του χώρου η Επιτροπή Πρωτοβουλίας Κατοίκων Εξαρχείων ενημερώνει τη γειτονιά, κινητοποιείται και ζητάει άμεσα τη μετατροπή του οικοπέδου σε χώρο υψηλού πρασίνου. Στις 7/03/2009 μαζί με τη συλλογικότητα «Εμείς, Εδώ και Τώρα και για Όλους Εμάς» οργανώνεται εκδήλωση όπου κάτοικοι και υποστηρικτές καταλαμβάνουν το χώρο, σε λίγες μέρες οι ίδιοι απομακρύνουν την άσφαλο, φέρνουν φορτηγά με χώμα, φυτεύουν δέντρα και λουλούδια και δημιουργούν το πάρκο τους. Για το σχεδιασμό του, πραγματοποιήθηκε συμμετοχική διαδικασία, όπου έλαβαν μέρος πολίτες χωρίς κάποια σχεδιαστική γνώση αλλά και ειδικοί, οι αποφάσεις για την τελική του μορφή λαμβάνονταν μέσω της συνδιαμόρφωσης. Λειτουργεί με συνελεύσεις και φιλοξενεί εκδηλώσεις, παραστάσεις, δημιουργικά παιχνίδια, έχει την δική του παιδική χαρά, περιβόλι και χώρο υπαίθριου κινηματογράφου. Αποτελεί πρωτοπόρο παράδειγμα αυτοδιαχείρισης σε διεθνές επίπεδο και είναι ιδιαίτερης σημασίας για τη γειτονιά καθώς οι διαδικασίες για τη δημιουργία του συνέβαλλαν σε μεγάλο βαθμό στη γνωριμία των κατοίκων μεταξύ τους και στη δημιουργία διαπροσωπικών σχέσεων και αλληλεγγύης¹⁰.

⁹ Nosotros

¹⁰ Αυτοδιαχειριζόμενο Πάρκο Ναυαρίνου & Ζωοδόχου Πηγής

Χάρτης (1) 3.3.3. : Διατηρητέα, Πηγή: Ιδία Επεξεργασία

**ΧΑΡΤΗΣ
ΔΙΑΤΗΡΗΤΕΩΝ**

Χάρτης (2) 3.3.3. : Καταλήψεις, Πηγή: Ιδία Επεξεργασία

**ΧΑΡΤΗΣ
ΚΑΤΑΛΗΨΕΩΝ ΚΑΙ
ΑΥΤΟΟΡΓΑΝΟΜΕΝΩΝ ΧΩΡΩΝ**

Κατάληψη Κ-ΒΟΞ

Η κατάληψη έγινε στις αρχές του 2012, σύμφωνα με ανακοίνωση της κατάληψης, η επιλογή ενός Κοινωνικού Κέντρου στο κέντρο των Εξαρχείων έχει να κάνει τόσο με την ιστορικότητα της περιοχής, όσο και με την κρισιμότητα της εποχής και τις πολιτικές και κοινωνικές εξελίξεις. Στην κατάληψη λειτουργούν αυτοδιαχειριζόμενο καφενείο, δανειστική βιβλιοθήκη, χώρος εκδηλώσεων, προβολές ταινιών, δραστηριότητες για τα παιδιά καθώς και η Αυτοοργανωμένη Δομή Υγείας Εξαρχείων (ΑΔΥΕ)¹¹.

Νοταρά 26

Πραγματοποιήθηκε στις 25/09/2015 για την στέγαση των προσφύγων και μεταναστών. Η συγκεκριμένη κατάληψη, είναι από τις πρώτες που έγιναν την τελευταία περίοδο στο πλαίσιο του μεταναστευτικού κύματος από τη Συρία. Πρόκειται για ένα εξάωρο εγκαταλειμμένο κτίριο του ΕΤΕΑΜ (Ενιαίου Ταμείου Επικουρικής Ασφάλισης Μισθωτών), στο οποίο οι κενό χώροι του μετατράπηκαν σε υπνοδωμάτια, τραπεζαρία, κουζίνα, ιατρεία, αποθήκες συλλογής υλικών, παιδότοπο. Η κατάληψη στηρίζεται από τους αλληλέγγυους ενώ οι αποφάσεις και ο τρόπος λειτουργίας της ορίζονται με διαδικασία συνέλευσης δύο φορές την εβδομάδα. Στη διάρκεια των εννιά μηνών λειτουργίας της έχει φιλοξενήσει πάνω από 4000 πρόσφυγες και ο αριθμός αυξάνεται μέχρι και σήμερα¹².

Μπορεί, τα παραπάνω παραδείγματα να είναι δράσεις εκτός της λογικής των παραδοσιακών μορφών και δομών, αλλά προσφέρουν στήριγμα σε όσους το χρειάζονται, είναι εξωστρεφείς δομές και λειτουργούν υπέρ της κοινωνίας. Αξιοποιούν κενά και νεκρά κτίρια, τα προσέχουν και τους δίνουν ζωή, ενώ ταυτόχρονα αναπληρώνουν το κενό από πλευράς πολιτείας μέσα από κοινωνικά ιατρεία, δωρεάν μαθήματα αλληλεγγύης, κουζίνες αλληλεγγύης, προσφέροντας στέγη και κοινωνική ενσωμάτωση σε όσους τη χρειάζονται.

¹¹ Κ*ΒΟΞ

¹² Νοταρά 26

3.3.4. Κοινωνικές δομές στα Εξάρχεια

Στο παραπάνω πλαίσιο της αυτοοργάνωσης, προστίθενται οι συλλογικότητες και οι πρωτοβουλίες που συγκεντρώνονται και δραστηριοποιούνται στα Εξάρχεια. Αυτές, προσδίδουν έναν ιδιαίτερο χαρακτήρα σε σχέση με την δυναμική και την κινηματική φυσιογνωμία της περιοχής σε επίπεδο πόλης. Μπορούμε να πούμε πως αυτός ο χαρακτήρας διαμορφώνεται πολιτικά, πολεοδομικά, ηθικά και στηρίζεται από όλες αυτές τις συλλογικότητες και πρωτοβουλίες που δραστηριοποιούνται εντός της.

Κάποιες από αυτές είναι:

Επιτροπή πρωτοβουλίας κατοίκων Εξαρχείων

Δημιουργήθηκε το 2005 και ο χώρος συνελεύσεων της επιτροπής είναι στην Καλλιδρομίου 50. Στόχος είναι η συσπείρωση ενεργών πολιτών της γειτονιάς και η ανάλυση προβλημάτων που καθημερινά αντιμετωπίζουν, ενώ πραγματοποιεί εκδηλώσεις και αναλαμβάνει δράση για διάφορα θέματα. Το καλοκαίρι του 2007 έθεσε εκτός λειτουργίας τέσσερις κεραιές κινητής τηλεφωνίας, απαλλάσσοντας τους κατοίκους από την επικίνδυνη ακτινοβολία τους και γενικά συμμετέχει στις διάφορες δράσεις που γίνονται για την γειτονιά¹³.

Δίκτυο Κοινωνικής Αλληλεγγύης Εξαρχείων - Νεάπολης – Μουσείου

Δημιουργήθηκε τον Σεπτέμβριο του 2011 από κατοίκους και ενδιαφερόμενους. Κάποιες από τις δράσεις του είναι ότι έχουν εμποδιστεί διακοπές ρεύματος, έχει επανασυνδεθεί το ρεύμα ή το νερό σε πολίτες που αδυνατούν να πληρώσουν τη ΔΕΗ ή την ΕΥΔΑΠ. Οργανώνουν κινητοποιήσεις στο Υπουργείο Οικονομικών και στις εφορίες, διοργανώνουν ενημερωτικές συζητήσεις για το πρόβλημα των υπερχρεωμένων νοικοκυριών και τέλος συμμετέχουν στη δημιουργία

¹³ Παίρνουμε τη γειτονιά στα χέρια μας-Επιτροπή πρωτοβουλίας κατοίκων Εξαρχείων

τράπεζας τροφίμων, προωθώντας την κινηματική αλληλεγγύη τόσο στη συλλογή των τροφίμων όσο και στη διανομή τους¹⁴.

Λαϊκή Συνέλευση Εξαρχείων

Δημιουργήθηκε το 2014 και αποτελείται από κατοίκους, θαμώνες, καταστηματαρχες και συλλογικότητες που δραστηριοποιούνται στην περιοχή. Όπως αναφέρεται στη σελίδα της συνέλευσης «Σε μία εποχή ηθικής και οικονομικής παρακμής, αποξένωσης και αδράνειας, επιχειρούμε να ενεργοποιηθούμε, να αυτοοργανωθούμε, να πάρουμε τις ζωές μας στα χέρια μας», η συνέλευση πραγματοποιείται εβδομαδιαία στο στέκι της Λαϊκής Συνέλευσης στην Ανδρέου Μεταξά. Συχνά βγάζει ανακοινώσεις για διάφορα ζητήματα της γειτονιάς, όπως για την πολιτική υποβάθμισης του 35ου Δημοτικού Σχολείου της οδού Κωλέττη, ή για επιθέσεις ενάντια σε άτομα από παρακρατικές οργανώσεις που δραστηριοποιούνται στην πλατεία Εξαρχείων, διοργανώνει εκδηλώσεις, όπως συναυλία στην πλατεία για την αποκατάσταση καταστροφών εντός αυτής καθώς και για την απομάκρυνση των εμπορών ναρκωτικών¹⁵.

Αστέρας Εξαρχείων

Ιδρύθηκε το 1928, η πρώτη ονομασία του ήταν Υπεροχή και για χρόνια είχε αυτό το όνομα. Μέχρι και το 1967 στο πρωτάθλημα υπήρχαν τρεις ομάδες από τα Εξάρχεια, ο «Λευκός Αστέρας», η «ΑΣΕΝ» και «ΑΟ Νεαπόλεως», αλλά επί χούντας αποφασίστηκε να περιοριστούν. Οι τρεις ομάδες των Εξαρχείων συγχωνεύτηκαν και δημιουργήθηκε ο Αστέρας Εξαρχείων, όπου θεωρείται μία από τις ιδιαίτερες ομάδες του ερασιτεχνικού ποδοσφαίρου, τόσο για το κοινωνικό της έργο όσο για τον αυτοοργανωμένο τρόπο που λειτουργεί. Πρόκειται για μια ομάδα με έντονο αντιφασιστικό χαρακτήρα, ιδιαίτερα ενεργή στα ζητήματα της γειτονιάς και με ταύτιση μαζί της¹⁶.

¹⁴ Δίκτυο Κοινωνικής Αλληλεγγύης Εξαρχείων - Νεάπολης – Μουσείου

¹⁵ Λαϊκή Συνέλευση Εξαρχείων- ενάντια στις μαφίες και τον κοινωνικό κανιβαλισμό

¹⁶ Αστέρας Εξαρχείων 1928

Εικόνα 7: Πάνο των κατοίκων ενάντια στο εμπόριο ναρκωτικών επί της οδού Θεμιστοκλεούς. Πηγή: Προσωπικό Αρχείο

Αυτοοργανωμένη Δομή Υγείας Εξαρχείων (ΑΔΥΕ)

Στεγάζεται στην κατάληψη Κ ΒΟΞ, λειτουργεί από το 2014 και αποτελεί μια προσπάθεια κοινοτικής πρωτοβάθμιας περίθαλψης, η οποία στηρίζεται ως δομή και στελεχώνεται από γιατρούς, ψυχολόγους, νοσηλευτές, φαρμακοποιούς και κατοίκους¹⁷, λειτουργεί με γενική συνέλευση.

Δίκτυο Κοινωνικής Υποστήριξης Προσφύγων και Μεταναστών

Δημιουργήθηκε στις 18 Μαρτίου του 1995 με πρωτοβουλία του Δικτύου για τα Πολιτικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, την περίοδο που ξεκίνησε η μαζική μετανάστευση προς την Ελλάδα, κυρίως από τις Βαλκανικές χώρες. Οι πιο σημαντικοί από τους στόχους του Δικτύου είναι, η ανάδειξη των πολιτικών παραμέτρων του προσφυγικού και του μεταναστευτικού ζητήματος και η υπεράσπιση του πολιτικού ασύλου και των δικαιωμάτων των μεταναστών. Από την πρώτη στιγμή το Δίκτυο πρωτοστατεί στις κινητοποιήσεις και η καμπάνια για τη νομιμοποίηση αποτελεί κεντρικό άξονα της δράσης του, τον Μάη του 1997 αρχίζει να λειτουργεί το Στέκι των Μεταναστών αρχικά στην οδό Βαλτετσίου και στη συνέχεια στην οδό Τσαμαδού. Για την επικοινωνία και την συνεργασία με μεταναστευτικές και αντιρατσιστικές οργανώσεις, με πρωτοβουλία του Δικτύου, δημιουργείται τον Φεβρουάριο του 1996 το Συντονιστικό των Μεταναστευτικών και Αντιρατσιστικών Οργανώσεων το οποίο την ίδια χρονιά διοργανώνει το πρώτο Αντιρατσιστικό Φεστιβάλ, με συζητήσεις, θεματικούς χώρους, συναυλίες, εικαστικά και πολιτιστικά δρώμενα, μουσικές και κουζίνες απ' όλον τον κόσμο, τρεις μέρες κάθε χρόνο. Έναν θεσμό πολύ σημαντικό μέχρι και σήμερα στην προσπάθεια υποστήριξης των προσφύγων και των μεταναστών¹⁸.

Στέκι Μεταναστών- Κοινωνικό Κέντρο Τσαμαδού 13& 15

Δημιουργήθηκε το 1997 στον α' όροφο της οδού Βαλτετσίου 35 στα Εξάρχεια, με από πρωτοβουλία του Δικτύου Κοινωνικής Υποστήριξης

¹⁷ Αυτοοργανωμένη Δομή Υγείας Εξαρχείων

¹⁸ Δίκτυο Κοινωνικής Υποστήριξης Προσφύγων και Μεταναστών

Προσφύγων και Μεταναστών και στη συνέχεια μετακινήθηκε στην Τσαμαδού. Στο στέκι γίνονται συναντήσεις κοινοτήτων, η συνέλευση του συντονιστικού των αντιρατσιστικών και μεταναστευτικών οργανώσεων, εκδηλώσεις, συζητήσεις ενώ επίσης λειτουργούσε γραφείο ενημέρωσης μεταναστών και προσφύγων. Επίσης, στο στέκι δημιουργήθηκαν τα «Πίσω Θρανία», ομάδα δασκάλων που διδάσκει σε μετανάστες την ελληνική γλώσσα. Λειτουργεί καθημερινά από τις 8.00 μ.μ. έως τις 12.00 μ.μ. και τη φροντίδα - λειτουργία του έχουν αναλάβει ομάδες και άτομα του κτιρίου με βάρδιες, στόχος είναι η προσφορά προσιτής στέγης και ενός ανοικτού κοινωνικού χώρου σε ομάδες και άτομα¹⁹.

Τράπεζα Χρόνου Εξαρχείων

Είναι ένα δίκτυο αλληλέγγυας οικονομίας, ένα δίκτυο ανταλλαγής υπηρεσιών με μέσο συναλλαγής τον χρόνο. Πρόκειται για έναν θεσμό που λειτουργεί εδώ και καιρό σε χώρες όπως η Αργεντινή, η Αγγλία, η Ισπανία, οι Η.Π.Α και ιδιαίτερα σήμερα έχει ιδιαίτερη κοινωνική χρησιμότητα εφόσον μπορεί να καλύψει βασικές καθημερινές ανάγκες του κάθε σπιτιού χωρίς τη μεσολάβηση του χρήματος. Στόχος της Τράπεζας Χρόνου είναι η επικοινωνία μεταξύ των συμμετεχόντων, η δημιουργία δεσμών αλληλεγγύης ενώ η καλή λειτουργία της προϋποθέτει τη διάθεση για προσφορά και συνέπεια ώστε να εξασφαλίζεται ισοτιμία των συναλλαγών. Η Τράπεζα Χρόνου ανταλλάσσει υπηρεσίες με μονάδα συναλλαγής την ώρα και όλες οι υπηρεσίες έχουν ίση αξία, είτε είναι χειρωνακτικές είτε πνευματικές είτε απαιτούν εξειδίκευση είτε όχι²⁰.

Λαϊκή της πλατείας Εξαρχείων

Πραγματοποιείται κάθε πρώτη Κυριακή του μήνα στην πλατεία Εξαρχείων. Στην Λαϊκή βρίσκει κανείς προϊόντα που κατά πλειοψηφία παράγονται με παραδοσιακές - φυσικές μεθόδους, χωρίς φυτοφάρμακα και χημικά συντηρητικά, αγροτικά προϊόντα, κατευθείαν από τον παραγωγό στον καταναλωτή, φθηνά, χωρίς τη διαμεσολάβηση εμπόρων και μεσαζόντων.

¹⁹ Στέκι Μεταναστών-Κοινωνικό Κέντρο Τσαμαδού 13&15

²⁰ Τράπεζα Χρόνου Εξαρχείων

3.3.5. Τοπόσημα των Εξαρχείων

Στην περίπτωση των Εξαρχείων ως τοπόσημα αντιλαμβανόμαστε τους χώρους με συμβολική, ιστορική, αρχιτεκτονική και φυσική σημασία, που αποτελούν σημεία αναφοράς. Τα τοπόσημα είναι τα σημεία συνάντησης των ανθρώπων και οι οδηγοί για την κατατόπισή τους μέσα στον αστικό ιστό.

Λόγω της ιστορικότητας των Εξαρχείων και της βαθιάς νοηματοδότησης πολλών συγκεκριμένων σημείων στην περιοχή, για τις ανάγκες της παρούσας εργασίας καταγράφονται δεκαεπτά τοπόσημα. Αυτά είναι: 1) Πολυτεχνείο, 2) Αρχαιολογικό Μουσείο, 3) κτίριο της οδού Μπουπουλίας 20-22, 4) Δημοτικό Σχολείο Κωλέττη και Σουλτάνη, 5) Μπλε Πολυκατοικία, 6) πολυκατοικία Θ. Βαλεντή και αδελφών Μιχαηλίδη στη διασταύρωση Ζαΐμη με Στουρνάρη, 7) Πλατεία Εξαρχείων, 8) An club, 9) θέατρο των Εξαρχείων, 10) 5ο γυμνάσιο Αθήνας, 11) Διασταύρωση Μεσολογγίου με Τζαβέλλα, 12) Σκαλάκια λόφου Στρέφη, 13) Πάρκο Ναυαρίνου, 14) Nosotros, 15) Νοταρά 26, 16) Κ*ΒΟΞ 17) Λόφος Στρέφη. Λόγω του έντονα κοινωνικού χαρακτήρα της αναγνώρισης ενός στοιχείου του αστικού περιβάλλοντος ως τοπόσημου, τα παραπάνω έχουν διαφορετικό χαρακτήρα, αναφορά και σημασία για διαφορετικές ομάδες του πληθυσμού. Η ακριβής διερεύνηση του χαρακτήρα και της σημασίας των τοπόσημων ξεπερνά τις ανάγκες της παρούσας εργασίας. Η ανάλυση ορισμένων τοπόσημων έχει γίνει, ή ακολουθεί σε επόμενα υποκεφάλαια, στο συγκεκριμένο σημείο της εργασίας επιλέγεται η αναφορά όσων δεν θα αναφερθούν σε άλλο σημείο της εργασίας.

1_ Πολυτεχνείο

Το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, οικοδομήθηκε σε τρεις διαδοχικές φάσεις. Μεταξύ των ετών 1862-1876, φτιάχτηκαν τα δύο κτίρια προς την Πατησίων (Σχολή Καλών Τεχνών και Πρυτανεία) και το τρίτο και κεντρικό της Αρχιτεκτονικής. Τα τρία αυτά κτίρια βασίστηκαν σε σχέδια του αρχιτέκτονα Λύσανδρου Καυταντζόγλου. Αποτελούν κληροδοτήματα των ομογενών Νικολάου Στουρνάρη, Μιχαήλ και Ελένης Τσοίτσα, και του Γεωργίου Αβέρωφ. Κατά τον 20ό αιώνα, καθώς αυξάνονταν οι ανάγκες του Ιδρύματος, οικοδομήθηκε αρχικά το κτίριο Γκίνη (μεταξύ των ετών 1930-1935, προς τιμή του πρύτανη Άγγελου Γκίνη) στην οδό Στουρνάρη, βάσει σχεδίων του αρχιτέκτονα Κώστα Κιτσίκη και προς τις οδούς Τσοίτσα και Μπουμπουλίνας (όπου κατά τον 19ο αιώνα είχε ανεγερθεί μηχανουργείο με καμινάδα), προστέθηκαν, μεταπολεμικά (μεταξύ των ετών 1950-1957), οι πτέρυγες των Χημικών Μηχανικών και των Μηχανολόγων, σε σχέδια του αρχιτέκτονα Εμμανουήλ Κριεζή. Το Πολυτεχνείο είναι βαθιά συνδεδεμένο με τη νεότερη πολιτική ιστορία της χώρας, καθώς αποτέλεσε χώρο εξέγερσης κατά της δικτατορίας τον Νοέμβριο του 1973²¹.

2_ Αρχαιολογικό Μουσείο

Οικοδομήθηκε μεταξύ των ετών 1866-1891, βάσει σχεδίων του αρχιτέκτονα Ludwig Lange και τροποποίησης τους από τον Παναγιώτη Κάλκο και στη συνέχεια από τον Ernst Ziller, ο οποίος τροποποίησε την πρόσοψη, προσθέτοντας το ιωνικό πρόπυλο και τις εκατέρωθεν στοές. Το 1938-1939, το μουσείο επεκτάθηκε σε δύο διαδοχικές φάσεις προς την πλευρά της οδού Μπουμπουλίνας, προκειμένου να περιλάβει τον ολοένα αυξανόμενο πλούτο των συλλογών του. Πραγματοποιήθηκε με κληροδότημα του Δημητρίου και Νικολάου Μπερναρδάκη σε οικόπεδο που δώρισε η Ελένη Τσοίτσα. Οι πλούσιες συλλογές του απαριθμούν περισσότερα από 11.000 εκθέματα και στεγάζει πέντε μεγάλες μόνιμες συλλογές: τη Συλλογή Προϊστορικών Αρχαιοτήτων, τη Συλλογή Έργων

²¹ Αρχαιολογία της πόλης των Αθηνών

Γλυπτικής, τη Συλλογή Αγγείων και Μικροτεχνίας, τη Συλλογή Έργων Μεταλλοτεχνίας και τη Συλλογή Αιγυπτιακών και Ανατολικών Αρχαιοτήτων²².

3_Μπουπουλίνας 20-22

Οικοδομήθηκε το 1932, βάσει σχεδίων του αρχιτέκτονα Κυπριανού Μπίρη, πρόκειται για πενταώροφο κτίριο που καταλαμβάνει το τετράγωνο μεταξύ των οδών Μπουμπουλίνας, Κουντουριώτου και Ζαΐμη. Η συγκεκριμένη πολυκατοικία θεωρείται σημαντικό πρώιμο δείγμα μοντέρνας αρχιτεκτονικής, με δύο στοές και τρεις υπαίθριους χώρους εσωτερικά. Πρώτος ιδιοκτήτης υπήρξε ο καθηγητής Κωνσταντίνος Λογοθετόπουλος (1878-1961, κατοπινός πρωθυπουργός επί Γερμανικής κατοχής). Από τα μέσα της δεκαετίας του 1950 μέχρι τη δεκαετία του 1970, στο κτίριο στεγάστηκε η Κρατική Υπηρεσία Πληροφοριών (Κ.Υ.Π.), ενώ δίπλα ακριβώς, επί της οδού Μπουμπουλίνας 18, βρισκόταν η Υποδιεύθυνση Γενικής Ασφαλείας η οποία είναι κατεδαφισμένη σήμερα. Το κτίριο αργότερα περιήλθε στην ιδιοκτησία του Κ.Κ.Ε. και τέλος στο Υπουργείο Πολιτισμού και σήμερα στεγάζονται εκεί οι κεντρικές του υπηρεσίες²³.

4_Δημοτικό Σχολείο Κωλέττη και Σουλτάνη

Κατασκευάστηκε το 1932 με αρχιτέκτονα τον Νίκο Μπυσάκη, περιλαμβάνει δώδεκα αίθουσες διδασκαλίας, υπόστεγο γυμναστικής, γραφεία καθηγητών και επιθεώρησης. Το συγκρότημα διατάσσεται σε σχήμα Π με τον κύριο όγκο του κτιρίου των αιθουσών διδασκαλίας στην μακριά πλευρά του, και στα δύο σκέλη του τον χαμηλότερο όγκο των γραφείων και το υπόστεγο γυμναστικής αντίστοιχα. Σήμερα, αυτό το ιστορικό σχολείο προβλέπεται από τη διεύθυνση Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης από εξαθέσιο να λειτουργήσει ως τετραθέσιο, παρά το γεγονός ότι οι εγγραφές των μαθητών φαίνεται να αυξάνονται. Αυτή η κίνηση, υποβάθμισης του σχολείου καθώς και του νηπιαγωγείου που συστεγάζεται, έχει προκαλέσει αντιδράσεις σε επίπεδο γειτονιάς, όπου

²² ό.π

²³ ό.π

γίνονται κινητοποιήσεις, δράσεις ενημέρωσης και έχουν γραφτεί κείμενα στήριξης του σχολείου από τη σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών του ΕΜΠ, τις συνελεύσεις της γειτονιάς και τον σύλλογο γονέων και κηδεμόνων. Ιδιαίτερα σημαντικό για το σχολείο αυτό είναι οι εξελιγμένες μορφές διαπαιδαγώγησης που χρησιμοποιεί, όπως η οι τεχνικές Freinet, που συνδυάζονται με καμπάνιες και δράσεις με στόχο την εμπέδωση των δικαιωμάτων των παιδιών από τα ίδια τα παιδιά, διαδρομές στην κοινότητα και δικτύωση του σχολείου με την γειτονιά, όπως επίσης και διαρκής παρουσία Συνηγόρου του Παιδιού με εκπαιδευτικά παιχνίδια κλπ.²⁴

5_ Μπλε Πολυκατοικία

Οικοδομήθηκε το 1932-1933, βάσει σχεδίων του αρχιτέκτονα Κυριάκου Παναγιωτάκου (1902-1982). Πρόκειται για εξαώροφη πολυκατοικία που βρίσκεται στη γωνία των οδών Αραχώβης και Θεμιστοκλέους, στην πλατεία Εξαρχείων. Η πολυκατοικία αυτή, τις αρχιτεκτονικές αρετές της οποίας εξήρε και ο Le Corbusier, αποτελεί μια από τις παλαιότερες της Αθήνας. Ο χαρακτηρισμός της ως "μπλε" λόγω του αρχικού χρώματός της, θεωρείται σταθμός στην ιστορία της σύγχρονης ελληνικής αρχιτεκτονικής. Πρόκειται για ένα συγκρότημα δύο χωριστών πολυκατοικιών με ανεξάρτητες εισόδους, που επικοινωνούν μόνο στο υπόγειο και το δώμα. Στις προσόψεις υπάρχουν εναλλαγές εσοχών και εξοχών, στον σχεδιασμό και τη λειτουργία των ανοιγμάτων, στις πτυχώσεις του τελευταίου ορόφου, κ.τ.λ.. Τα στοιχεία αυτά αναδείχθηκαν περαιτέρω από τους χρωματισμούς που επιμελήθηκε ο ζωγράφος Σπύρος Παπαλουκάς. Σημαντικός είναι και ο ρόλος των κοινόχρηστων χώρων (είσοδοι, θυρωρεία, διάδρομοι, κλιμακοστάσια, πλυντήρια κ.τ.λ.), με ιδιαίτερα ενδιαφέρον το μεγάλο κοινό εντευκτήριο στο δώμα, μία ιδιαίτερη σχεδιαστική κίνηση στο πλαίσιο ενός οράματος κοινωνικής επαφής και συνεύρεσης των ενοίκων, "μιας γειτονιάς καθ' ύψος", όπως σημειώνει χαρακτηριστικά η Μάρω

²⁴ Η ανακάλυψη της σύγχρονης αρχιτεκτονικής στο Παρίσι, το Λονδίνο και την Αθήνα. Εικονικές και πραγματικές διαδρομές

Καρδαμίτση-Αδάμη. Σημαντικός είναι και ο πολιτικός ρόλος που διαδραμάτισε η συγκεκριμένη πολυκατοικία στο παρελθόν καθώς πριν το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο τα υπόγειά της με διαταγή του Ι. Μεταξά που αφορούσε όλες τις υπό κατασκευή οικοδομές μετατράπηκαν σε καταφύγια και χρησιμοποιήθηκαν και κατά τα Δεκεμβριανά (Παπαδοπούλου Μ., 2012).

6_ Πολυκατοικία θ. Βαλεντή και αδελφών Μιχαηλίδη

Οικοδομήθηκε το 1933-1934, με αρχιτέκτονες τους Πολύβιο Μιχαηλίδη και Θουκυδίδη Βαλεντή, καθηγητή του ΕΜΠ. Πρόκειται για εξάωροφη πολυκατοικία στη διασταύρωση Ζαΐμη και Στουρνάρη, τόσο η οργάνωση των κατόψεων όσο και η διάρθρωση των όψεων αποτελούν αυθεντικές εκφράσεις του διεθνούς Μοντέρνου Κινήματος²⁵.

7_ Πλατεία Εξαρχείων

Από φωτογραφικά ντοκουμέντα υπολογίζεται πως διαμορφώθηκε γύρω στο 1965, έχει τριγωνικό σχήμα και τη διαπερνά στη μία της πλευρά ο πεζόδρομος της Θεμιστοκλέους, στο κέντρο της βρίσκεται το γλυπτό των τριών Ερώτων κατασκευασμένο από σίδηρο με δημιουργό τον Antoine Dureppe (Αντωνοπούλου Ζ., 2003). Σχέδια για την διαμόρφωση της πλατείας εκπονήθηκαν το 1986 στο πλαίσιο του Ρυθμιστικού Σχεδίου της Αθήνας, αλλά και το 2003 με την προετοιμασία της πόλης για τους Ολυμπιακούς αγώνες. Και στις δύο προτάσεις υπήρχαν αντιδράσεις και τα σχέδια υλοποιήθηκαν ύστερα από συμμετοχή των κατοίκων στην διαμόρφωση αυτών. Για αρκετά μεγάλη χρονική περίοδο, η πλατεία των Εξαρχείων αποτέλεσε τόπο πολιτικής και πολιτιστικής ζύμωσης, έχει όμως εν τούτοις υποφέρει ανά περιόδους από το εμπόριο ναρκωτικών. Τα προβλήματα της πλατείας, τα αντιμετωπίζουν οι κάτοικοι, πολιτικές συλλογικότητες και όποιος αντιλαμβάνεται σαν γειτονιά του την περιοχή. Γίνονται δράσεις η ώστε η πλατεία να αποκτήσει ζωή, μέσω παιχνιδιών, συναυλιών, λαϊκής, προκειμένου να τεθούν στο περιθώριο όσοι

²⁵ ο.π.

εμπορεύονται ναρκωτικά και εκμεταλλεύονται την «χαλαρότητα» της περιοχής.

8_ An club

Πρόκειται για το παλαιότερο ροκ κλαμπ στην Ελλάδα που λειτουργεί από το 1976. Έχει φιλοξενήσει πολύ σημαντικές συναυλίες για την underground και ροκ μουσική σκηνή. Εκεί έκανε το τελευταίο του live ο Σιδηρόπουλος, έπαιξαν τα Διάφανα Κρίνα κατά την περίοδο που είχαν διαλυθεί. Την ιδιαίτερη σημασία του χώρου αναδεικνύει το γεγονός ότι συγκέντρωνε τόσο πλήθος που η ουρά είχε φτάσει ως την πλατεία Εξαρχείων στο ιστορικό τριήμερο του ιστορικού συγκροτήματος «Τρύπες» το 2000. Εκτός από μεγάλα ονόματα του συγκεκριμένου είδους μουσικής, η σκηνή του φιλοξενεί και νέους καλλιτέχνες ώστε να προωθηθεί η δουλειά τους και να υπάρχει εξέλιξη στο χώρο της μουσικής²⁶.

9_ Θέατρο των Εξαρχείων

Πρόκειται για νεοκλασικό κτίριο του 19ου αιώνα που μετασκευάστηκε σε θέατρο το 1989 από τον αρχιτέκτονα Κ. Δεκαβάλλα και βρίσκεται στις οδούς Θεμιστοκλέους 69 & Δερβενίων. Φιλοξενεί θιάσους καθώς και διαφόρων ειδών εκδηλώσεις, όπως συνελεύσεις της γειτονιάς ή άλλες συλλογικότητες, ποιητικές βραδιές, φροντιστήριο της Τράπεζας Χρόνου κ.α. Το θέατρο είχε μείνει για ένα διάστημα κλειστό και επαναλειτούργησε πρόσφατα²⁷.

10_ 5ο γυμνάσιο Αθήνας

Κατασκευάστηκε το 2002 με αρχιτέκτονα τον Χρήστο Δεληγιάννη, βρίσκεται σ' ένα οικόπεδο σχήματος T επί των οδών Εμμανουήλ Μπενάκη, Αραχώβης και Δερβενίων. Διαθέτει έξι αίθουσες Διδασκαλίας, Βιβλιοθήκη, Αίθουσα Ηλεκτρονικών Υπολογιστών, Εργαστήριο Φυσικής – Χημείας, Αίθουσα Πολλαπλών Χρήσεων και χώρο στάθμευσης κάτω από την αυλή.

²⁶ An Club

²⁷ Open House Athens

Στην βορειοδυτική μεσοτοιχία του οικοπέδου έχει γίνει εικαστική επέμβαση μεγάλων διαστάσεων με εσώγλυφο έργο της Δανάης Στράτου²⁸.

11_ Διασταύρωση Μεσολογγίου με Τζαβέλλα

Αυτή η διασταύρωση έχει ιδιαίτερη σημασία για τους κατοίκους και τους θαμώνες της περιοχής καθώς στις 6 Δεκέμβρη του 2008 ,δολοφονήθηκε εκεί ο δεκαπεντάχρονος Αλέξης Γρηγορόπουλος από ειδικό φρουρό της Ελληνικής αστυνομίας. Η είδηση αυτή συγκλόνησε όλη την Ελλάδα και οδήγησε σε ένα διάστημα μαζικών εξεγέρσεων και καταλήψεων, για μέρες μετά το συμβάν η Αθήνα και άλλες πόλεις βρίσκονταν σε «εμπόλεμη» κατάσταση που οδήγησαν σε συλλήψεις και προσαγωγές. Το σημείο δολοφονίας του Γρηγορόπουλου έχει μετατραπεί σε μνημείο ύστερα από πρωτοβουλία φίλων και κατοίκων και όχι λόγω κρατικής μέριμνας, μια πινακίδα αναγράφει «οδός Αλέξανδρου Γρηγορόπουλου» και δίπλα από τη φωτογραφία του βρίσκεται μια δεύτερη του Μπερκίν Ελβάν, Τούρκου δεκατετράχρονου μαθητή που σκοτώθηκε από χτύπημα στο κεφάλι από το κάνιστρο δακρυγόνου ενός αστυνομικού. Ο συνδυασμός των συμβάντων φορτίζει το συγκεκριμένο σημείο στην πόλη με ειδική σημασία που ξεπερνά τα δεδομένα της περιοχής των Εξαρχείων.

12_ Σκαλάκια λόφου Στρέφη

Βρίσκονται στο σημείο που η οδός Εμ. Μπενάκη συναντά την οδό Καλλιδρομίου. Είναι περίπου 40 σκαλιά, ιδιαίτερα χαρακτηριστικά για την περιοχή. Η σημασία τους ενισχύεται από το κόκκινο αστέρι με την επιγραφή «Αστέρας 1928», αναφερόμενο στην ιστορική τοπική ομάδα, τον Αστέρα Εξαρχείων. Πρόκειται για ένα ιδιαίτερα δημοφιλές σημείο συνάντησης των νέων.

²⁸ ΔΟΜΕΣ INDEX

3.3.6. Χώροι πρασίνου και πεζόδρομοι στα Εξάρχεια

Τα Εξάρχεια είναι μία πυκνοκατοικημένη περιοχή με σχετικά περιορισμένους ελεύθερους χώρους. Ωστόσο γειτνιάζουν με τρεις από τους σημαντικότερους πνεύμονες πρασίνου της Αθήνας, το Πεδίο του Άρεως, το Λυκαβηττό και το Λόφο Στρέφη. Υπολογίζεται ότι η έκταση των ανοιχτών δημόσιων χώρων (πάρκα, πλατείες, πεζόδρομοι, στοές) είναι 114.000τ.μ., δηλαδή σε έναν κάτοικο αντιστοιχούν 5,1 τ.μ. δημόσιου χώρου, ενώ η έκταση πρασίνου (υψηλή βλάστηση) είναι 75.500 τ.μ, δηλαδή σε έναν κάτοικο αντιστοιχούν 3,4 τ.μ. πρασίνου.

Το Πεδίο του Άρεως, βρίσκεται στο Βόρειο τμήμα των Εξαρχείων και οριοθετείται από τις οδούς Μαυρομματαίων, Ευελπίδων, Μπούσγου και από τη λεωφόρο Αλεξάνδρας. Σχεδιάστηκε το 1934 με σκοπό να τιμηθούν οι ήρωες της Επανάστασης του 1821. Πρόκειται για ένα από τα μεγαλύτερα πάρκα της Αθήνας με έκταση 230 στρέμματα. Το 2008 το πάρκο τέθηκε υπό ανάπλαση και παραδόθηκε στα τέλη του 2010 ξανά στο κοινό, παρ' όλες τις αλλαγές και την προσπάθεια βελτίωσης στην οποία στόχευε η ανάπλαση, το αποτέλεσμα ήταν αμφιλεγόμενο και η πράξη δείχνει πως οι συνθήκες εντός αυτού δεν βελτιώθηκαν.²⁹ Συγκεκριμένα, οι σημερινοί κύριοι χρήστες του πάρκου είναι τοξικοεξαρτημένοι οι οποίοι έχουν κατασκηνώσει στο δυτικό τμήμα αυτού αλλά και ενδιαφερόμενοι για ερωτικές σχέσεις επί πληρωμή.

Ο πευκόφυτος Λόφος του Λυκαβηττού, στις παρυφές του οποίου βρίσκεται η Νεάπολη, αποτελεί τον υψηλότερο λόφο της Αθήνας με ύψος 277μ. Αποτελεί επιλογή απόδρασης των Αθηναίων του κέντρου και υπάρχει κινητικότητα και τις καθημερινές από κόσμο που πηγαίνει για να αθληθεί ή για να αγναντέψει τη θέα. Στην κορυφή του βρίσκεται μέσα στον βράχο το εκκλησάκι του Αγ. Γεωργίου και υπάρχουν επίσης καφετέρια, εστιατόριο, αλλά και το Ανοιχτό Θέατρο σχέδιο του Αρχιτέκτονα Τ. Ζενέτου,

²⁹ ΑΤΤΙΚΟ ΠΡΑΣΙΝΟ

χωρητικότητας 3.000 θέσεων. Το θέατρο του Λυκαβηττού έχει φιλοξενήσει και συνεχίζει να το κάνει, σημαντικές συναυλίες και πολιτιστικά γεγονότα³⁰.

Βασικό πνεύμονα πρασίνου για τα Εξάρχεια αποτελεί ο λόφος του Στρέφη, ύψους 168 μέτρων και έκτασης 48 στρεμμάτων, ο οποίος εγγράφεται εντός των οδών Εμμανουήλ Μπενάκη, Ανεξαρτησίας, Πουλχερίας και Ειρήνης Αθηναίας και κυρίαρχο στοιχείο στη βλάστησή του είναι το πεύκο. Το όνομά του το πήρε από την οικογένεια Στρέφη το 1963 που δώρισε την έκταση στο Δήμο Αθηναίων. Στο λόφο υπάρχει γήπεδο μπάσκετ παιδική χαρά, ένα μικρό υπαίθριο θέατρο το οποίο φιλοξενεί τους θερινούς μήνες παραστάσεις και χώρος κυλικείου, επίσης γίνονται συχνά συναυλίες και φεστιβάλ. Η παραμέλησή του είναι φανερή, καθώς η κρατική μέριμνα για την φροντίδα και την καθαριότητα του λόφου είναι σχεδόν ανύπαρκτη, ενώ αποτελεί ένα σπίτι για τους άστεγους της περιοχής για τους οποίους δεν μερίμνησε η πολιτεία. Η φροντίδα στο λόφο προέρχεται κυρίως από πρωτοβουλιακές δράσεις των κατοίκων των Εξαρχείων. Συγκεκριμένα, η επιτροπή "Εξαρχειώτες και Φίλοι για το Λόφο του Στρέφη" έχει ιδρυθεί για το σκοπό αυτό, και σε συνεργασία με τους κατοίκους ασκούν πιέσεις στο δήμο για να ενδιαφερθεί για την περιοχή, ενώ οι ίδιοι έχουν καταβάλει χρόνο και χρήμα για υποδομές του Λόφου. Γύρω του, υπάρχουν σκαλοπάτια τα οποία οδηγούν στους πρόποδες του και παράλληλα αυτών βρίσκονται κατοικίες. Έντονο είναι το συναίσθημα της μετάβασης από το θορυβώδες κέντρο των Εξαρχείων προς το λόφο³¹.

³⁰ ό.π.

³¹ ό.π.

Πλατεία
Αιγύπτου

Πεδίον
του Άρεως

Πλατεία
Αργεντινής
Δημοκρατίας

• Αρχαιολογικό
Μουσείο Αθηνών

• Εθνικό Μετσόβιο
Πολυτεχνείο

Λόφος
Στρέφη

Πλατεία
Εξαρχείων

Πλατεία
Κάνιγγος

Πάρκο
Ναυαρίνου

ΧΑΡΤΗΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ:
**ΠΡΑΣΙΝΟ &
ΠΕΖΟΔΡΟΜΟΙ**

- χώροι πρασίνου υπερτοπικής σημασίας
- χώροι πρασίνου τοπικής σημασίας
- αδόμητα οικόπεδα
- πεζόδρομος
- παρκοπεζόδρομος

Λυκαβηττός

40 100 200

Στη συνέχεια, ιδιαίτερα σημαντικός είναι ο χώρος της πλατείας Εξαρχείων. Δεν χαρακτηρίζεται τόσο για την έκταση της, 2,173 στρέμματα, ούτε για το πράσινο σε αυτή, αλλά κυρίως για το ιδεολογικό πλαίσιο με το οποίο είναι συνδεδεμένη. Συγκεκριμένα, ο χώρος της πλατείας βρίσκεται σε μεγάλη υποβάθμιση, καθώς το πράσινο είναι κατεστραμμένο, όπως και ο αστικός εξοπλισμός, ενώ υπάρχει μεγάλη έλλειψη καθαριότητας. Πέρα από τη σύνδεση της πλατείας με ιδεολογίες, τα τελευταία χρόνια, δραστηριοποιούνται σε αυτή δίκτυα διακίνησης ναρκωτικών, προκαλώντας συνθήκες αποκλεισμού εντός αυτής και υποβάθμισης συνολικότερα στην περιοχή. Σε αυτό το πλαίσιο, κινήματα κατοίκων, πολιτικών συλλογικοτήτων και καταλήψεων, διοργανώνουν δράσεις και παρεμβάσεις, ώστε η πλατεία να αποκτήσει ξανά ζωή, με συναυλίες, εκδηλώσεις, παιχνίδια για παιδιά και μεγάλους, ενώ παλαιότερα καταστημάτάρχεις, είχαν τοποθετήσει και μπασκέτα επί αυτής.

Άλλοι μικρότεροι χώροι πρασίνου πλησίον της γειτονιάς είναι η πλατεία Κάνιγγος και η πλατεία Αιγύπτου, που λειτουργούν κυρίως ως περάσματα, η πλατεία Αργεντινής Δημοκρατίας, το πάρκο της Τσαμαδού και το πάρκο Ναυαρίνου, τέλος, σε καλή κατάσταση είναι η πλατεία μπροστά από το Αρχαιολογικό Μουσείο.

Σημαντικός είναι ο αριθμός των πεζοδρόμων, 30 στον αριθμό, με βασικούς τη Μεθώνης, την Τσαμαδού, τη Θεμιστοκλέους, τη Μεσολογγίου, τη Βαλτετσίου, τη Δερβενίων και τον παρκοπεζόδρομο της Τσοίτσα. Οι περισσότεροι από αυτούς έχουν προσεγμένο σχεδιασμό, όπως η οδός Θεμιστοκλέους που ο σχεδιασμός της περιλαμβάνει σκαλοπάτια, ζαρντινιέρες και ράμπες, κάποιοι έχουν περισσότερο περιπατητικό χαρακτήρα (Δερβενίων, Μεθώνης, Θεμιστοκλέους, Τσαμαδού) και άλλοι αποτελούν στάσης αναψυχής, όπως η Βαλτετσίου και η Μεσολογγίου.

Η οδός Τσοίτσα διαφοροποιείται από τους άλλους πεζοδρόμους καθώς έχει τη χρήση παρκοπεζόδρομου. Πρόκειται για σημαντικό αλλά και επιβαρυμένο πεζόδρομο ανάμεσα στο Πολυτεχνείο και στο Αρχαιολογικό Μουσείο. Κατά καιρούς λαμβάνει τον ρόλο φιλοξενίας τοξικοεξαρτημένων

και εμπορίου ναρκωτικών. Στην υπάρχουσα κατάσταση, δεν βοηθάει η εν μέρη αποχή του δήμου ως προς τη διατήρησή του. Για παράδειγμα, ενώ υπάρχουν υποδομές για σακούλες περισυλλογής των απορριμμάτων των σκύλων και ποτίστρες για τα ζώα, αυτά δεν φροντίζονται, ο αστικός εξοπλισμός είναι ελλιπής και υπάρχει έλλειψη καθαριότητας. Αρνητικά στην κατάσταση του πεζόδρομου, λειτουργούν και οι κλειστές πόρτες του Μουσείου και του Πολυτεχνείου προς αυτόν. Πρόκειται για δύο ιστορικά κτήρια που αντί ο πεζόδρομος να συμβάλλει στη σύνδεσή τους, λειτουργεί σαν μία λωρίδα διαχωρισμού τους.

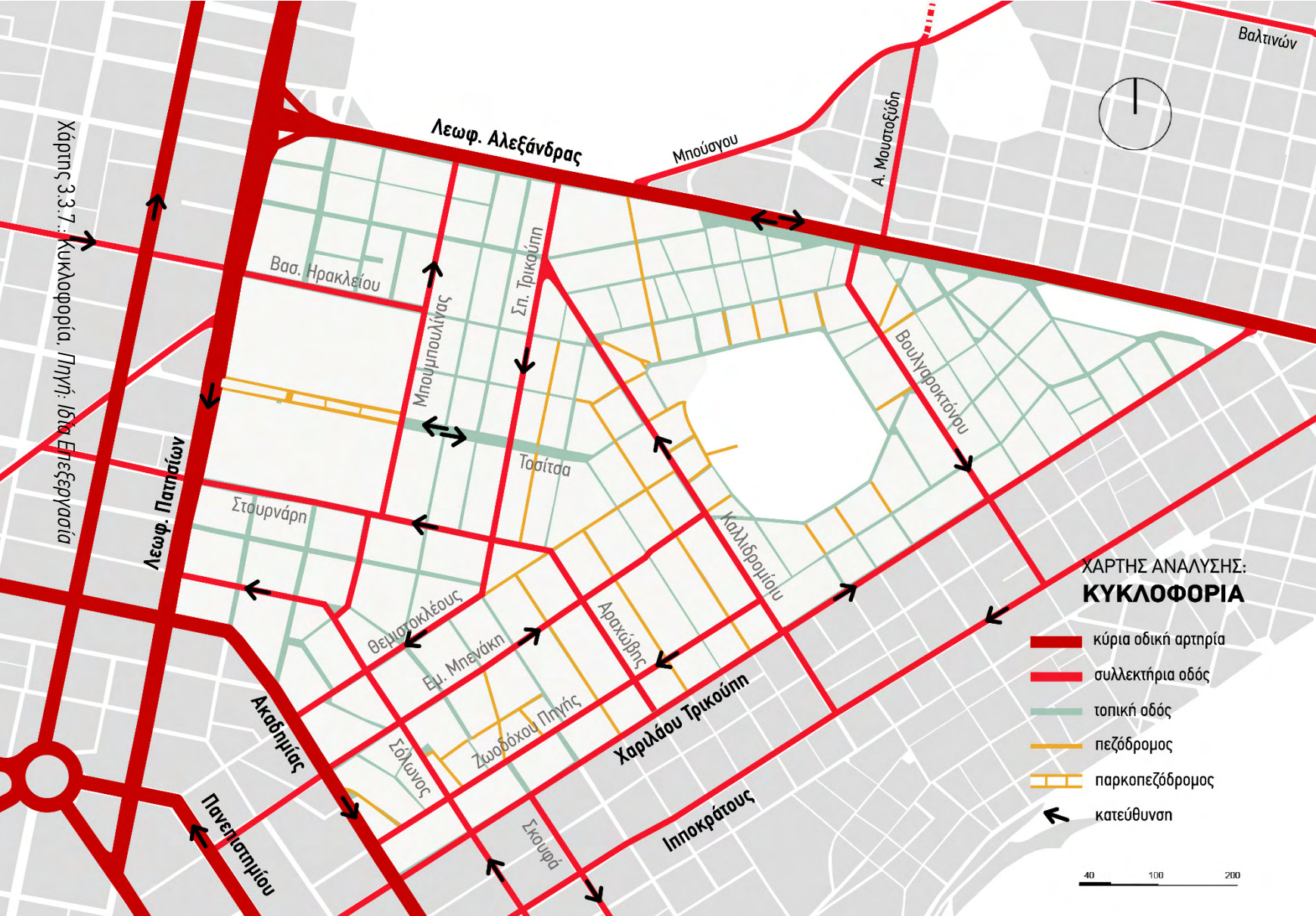
Με βάση την παραπάνω ανάλυση, φαίνεται πως το βασικό πρόβλημα στην περιοχή των Εξαρχείων, δεν είναι τόσο η έλλειψη των δημόσιων και ελεύθερων χώρων, αλλά η υποβάθμιση αυτών. Η υποβάθμιση αυτή προέρχεται από την απουσία μέριμνας της πολιτείας τόσο για το ζήτημα των ναρκωτικών και των αστέγων, όσο και για την ανεπαρκή συντήρηση των δημόσιων χώρων. Ταυτόχρονα, είναι εμφανές πως οι κάτοικοι και οι δραστήριοι στην περιοχή προσπαθούν να καλύψουν το κενό από πλευράς πολιτείας με ότι μέσο διαθέτουν.

3.3.7. Κυκλοφορία και στάθμευση στα Εξάρχεια

Τα Εξάρχεια, ορίζονται από τέσσερις μεγάλους οδικούς άξονες την Λ. Αλεξάνδρας, την Πατησίων, την Ακαδημίας και την Χαριλάου Τρικούπη. Σημαντικό τμήμα τους τεμαχίζεται από κυκλοφοριακούς διαδρόμους που επιβαρύνουν την περιοχή με ατμοσφαιρική, ηχητική και αισθητική ρύπανση (Σπ. Τρικούπη, Μπουμπουλίνας, Σόλωνος, Στουρνάρη). Η χάραξη των δρόμων, σε γενικές γραμμές έγινε με βάση το ιπποδάμειο σύστημα, ακολουθώντας τους δύο τεμνόμενους άξονες, της οδού Πατησίων και της Λ. Αλεξάνδρας στο τμήμα που ορίζεται από τις οδούς Πατησίων-Αλεξάνδρας- Σπ. Τρικούπη- Καλλιδρομίου- Οικονόμου- Θεμιστοκλέους και στο υπόλοιπο τμήμα ακολουθώντας τους τεμνόμενους άξονες των οδών Ακαδημίας και Χαρ. Τρικούπη. Το ανάγλυφο του εδάφους παρουσιάζει διακυμάνσεις ξεκινώντας χαμηλά από την οδό Πατησίων και καταλήγοντας ψηλά με απότομη κλίση προς το λόφο του Στρέφη και πιο ομαλά προς την περιοχή της Νεάπολης και του Λυκαβηττού. Οι δρόμοι γύρω από το λόφο του Στρέφη ακολουθούν τη "γεωμετρία" του για τη διάταξή τους χωρίς ωστόσο να μεταβάλλεται ουσιαστικά η γενικότερη Ιπποδάμεια διάταξη του αστικού ιστού της περιοχής.

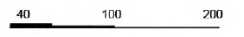
Αποτελεί πρόβλημα η κυκλοφοριακή ασφυξία που προκαλείται από τα Ι.Χ. σε συνδυασμό με τα στενά πεζοδρόμια, αλλά και την μετατροπή της περιοχής σε χώρο στάθμευσης. Ενώ υπάρχει πλήθος ιδιωτικών χώρων

στάθμευσης δεν ισχύει το ίδιο για τους δημόσιους, με αποτέλεσμα την έλλειψη αυτή να εκμεταλλεύονται ιδιώτες σε χώρους που προκύπτουν συνήθως από κατεδαφίσεις παλαιότερων κτιρίων. Η αναρχία που παρατηρείται αναφορικά με την στάθμευση συντελεί στην δημιουργία συνθηκών υποβάθμισης της ποιότητας ζωής των κατοίκων και με αρνητικές επιπτώσεις στην εικόνα της πόλης.

ΧΑΡΤΗΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ:
ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑ

- █ κύρια οδική αρτηρία
- █ συλλεκτήρια οδός
- █ τοπική οδός
- █ πεζόδρομος
- ▨ παρκοπεζόδρομος
- ↔ κατεύθυνση

Χάρης 3.3.7.: Κυκλοφορία. Πηγή: Ιδία Επεξεργασία

Λεωφ. Αλεξάνδρας
 Μπούσαγο
 Α. Μουσταξίδη
 Βαλτινών
 Βασ. Ηρακλείου
 Μπουμπουλιάς
 Σπ. Τρικάυτη
 Βουλγαράτου
 Τασίτσα
 Στούρνερη
 Καλλιδομίου
 Θεμιστοκλέους
 Εμ. Μπαγάνη
 Αρακόβης
 Ζωοδόχου Πηγής
 Χαριλάου Τρικούπη
 Σολωνός
 Ακαδημίας
 Πανεπιστημίου
 Σκουφά
 Ιπποκράτους

Σε καλό επίπεδο βρίσκεται η εξυπηρέτηση της περιοχής από τα μέσα μαζικής μεταφοράς, σε όλο τους το εύρος (λεωφορεία, τρόλεϊ, ΗΛΠΑΠ, μετρό). Κοντινοί σταθμοί τρένου στην περιοχή είναι η Ομόνοια και η Βικτώρια και κοντινοί σταθμοί μετρό είναι της Ομόνοιας και του Πανεπιστημίου. Επίσης, πολλές είναι οι γραμμές³² λεωφορείου και τρόλεϊ που συνδέουν τα Εξάρχεια με άλλες περιοχές της Αθήνας, με στάσεις είτε στην Λ. Αλεξάνδρας, είτε στις οδούς Πατησίων, Χαρ. Τρικούπη ή και το Μουσείο. Τέλος, υπάρχει παράρτημα ΚΤΕΛ στην πλατεία Αιγύπτου για την Θεσσαλονίκη και τις βορειοανατολική Αττική.

Με βάση την παραπάνω ανάλυση και τις απόψεις κατοίκων και χρηστών της περιοχής, φαίνεται πως ένα από τα βασικά προβλήματα είναι η έντονη κυκλοφορία, σε συνδυασμό με τη ανεξέλεγκτη στάθμευση. Το δεύτερο, συμβάλλει σημαντικά στην μείωση των χώρων των πεζοδρομίων, αλλά και γενικότερα στην υποβάθμιση του βιοτικού επιπέδου στην περιοχή.

³² 2, 3, 4, 5, 6, 11, 14, 15, 18, 19, 021, 025, 026, 027, 035, 046, 054, 060, 100, 022, 224, 230, 500, 608, 622, 732, Α7, Α8, Β5, Γ12

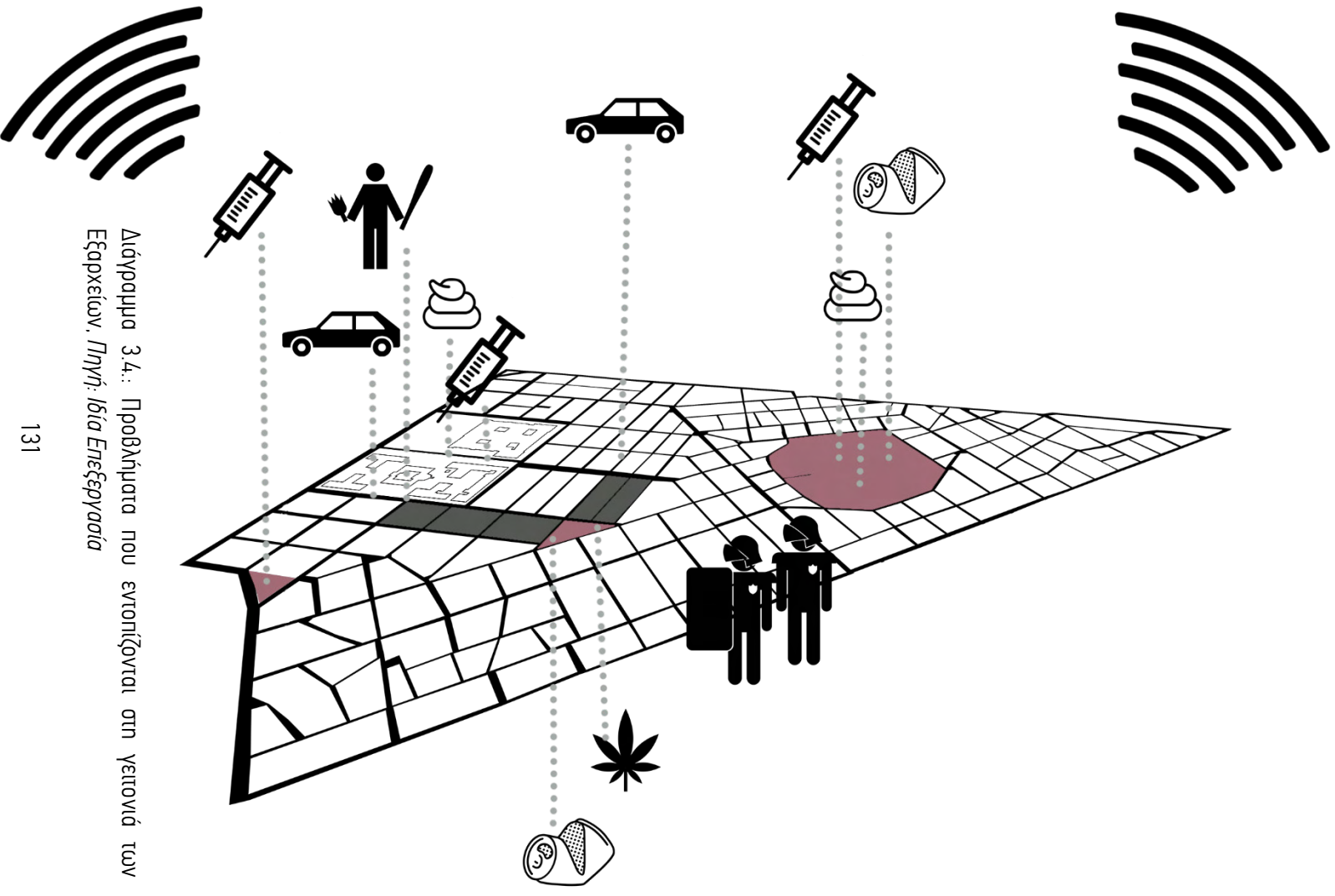
3.4. Προβλήματα που εντοπίζονται στη γειτονιά των Εξαρχείων

Τα βασικά προβλήματα που βιώνουν οι κάτοικοι της περιοχής είναι κοινά με των υπόλοιπων συνοικιών του κέντρου της Αθήνας, όπως η ατμοσφαιρική και ηχητική ρύπανση, η έλλειψη πράσινου και ελεύθερων χώρων καθώς, το κυκλοφοριακό πρόβλημα και η υπέρμετρη χρήση του αυτοκινήτου. Συγκεκριμένα, όσον αφορά στον αστικό ιστό, τα πεζοδρόμια είναι ιδιαίτερα στενά και σε συνδυασμό με την παράνομη στάθμευση, η βαδισιμότητα σε πολλές περιπτώσεις γίνεται αδύνατη, ενώ ταυτόχρονα υπάρχει έλλειψη καθαριότητας. Από την πλευρά της, η πολιτεία έχει εγκαταλείψει τα Εξάρχεια. Είναι κατανοητό, πως πρόκειται για μία περιοχή στην οποία σε αρκετές περιπτώσεις ο αστικός εξοπλισμός καταστρέφεται σε μεγάλη συχνότητα, ωστόσο αυτό δεν σημαίνει πως δίνεται δίκαιο στις δημοτικές αρχές να συμβάλλουν στην υποβάθμιση της συνοικίας διαμέσου της εγκατάλειψης.

Ωστόσο, δεδομένης της μοναδικότητας κάθε περιοχής διαφοροποιούνται και τα προβλήματα που εντοπίζονται. Στα Εξάρχεια, παρατηρείται πολύ έντονη αστυνόμευση, φαινόμενο που ξεκίνησε με αφορμή την προστασία των γραφείων του ΠΑΣΟΚ στη Χαριλάου Τρικούπη, τα οποία αποτελούσαν πολύ συχνά στόχο επιθέσεων. Μετέπειτα, η αστυνόμευση στην περιοχή καθιερώθηκε, αλλά με ένα διαστρεβλωμένο τρόπο. Όπως ανέφερε κάτοικος και καταστηματοάρχης, της περιοχής σε συνέντευξη για τις ανάγκες της εργασίας,

Στα Εξάρχεια δεν έχουμε αστυνόμευση, έχουμε αστυνομοκρατία, τα ματ δεν είναι εδώ για να μας προστατεύουν.

Η έντονη παρουσία της αστυνομίας, χαρακτηριζόμενη από τις προσαγωγές, συλλήψεις, την εξακρίβωση στοιχείων, αστυνομική βία και ρίψη χημικών, σε συνδυασμό με την αναπαραγόμενη παραπληροφόρηση των ΜΜΕ για «άβατο» και «γκέτο», καλλιεργούν κλίμα φόβου και έχουν αντίκτυπο στις ζωές των κατοίκων. Οι παραπάνω ενέργειες, συμβάλλουν στην υποβάθμιση της περιοχής και σ' ένα εμπόλεμο κλίμα.

Διάγραμμα 3.4.: Προβλήματα που εντορίζονται στη γειτονιά των Εξαρχείων. Πηγή: ίδια Ερευνήτρια

Το παράδοξο, στην έντονη παρουσία της αστυνομίας, είναι πως επιτυγχάνεται η ανεξέλεγκτη διακίνηση, εξαρτησιογόνων και μη, ουσιών στην περιοχή, εδώ και πολλά χρόνια. Οι περιοχές διακίνησης που εντοπίζονται είναι στην Πλατεία Εξαρχείων, στην οδό Τσοίτσα, στον Λόφο του Στρέφη, στο Πεδίο του Άρεως και την Πλατεία Κάνιγγος ανά διαφορετικές περιόδους. Το ζήτημα αυτό απασχολεί τη γειτονιά από τη δεκαετία του '80 και μοιάζει να είναι άλυτο. Από τη μία πλευρά, η αστυνομία δεν παρεμβαίνει και από την άλλη εντοπίζονται τρεις διαφορετικές προσεγγίσεις από πλευράς κινήματων, η επιθετική, η αμυντική και η αλληλέγγυα. Στη παρούσα έρευνα η πιο αποτελεσματική, ύστερα από παρατήρηση, κρίνεται πως είναι η αλληλέγγυα καθώς είναι αυτή που σχετίζεται με δράσεις που προσδίδουν χρήσεις στο χώρο αποτρεπικές για τη διακίνηση και τους εμπόρους. Το ζήτημα των ναρκωτικών, είναι ιδιαίτερα σοβαρό, ήδη στα Εξάρχεια έχουν υπάρξει νεκροί μεταξύ των εμπόρων και μέσα στα τελευταία χρόνια δεν είναι λίγες οι φορές που έχουν βγει όπλα και έχουν μαχαιρωθεί ή χτυπηθεί πολίτες.

Σε συνάρτηση με τα παραπάνω, το πρόβλημα μπορεί να περιγραφεί ως εξής:

«στον κεντρικό δημόσιο χώρο της γειτονιάς, στην πλατεία Εξαρχείων, υπάρχουν σημαντικές ομάδες (παιδιά, ηλικιωμένοι, οικογένειες) οι οποίες είτε υποεκπροσωπούνται, είτε απουσιάζουν ολοκληρωτικά. Αιτία του αποκλεισμού τους αποτελεί σε σημαντικό βαθμό η μαζική κατανάλωση κάνναβης και η παρουσία επιθετικών ομάδων χωρίς ιδεολογική/ πολιτική συγκρότηση οι οποίες είτε σχετίζονται με το εμπόριο ουσιών είτε προβαίνουν σε πρακτικές αποκλεισμού παρουσιαζόμενοι ως ελεγκτές του πλήθους και των δραστηριοτήτων στη πλατεία» (Πέττας Δ., 2015).

Έχουμε να κάνουμε λοιπόν με φαινόμενα αποκλεισμού από τον δημόσιο χώρο, αλλά και με καταστροφές είτε ιδιωτικής περιουσίας, είτε των αστικών υποδομών (παγκάκια, μάρμαρα πολυκατοικιών, ιδιωτικά αμάξια κ.α.), οι οποίες προκύπτουν από αυτές τις ομάδες, καθώς στο όνομα της αναρχίας ξεκινούν αναίτιες βίαιες επιθέσεις.

Από την άλλη, αποτελεί σημείο προβληματισμού πως η αγορά ασκεί πιέσεις στην περιοχή. Στα Εξάρχεια έχει αρχίσει ήδη να γίνεται εμφανής μια διάθεση εξευγενισμού, η οποία εκφράζεται στην αγορά κατοικίας, καθώς πληθαίνουν οι περιπτώσεις αποκαταστάσεων μονοκατοικιών και νεοκλασικών για χρήση κατοικίας από μεσαία και ανώτερα στρώματα. Επίσης, όπως έχει αναφερθεί και προηγουμένως, στην περιοχή έχει διαμορφωθεί μία αυξανόμενη και ισχυρή αγορά αναψυχής και κατανάλωσης, η οποία ασκεί πιέσεις για μετασχηματισμό των αποδεκτών της. Τέλος, βασιζόμενοι στο νέο Ρυθμιστικό Σχέδιο όπου είχε κατατεθεί, στο οποίο προβλέπεται η ανάπλαση των περιοχών του ιστορικού κέντρου και η δημιουργία πολιτιστικού πόλου στο δίπολο Λόφος Στρέφη – Λυκαβηττός, τίθεται ο προβληματισμός σχετικά με το αν τα Εξάρχεια βρίσκονται στις επιδιώξεις της αγοράς real estate.

3.5. Προτάσεις παρεμβάσεων που αφορούν την περιοχή των Εξαρχείων

3.5.1. Ανάπλαση των Εξαρχείων του 1986

Όπως έχει αναφερθεί και προηγουμένως, στο πλαίσιο του Ρυθμιστικού και του Γενικού Πολεοδομικού Σχεδίου για μία συνολική παρέμβαση στον κεντρικό ιστό της πόλης, τον Απρίλη του 1986 ανακοινώθηκε για πρώτη φορά η ανάπλαση της περιοχής των Εξαρχείων από την τηλεόραση. Δεδομένου ότι πρόκειται για μία περιοχή που αντιμετωπίζει προβλήματα ατμοσφαιρικής και ηχητικής ρύπανσης, κυκλοφοριακού φόρτου και της έλλειψης χώρων στάθμευσης, πρασίνου, υψηλών πυκνοτήτων και συντελεστών δόμησης, εγκατάλειψης και φθοράς του αρχιτεκτονικού πλούτου κλπ., ήταν και αναμφισβήτητη η ανάγκη για κάποια μελέτη που θα στόχευε σ' ένα καλύτερο πολεοδομικό περιβάλλον.

Ωστόσο, η μελέτη αυτή όπως φάνηκε και από συνεντεύξεις των υπεύθυνων της ανάπλασης, πρόκειται κυρίως για μία πολιτική πράξη. Όπως αναφέρει η σύμβουλος του Α Διαμερίσματος, Α. Σολωμού, « η μελέτη ανάπλασης έγινε γρήγορα, όπως θα λέγαμε μέσα σε μία νύχτα. Έπρεπε η προετοιμασία να κρατηθεί μυστική για να μπορούν να επισκέπτονται με άνεση τα Εξάρχεια να κάνουν τις έρευνες οι μελετητές, γιατί υπήρχε πιθανότητα να εμποδιστούν από τα « περιθωριακά στοιχεία». Τέτοιος φόβος είχε επικρατήσει. Αυτή η ψυχολογία που επικρατούσε στους μελετητές, είχε αρνητικές συνέπειες και στην μελέτη ανάπλασης».

Αποτέλεσμα των προηγουμένων είναι πως η μελέτη ανάπλασης των Εξαρχείων, χωρίς καμία συνεργασία με τον Δήμο Αθηναίων και το Α Διαμέρισμα, παρουσιάζεται σαν τετελεσμένο γεγονός. Σημαντική παράβλεψη ήταν πως δεν υπήρχε κάποια ενημέρωση των κατοίκων της περιοχής, πριν παρουσιαστεί δημόσια η μελέτη, όταν λοιπόν αυτή παρουσιάστηκε, ακολούθησε συγκέντρωση στην πλατεία Εξαρχείων, όπου συμμετείχαν η υπεύθυνη ομάδα μελέτης του ΥΠΕΧΩΔΕ, Δημοτικοί σύμβουλοι και κάτοικοι της περιοχής. Σε αυτή τη συζήτηση, εκφράστηκαν

οι έντονες αντιρρήσεις των κατοίκων στην λογική της τουριστικής αξιοποίησης της περιοχής όπως αυτή παρουσιάζεται στη μελέτη. Στη συνέχεια, προέκυψαν κάποιες «διορθώσεις» στη μελέτη, όπου αυτές περιλάμβαναν κάποιες προτάσεις για τη δημιουργία εγκαταστάσεων κοινωνικού εξοπλισμού και απόσυρση κάποιων προτάσεων όπως το εστιατόριο πολυτελείας στο λόφο του Στρέφη και το γκαράζ στην Τοσίτσα.

Οι στόχοι της μελέτης μπορούν να συνοψιστούν στην αναβάθμιση της περιοχής, «στην τόνωση της κατοικίας, στην τόνωση των υπερτοπικών λειτουργιών, στην αποθάρρυνση διαφόρων περιθωριακών κοινωνικών ομάδων στη μονοπώληση και υποβάθμιση του χώρου». Εκτός από τις διάφορες προτάσεις αστικού σχεδιασμού το σχέδιο της ανάπλασης περιλάμβανε και την πρόταση αποκατάστασης και επαναχρησιμοποίησης κτιρίων όπως συνόλου εγκαταλελειμμένων κτιρίων στην οδό Μεθώνης, του πρώην σχολείου και της ταβέρνας στην οδό Καλλιδρομίου και Μεθώνης. Στην συνέχεια, ορίζονται οι χρήσεις γης στην περιοχή που οργανώνονται κατά ζώνες (Χρηστίδου Στ., 1990:191, 193, 195, 197-8).

Ζώνη Α: Εμπορικός χαρακτήρας με χρήση κατοικίας στην περιοχή Μετσόβου. Ενισχύεται η μικτή χρήση γραφεία- κατοικία.

Ζώνη Β: Μικτός χαρακτήρας, χονδρικό εμπόριο υπερτοπικής σημασίας στην Θεμιστοκλέους. Προσπάθεια προστασίας της χρήσης της κατοικίας, απαγορεύονται νέα καταστήματα χονδρικού εμπορίου, εκτυπώσεων-εκδόσεων και κέντρα αναψυχής.

Ζώνη Γ: Κυρίαρχη η χρήση κατοικίας, παραμένει αυτός ο χαρακτήρας και απαγορεύονται τα καταστήματα χονδρικού εμπορίου, εκτυπώσεων-εκδόσεων και κέντρα αναψυχής.

Ζώνη Δ,Ε: Εμπορικός χαρακτήρας και υπάρχει εμπόριο υπερτοπικής σημασίας. Η κατοικία δεν είναι αμιγής και συνήθως συνδυάζεται με τη χρήση γραφείων ιατρείων (Χρηστίδου Στ., 1990:199).

Τα έργα ανάπλασης που πραγματοποιήθηκαν μέχρι σήμερα, είναι έργα υποδομής της οδού Θεμιστοκλέους, πεζοδρόμηση των οδών

Κουντουριώτου- Μεθώνης, επισκευή και αποκατάσταση διατηρητέου κτιρίου στην γωνία των οδών Καλλιδρομίου και Κουντουριώτου 32. Σύμφωνα με το ΓΠΣ του Δήμου Αθηναίων, άλλα έργα ανάπλασης που υλοποιήθηκαν μέχρι σήμερα είναι, η διαμόρφωση και η ανάπλαση της πλατείας Εξαρχείων και η αποκατάσταση του κτιρίου Εκδοτών και Βιβλιοχαρτοπωλών στα Εξάρχεια (Χρηστίδου Στ., 1990:202).

Στο πλαίσιο της ανάπλασης των Εξαρχείων υπήρξαν κάποια συγκεκριμένα ζητήματα διαμάχης. Ως πιο σημαντικό ήταν η πρόταση για δημιουργία τριώροφου σταθμού, χωρητικότητας 435 αυτοκινήτων στην οδό Τσοίτσα, καθώς και η διαμόρφωση του πεζοδρόμου πάνω από το σταθμό. Σύμφωνα με την πρόταση ο σταθμός θα εκτεινόταν από την Πατησίων ως τη Σπ. Τρικούπη, ενώ υπήρχε προβλέψει να καταργηθεί τμήμα της Τσοίτσα από τη Σπ. Τρικούπη μέχρι τη Ζαΐμη για να γίνουν ο ράμπες. Στο στάδιο της ανακοίνωσης της μελέτης και της πρόσκλησης για υποβολή ενστάσεων, υπήρχαν ενστάσεις και από τους κατοίκους της περιοχής αλλά και από τους ενδιαφερόμενους φορείς. Τελικά, μετά από κινητοποιήσεις των κατοίκων και ενστάσεις σημαντικών φορέων το σχέδιο εγκαταλείφθηκε. Βασικοί φορείς που εξέφρασαν την διαφωνία τους ήταν:

Η Διεύθυνση του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, η Διεύθυνση Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων του ΥΠΠΟ, η Πρυτανεία του ΕΜΠ, ο Σύλλογος Αρχιτεκτόνων, το ΤΕΕ και η Εναλλακτική Κίνηση Οικολόγων. Στις 18-5-1987 σε συγκέντρωση κατοίκων της περιοχής, ορίστηκε η «Επιτροπή κατοίκων Μουσείων, Εξαρχείων, Νεάπολης, ενάντια στην κατασκευή γκαράζ στην Τσοίτσα». Η επιτροπή αυτή διοργάνωσε κινητοποιήσεις των κατοίκων ενάντια στην κατασκευή γκαράζ, και σύμφωνα με τις απόψεις που επικρατούσαν εντός αυτής, η επιλογή για τη δημιουργία γκαράζ στη θέση αυτή, έρχεται σε αντίθεση με την βούληση της Κυβέρνησης για τη δημιουργία αντικινήτρων στη χρήση του Ι.Χ. στο κέντρο της Αθήνας. Δεδομένου επίσης, ότι η επιλογή έγινε για την ενίσχυση της κατοικίας στα Εξάρχεια, έρχεται σε αντίθεση με το γεγονός ότι η αύξηση της πχορύπανσης και της ατμοσφαιρικής ρύπανσης

συνεπάγεται στην αποθάρρυνση των κατοίκων (Χρηστίδου Στ., 1990: 211-4).

3.5.2. Ρυθμιστικό Σχέδιο Αθήνας (ΡΣΑ)

Σχετικά με τις μελέτες που αφορούν μελλοντικές παρεμβάσεις, ιδιαίτερα σημαντικό είναι το Ρυθμιστικό Σχέδιο Αθήνας (ΡΣΑ). Το 1985 θεσμοθετήθηκε το ισχύον ΡΣΑ και αποτέλεσε πρωτοποριακό χωροταξικό και πολεοδομικό εργαλείο για τον συντονισμό και την εναρμόνιση πολιτικών ανάμεσα στην κεντρική, την περιφερειακή και την τοπική διοίκηση. Με την πάροδο του χρόνου όμως κατέστη απαραίτητη η επικαιροποίησή του, με βάση τα νέα δεδομένα και τις συνθήκες που διέπουν τόσο τη φιλοσοφία χωρικού και χωροταξικού σχεδιασμού σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο, όσο και τις νέες συνθήκες οικονομικής, κοινωνικής και περιβαλλοντικής ανάπτυξης της περιοχής εφαρμογής.

Στο παραπάνω πλαίσιο, αποτελούν στρατηγικούς και επιμέρους ειδικούς στόχους του ΡΣΑ 2021, 1) η ισόρροπη οικονομική ανάπτυξη και η ενίσχυση του διεθνούς ρόλου της Αθήνας/Αττικής, η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας, η αύξηση της παραγωγής και της απασχόλησης σε όλους τους τομείς δραστηριοτήτων, 2) η βιώσιμη χωρική ανάπτυξη, η εξοικονόμηση πόρων, η αποτελεσματική προστασία του περιβάλλοντος και της πολιτιστικής κληρονομιάς και η προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή και 3) η βελτίωση της ποιότητας ζωής για όλους τους κατοίκους, η εξισορρόπηση στην κατανομή των πόρων και των ωφελειών από την ανάπτυξη, ως βασικές προϋποθέσεις για τη βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη και την κοινωνική συνοχή.

Σχετικά με τη χωροταξική οργάνωση της περιφέρειας Αττικής, η περιοχή παρέμβασης διαρθρώνεται σε τέσσερις Χωρικές Ενότητες: 1) Χωρική Ενότητα Αθήνας- Πειραιά, 2) Χωρική Ενότητα Ανατολικής Αττικής, 3) Χωρική Ενότητα Δυτικής Αττικής και 4) Χωρική Ενότητα Νησιώτικης Αττικής. Η περιοχή μελέτης μας ανήκει στην υποενότητα Κεντρικής Αθήνας, της πρώτης ενότητας.

Η χωρική υποενοότητα της Κεντρικής Αθήνας, αντιμετωπίζεται από το πρόγραμμα δράσης, ως το επιτελικό κέντρο της Μητροπολιτικής Περιοχής και της χώρας, με πολλαπλές λειτουργίες, κυρίως αντικειμένου διοίκησης, χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών, γραφείων/εδρών επιχειρήσεων, εμπορίου, τουρισμού εκπαίδευσης και πολιτισμού. Για το λόγο αυτό, επιδιώκεται η ενίσχυση της θέσης του κέντρου της Αθήνας σε εθνικό και διεθνές επίπεδο με μέτρα που αποσκοπούν στην ποιοτική αναβάθμιση παραδοσιακών ζωνών κεντρικών λειτουργιών και στην αναβάθμιση της ποιότητας διαβίωσης στο κέντρο της πόλης και στη συγκράτηση του διαμένοντος πληθυσμού. Αυτό θα επιτευχθεί με παράλληλη τόνωση και νέων πυρήνων μητροπολιτικών δραστηριοτήτων, καθώς επίσης με τη αναβάθμιση των πολιτιστικών πόρων και της προώθηση του αστικού τουρισμού (Οργανισμός Ρυθμιστικού Σχεδίου και Προστασίας Περιβάλλοντος Αθήνας, 2013: 2, 4-7, 9,10).

Όσον αφορά στις προτεινόμενες δράσεις που σχετίζονται έμμεσα η άμεσα με την περιοχή μελέτης μας, στα Έργα/ Παρεμβάσεις του Σχεδίου Δράσης του ΡΣΑ, ορίζεται η ανάγκη για νέο Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο, τόσο για τον Δήμο Αθηναίων, όσο και για τις άλλες περιοχές παρέμβασης, όπως και για κατάρτιση και έγκριση Σχεδίου Ολοκληρωμένης Αστικής Παρέμβασης (ΣΟΑΠ) Αθήνας.

Στο πλαίσιο της προστασίας και ανάδειξης πολιτιστικών υποδομών, προτείνεται η δημιουργία « διαδρομών πολιτιστικής διαχρονικότητας», αναδεικνύοντας τον Μεγάλο Αρχαιολογικό Περίπατο, με άξονες πάνω στους οποίους βρίσκονται οι σημαντικότεροι χώροι πολιτισμού της Πρωτεύουσας: Μέγαρο Μουσικής - Εθνική Πινακοθήκη - Βυζαντινό Μουσείο – Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης - Μουσείο Μπενάκη - Ίδρυμα Θεοχαράκη - Νομισματικό Μουσείο - Τριλογία -Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο μέσω Βασιλίσσης Σοφίας - Πανεπιστημίου -Πατησίων και Εθνική Πινακοθήκη - Ωδείο Αθηνών - Καλλιμάρμαρο - Ολυμπείο -Ζάππειο μέσω Βασιλέως Κωνσταντίνου - Βασιλίσσης Όλγας. Στη συνέχεια, στο πλαίσιο της ενίσχυσης των νέων «πολιτιστικών διαδρομών» προτείνεται η σύνδεση του Νέου Μουσείου Ακροπόλεως με το Εθνικό Αρχαιολογικό

Μουσείο, μέσω της Πανεπιστημίου και ένταξη στο ενιαίο δίκτυο πολιτιστικών διαδρομών των περιοχών Τουρκοβουνίων, Αρδηπτού, Λυκαβηττού, Πεδίου Άρεως. Με στόχο την ένταξη του πολιτισμού στις αναπλάσεις και την αξιοποίησή του κενού κτιριακού αποθέματος, προτείνεται η αποκατάσταση του κτιρίου Ziller-Λοβέρδου στην οδό Μαυρομική και διαμόρφωση τους ως παράρτημα του Βυζαντινού και Χριστιανικού Μουσείου και η αποκατάσταση του διατηρητέου κτηρίου "Acropole Palace" για την δημιουργία πολιτιστικών υποδομών του ΥΠΠΟΤ (στατική-αντισεισμική, αρχιτεκτονική αποκατάσταση, αποκατάσταση διακοσμητικών στοιχείων τελειωμάτων, ενσωμάτωση ηλεκτρομηχανολογικών εγκαταστάσεων) (Οργανισμός Ρυθμιστικού Σχεδίου και Προστασίας Περιβάλλοντος Αθήνας, 2013: 26, 42, 151, 153, 181).

Το ΡΣΑ 2021 επιχειρεί ένα σχεδιασμό του χώρου με αναπλάσεις στο δομημένο αστικό και φυσικό περιβάλλον της Αττικής και η καταγραφή των πραγματικών αναγκών είναι θετική. Ωστόσο, η εφαρμογή αυτού του πλήθους αναπλάσεων απαιτεί δημόσιες παρεμβάσεις (ειδικές μελέτες και χρηματοδοτήσεις της εφαρμογής τους). Τα παραπάνω σε συνδυασμό με την κατάργηση της αρμοδιότητας του Οργανισμού Ρυθμιστικού Σχεδίου Αθήνας στο ΡΣΑ και της μεταφοράς της στο Τμήμα Μητροπολιτικού Σχεδιασμού Αθήνας- Αττικής (συστήθηκε το 2014 και υπάγεται στη Δ/ση Χωροταξίας της Γενικής Γραμματείας Χωροταξίας και Αστικού Περιβάλλοντος του ΥΠΕΚΑ), δείχνει τις δυσκολίες στην εφαρμογή του. Το ΡΣΑ 2021 με αλλαγές από το αρχικό του 2011, το 2014 τέθηκε προς συζήτηση στη Βουλή, ως χρόνος διαβούλευσης δόθηκε μία εβδομάδα και έγινε τελικά ο υπ' αριθμ. 4277 νόμος του κράτους (ΦΕΚ 156, 1/8/2014) (Πορτάλιου Ε., 2015).

3.5.3. Σχέδιο Ολοκληρωμένης Αστικής Παρέμβασης (ΣΟΑΠ)

Στο πλαίσιο των προτάσεων του Ρυθμιστικού Σχεδίου Αθήνας (ΡΣΑ), ιδιαίτερα σημαντική είναι η εφαρμογή του Σχεδίου Ολοκληρωμένης Αστικής Παρέμβασης (ΣΟΑΠ), τόσο ως προς τις αλλαγές που πρόκειται να

επιφέρει στις γειτονικές περιοχές των Εξαρχείων και του κέντρου της Αθήνας, όσο και στα ίδια τα Εξάρχεια καθώς τμήμα τους εμπεριέχεται στο σχέδιο.

Η περιοχή των Εξαρχείων που επηρεάζεται άμεσα από το ΣΟΑΠ, είναι στην ενότητα 'Μουσείο – Πανεπιστημίου' και ορίζεται από τις οδούς 28ης Οκτωβρίου, Βασιλέως Ηρακλείου, Μπουμπουλίνας, Στουρνάρη, Αραχώβης, Εμμανουήλ Μπενάκη, Ακαδημίας, Λεωφόρος Βασιλίσσης Σοφίας, Λεωφόρος Βασιλίσσης Αμαλίας, Όθωνος, Πλατείας Συντάγματος, Σταδίου, 28ης Οκτωβρίου.

Οι ειδικοί στόχοι του ΣΟΑΠ είναι: 1) Στήριξη της οικονομικής βάσης, 2) ανάκτηση της κοινωνικής και πολιτισμικής συνοχής-Επανακατοίκηση, 3) αποκατάσταση συνθηκών ασφάλειας και νομιμότητας, 4) ανάκτηση και αναβάθμιση του δημόσιου χώρου, 5) βελτίωση περιβαλλοντικών συνθηκών και πολεοδομικής λειτουργίας, 6) ενίσχυση της ταυτότητας και της εικόνας της πόλης και 7) βελτίωση μηχανισμών διακυβέρνησης, σχεδιασμού και συμμετοχής. Αυτοί οι στόχοι πρόκειται να υλοποιηθούν μέσω ενεργειών που ομαδοποιούνται σε 22 άξονες οι οποίοι με τη σειρά τους εμπεριέχουν μία ομάδα ενεργειών. (Εργαστήριο Πολεοδομικού και Χωροταξικού Σχεδιασμού Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, 2013:28)

Στην πρόταση και το πρόγραμμα δράσης του ΣΟΑΠ, βλέπουμε πως αναλύονται και προσεγγίζονται μία σειρά από πολύ σημαντικά ζητήματα που αφορούν το κέντρο της Αθήνας αλλά και γενικά την Ελλάδα εν μέσω της κρίσης. Συμπεριλαμβάνει προτάσεις οι οποίες προσεγγίζουν λύσεις στους περισσότερους προβληματικούς ή ελλείψεις τομείς που αναφέρονται στη μελέτη και οι οποίες σε αρκετές περιπτώσεις είναι πιθανό να βοηθήσουν στην λύση των προβλημάτων που έχουν δημιουργηθεί.

Όσον αφορά στα Εξάρχεια εντοπίζονται δύο προβληματικές σχετικά με τις λύσεις που προτείνονται σε μία γενικότερη κατεύθυνση. Αρχικά, η επίλυση προβλημάτων διαμέσου της αυξημένης αστυνόμευσης. Στην περιοχή η αστυνόμευση είναι ιδιαίτερα έντονη εδώ και πολλά χρόνια, ωστόσο ποτέ δεν λειτουργήσε αποτρεπτικά στα πραγματικά προβλήματα της γειτονιάς

όπως τα ναρκωτικά, οι ληστείες, ή και η παράνομη στάθμευση, αλλά χρησιμοποιούνταν κυρίως για την πολιτική στοχοποίηση. Η αύξησή της, με βάση την προϊστορία των Εξαρχείων, το πιο πιθανό είναι να μη συμβάλει στη λύση προβλημάτων, αλλά να προκαλέσει τις αντιδράσεις των κατοίκων και των θαμώνων της περιοχής. Ένα δεύτερο στοιχείο που προβληματίζει, είναι οι πολιτικές που προτείνονται απέναντι στα graffiti. Ο Δήμος Αθηναίων μέσα στο 2016 μέσω του «ΣυνΑθηνά», μίας πλατφόρμας που ενισχύει δράσεις των πολιτών, οργάνωσε ομάδες πολιτών με στόχο να καθαρίσουν όλοι οι τοίχοι της Αθήνας από τα graffiti. Ωστόσο, τα Εξάρχεια χαρακτηρίζονται σε μεγάλο βαθμό από τη συγκεκριμένη τέχνη, καθώς Έλληνες και ξένοι καλλιτέχνες, έχουν δημιουργήσει στην περιοχή. Θα άλλαζε άρδην η φυσιογνωμία τους αν μία τέτοια δράση εφαρμοζόταν στην περιοχή και μέσα στο «καθάρισμα» θα εξαφανιζόντουσαν και έργα τέχνης της σύγχρονης εποχής.

Σε γενικότερο επίπεδο κάποιοι κίνδυνοι που εμπεριέχονται στην εφαρμογή του ΣΟΑΠ, είναι πως οι προτεινόμενες δράσεις μπορεί να λειτουργήσουν αποτελεσματικά σημειακά στην περιοχή παρέμβασης και αυτό να οδηγήσει σε έντονες πιέσεις στις περιοχές που δεν ήταν δυνατό να εφαρμοστούν με τόση επιτυχία.

3.5.4. Μελέτη Ανάπτυξης Μετρό

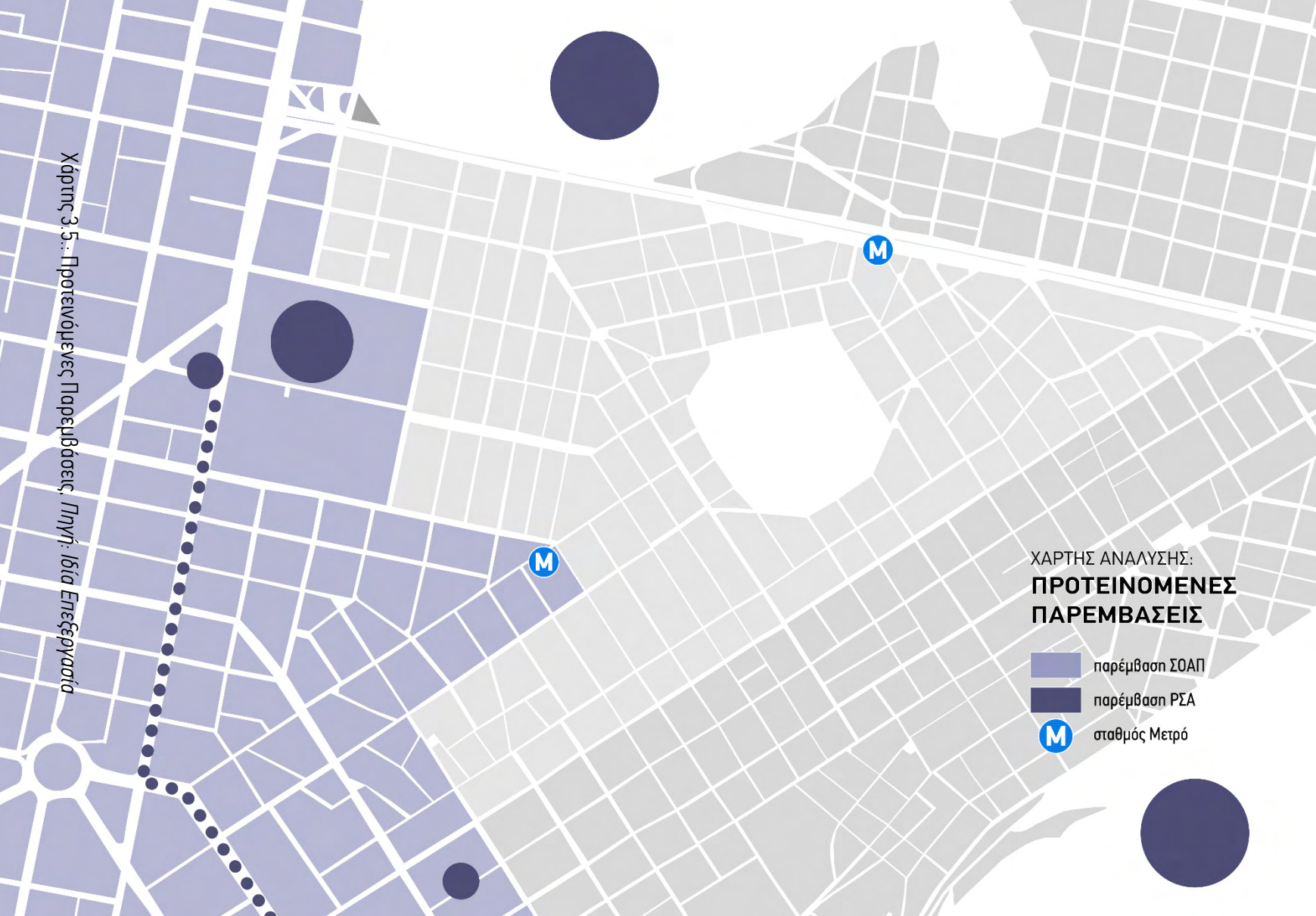
Σύμφωνα με τη Μελέτη Ανάπτυξης Μετρό προβλεπόταν η κατασκευή δύο νέων γραμμών, της Γραμμής 2 (Πανεπιστήμιο - Εξάρχεια - Αλεξάνδρας - δικαστήρια - Κυψέλη - Γαλάτσι - Άλσος Βεΐκου) και της Γραμμής 3 (Πανόρμου - Φάρος - Σίδερα - ΟΑΚΑ - Παράδεισος - Μαρούσι). Κατά την προμελέτη των έργων διαπιστώθηκε, λόγω προβλημάτων που προέκυψαν στην πορεία, ότι θα ήταν προτιμότερη η κατασκευή μιας νέας αυτόνομης γραμμής σε σχήμα U (Γραμμή 4). Αυτή, προκύπτει ως συνένωση των αρχικά σχεδιασμένων γραμμών και της προσθήκης μερικών νέων σταθμών μεταξύ των σταθμών Πανεπιστημίου, Ευαγγελισμού και Κατεχάκη, επεκτάσεων προς τον Περισσό και προς τη Λυκόβρυση, καθώς και διακλάδωσης από τον Ευαγγελισμό προς την Άνω

Ηλιοπούλη. Η Γραμμή 4 αναμένεται να εξυπηρετήσει πολλές πυκνοκατοικημένες περιοχές (Γαλάτσι, Κυψέλη, Παγκράτι κλπ.), σημαντικές εγκαταστάσεις όπως νοσοκομεία (Παιδών, Λαϊκό), εκπαιδευτικά ιδρύματα (Πολυτεχνείο- κεντρικά, Πανεπιστήμιο-κεντρικά, Νομική Σχολή, Πολυτεχνειούπολη, Πανεπιστημιούπολη, Οδοντιατρική Σχολή), και τα δικαστήρια. Εκτιμάται ότι θα εξυπηρετούνται καθημερινά περισσότεροι από 530.000 επιβάτες. Η αύξηση της δικτύωσης του μετρό συνεπάγεται την ανακούφιση των υφιστάμενων σταθμών από τη συνεχώς αυξανόμενη ζήτηση του επιβατικού κοινού(π.χ.Σύνταγμα)³³.

Όσον αφορά στην εξυπηρέτηση των Εξαρχείων, προβλέπονται δύο σταθμοί ένας στη διασταύρωση της Λ. Αλεξάνδρας με την οδό Μουστοξύδη και ένας στην πλατεία Εξαρχείων. Ο δεύτερος σταθμός, ωστόσο προκαλεί κάποιους προβληματισμούς. Αρχικά, η πλατεία Εξαρχείων έχει μικρό μέγεθος, γεγονός που οδηγεί στο συμπέρασμα πως μία στάση μετρό θα συρρικνώνει έναν από τους λίγους ελεύθερους χώρους πρασίνου της περιοχής. Στη συνέχεια, μια τέτοια παρέμβαση δύναται να αλλοιώσει τον ιστορικό χαρακτήρα της πλατείας, που από χώρος διακίνησης ιδεών, αναψυχής, εκδηλώσεων και δράσης των κατοίκων και της νεολαίας, θα μετατραπεί σε πέρασμα. Επίσης, με την έλλειψη των κατάλληλων χειρισμών είναι πιθανό ο σταθμός, να οδηγήσει σε αλλαγή της χρήσης των χώρων γύρω από την πλατεία και την εμφάνιση καταστημάτων αλυσίδας. Ένα τέτοιο σενάριο, θα ήταν καταστροφικό για τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις που αυτή τη στιγμή βρίσκονται γύρω απ' αυτή. Μία ακόμη επίπτωση θα είναι η αναμενόμενη αύξηση των αντικειμενικών αξιών των ακινήτων της περιοχής, που θα έχει ως αποτέλεσμα τον αποκλεισμό των μικρομεσαίων στρωμάτων και την απομάκρυνση των οικονομικά ασθενέστερων, όπως οι μετανάστες. Τέλος, η αύξηση της, ήδη έντονης, αστυνόμευσης, με πρόφαση την ασφάλεια του σταθμού, ειδικά στην πλατεία, θα τροφοδοτήσει επιπλέον κοινωνικές εντάσεις.

³³ Αττικό Μετρό Α.Ε.

Χάρτης 3.5.: Προτεινόμενες Παρεμβάσεις, Πληθ: Ιδία Επεξεργασία

ΧΑΡΤΗΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ:
**ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΕΣ
ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ**

- παρέμβαση ΣΟΑΠ
- παρέμβαση ΡΣΑ
- σταθμός Μετρό

3.5.5. Κέντρο Πολιτισμού Ακροπόλ Παλλάς

Στο πλαίσιο του ΡΣΑ, ιδιαίτερης σημασίας είναι η αναστήλωση του ιστορικού ξενοδοχείου Ακροπόλ Παλλάς, ως κέντρο πολιτισμού, στο σημείο που η οδός Τσιτσα διαπερνά την Πατνσιών και μετονομάζεται σε οδό Αβέρωφ. Το συγκεκριμένο κτίριο, οικοδομήθηκε μεταξύ των ετών 1926-1928, βάσει σχεδίων του αρχιτέκτονα Σωτήριου Μαγιάση και πρόκειται για ένα ιδιαίτερα σημαντικό δείγμα της ελληνικής εκδοχής του γαλλικού Art Nouveau. Από τα μπαλκόνια του είχαν κινηματογραφηθεί το 1973 τα σιγμιότυπα από την εξέγερση του Πολυτεχνείου, συμπεριλαμβανομένης και της εισβολής του άρματος μάχης. Το Ακροπόλ Παλλάς λειτουργούσε μέχρι τη δεκαετία του 1980, ενώ το 1991 κηρύχθηκε διατηρητέο από το Υπουργείο Πολιτισμού³⁴.

Ύστερα από σχεδόν τριάντα χρόνια που το κτίριο ήταν με σκαλωσιές και ερημωμένο, το 2013, ξεκίνησαν οι διαδικασίες αναστήλωσής του ύστερα από απόφαση του ΥΠΠΟ και χρηματοδότηση του ΕΣΠΑ 2007-2013. Το κτίριο, αναμένεται να στοιχίσει περίπου 10 εκατομμύρια ευρώ και πρόκειται να παραδοθεί προς λειτουργία, μετά από κάποιες συμπληρωματικές εργασίες, μέσα στο 2017.

Η γειτνίαση του «Ακροπόλ Παλλάς» με το Αρχαιολογικό Μουσείο είναι ένα κρίσιμο στοιχείο, καθώς επιτρέπει να δημιουργηθεί μεταξύ τους μια αλληλοτροφοδοτούμενη επισκεψιμότητα- ένας μεγάλος χώρος του ισογείου του «Ακροπόλ» θα λειτουργεί ως εκθετήριο και πωλητήριο του Ταμείου Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων. Στους ορόφους του, από τον 1ο έως τον 5ο, θα στεγαστούν δράσεις του ΥΠ.ΠΟ., όπως μαθήματα χορού, ψηφιακή βιβλιοθήκη, καλλιτεχνικοί και εικαστικοί διαγωνισμοί και εκπαιδευτικά προγράμματα μαθητών σχολείων για τον κόσμο της αρχιτεκτονικής και πως μαθαίνουμε να την αναγνωρίζουμε γύρω μας, ενώ στον 6ο όροφο θα επαναλειτουργήσει το ιστορικό roof garden του «Ακροπόλ Παλλάς», με θέα την Ακρόπολη και το Λυκαβηττό και ακριβώς απέναντι το Μουσείο και το ΕΜΠ (Γαλίας, 2016).

³⁴ Αρχαιολογία της πόλης των Αθηνών

Η παρέμβαση αυτή είναι η ιδιαίτερης σημασίας καθώς αυτό το υποβαθμισμένο τμήμα της Πατησίων δύναται να ξαναποκτήσει την ζωή και την αίγλη του παρελθόντος. Η «γειτονιά» του Ακροπόλ, εκτός από το Μουσείο και το ΕΜΠ, ήταν γνώστη και από μικρότερα κτίσματα και σπίτια ιδιαίτερης αρχιτεκτονικής, όπως η οικία της Μαρίας Κάλλας, η Πολυκατοικία Παπαλεονάρδου του αρχιτέκτονα Κ. Κιτσίκη, η οικία Λεονάρδου του αρχιτέκτονα Αλ. Νικολούδη και αρκετά ακόμη που συνιστούν μια σημαντική αρχιτεκτονική αλληλουχία στο κέντρο της Αθήνας. Ήδη απ' όταν άρχισαν οι εργασίες για το Ακροπόλ στο τμήμα της Πατησίων μεταξύ Αβέρωφ και Στουρνάρη, τα εγκαταλειμμένα για χρόνια μαγαζιά, ξαναπόκτησαν ζωή και στεγάζουν ταχυφαγεία, φούρνο και καφετέρια. Η μικρή ανάπτυξη που επήλθε σε εκείνο το τμήμα είναι μόνο η αρχή, καθώς πρόκειται για ένα έργο που θα γεμίσει ξανά με ζωή τον δρόμο της Πατησίων προς το κέντρο.

3.6. Συμπεράσματα

Η κεντρικότητα των Εξαρχείων και η συνάφειά τους με το Ιστορικό Κέντρο, συνέβαλαν στην χωροθέτηση των μεγάλων Ακαδημαϊκών ιδρυμάτων στην περιοχή. Η συγκέντρωση των φοιτητών, ως αποτέλεσμα της παραπάνω ενέργειας, σε συνδυασμό με τις τρέχουσες εξελίξεις, οδήγησε σε μία αλληλουχία ελκυσόμενων χαρακτηριστικών. Οι κεντρικότητες του πολιτισμού, της πολιτικής, της παιδείας και της αναψυχής, λόγω της παρουσίας της νεολαίας, ενθάρρυναν την συσπείρωση υπερτοπικών λειτουργιών.

Σε αντίθεση με άλλες περιοχές όπως το Γκάζι ή του Ψυρρή, η αναψυχή, μέχρι στιγμής, δεν έχει επισκιάσει τον χαρακτήρα της περιοχής, αλλά αντίθετα ενισχύθηκαν οι συλλογικές μορφές κοινωνικοποίησης. Ωστόσο, τα τελευταία χρόνια ασκούνται έντονες πιέσεις από τη χρήση της αναψυχής, γεγονός που προβληματίζει για την μελλοντική εξέλιξη της περιοχής.

Όπως φάνηκε από την ανάλυση, υπάρχουν διαφορετικά χαρακτηριστικά των κατοίκων σε επίπεδο εισοδήματος, υπηκοότητας και ηλικίας, γεγονός

που συμβάλλει στη δημιουργία ενός πολύμορφου κοινωνικού χώρου. Η επιλογή των Εξαρχείων, από τους κατοίκους ή τους επιχειρηματίες, σχετίζεται αφενός με τη χωρική συνάφεια που έχει με το ιστορικό κέντρο και αφετέρου με τον ιστορικό, πολιτικό και πολιτιστικό ρόλο της περιοχής, είτε λόγω της έντονης ζωής.

Πρόκειται για μία γειτονιά που στο πλαίσιο της καθημερινής φτωχοποίησης και υποβάθμισης, αναπτύσσονται δράσεις δικτύων κοινωνικής αλληλεγγύης, αυτοδιαχειριζόμενων χώρων, κοινωνικών συνεταιριστικών επιχειρήσεων, κλπ. Αυτά τα δίκτυα που συνήθως έχουν πολιτικό προσανατολισμό, διαμορφώνουν ένα δίκτυο προστασίας εκτός των ορισμένων κοινωνικών θεσμών. Η γειτονιά αυτή, λοιπόν βρίσκεται σε εγρήγορση, προκειμένου να προστατέψει τις αξίες και τα αγαθά που αναπτύχθηκαν σε αυτή στο πέρασμα των χρόνων.

Ωστόσο τα προβλήματα που εντοπίζονται, δεν είναι αμελητέα και χρήζουν αντιμετώπισης. Μέχρι στιγμής η αντιμετώπιση τους προέρχεται από πρωτοβουλιακές δράσεις, είτε αυτές σχετίζονται με την αποκατάσταση του αστικού εξοπλισμού, με οικονομικούς πόρους των κατοίκων και των καταστηματαρχών, είτε με δράσεις για την αποξένωση των εμπόρων ουσιών.

Εικόνα 8. Graffiti «Οι άστεγοι δεν είναι αόρατοι, είναι άνθρωποι, δεν γίνεται άλλο να τους αγνοούμε» του καλλιτέχνη WD. Πηγή: Προσωπικό Αρχείο

4.0. Πρόταση Ανάπλασης στην γειτονιά των Εξαρχείων

Στο τέταρτο κεφάλαιο, γίνεται η ανάλυση της πρότασης ανάπλασης για την γειτονιά των Εξαρχείων, τόσο ως μονάδα χώρου στο πλαίσιο της οποίας καλύπτονται βασικές εξυπηρετήσεις, όσο και ως κοινότητα με έμφαση στη συλλογική ζωή. Βάση της ανάλυσης της περιοχής, εντοπίστηκαν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της, τα οποία εξαρχής ήταν αυτά που κίνησαν το ενδιαφέρον για την συγκεκριμένη εργασία, και γίνεται προσπάθεια ενσωμάτωσης αυτών σε μία συνολική πρόταση που θα αναβαθμίσει την περιοχή, θα αναδείξει- ενισχύσει τα μοναδικά χαρακτηριστικά της και θα αντιμετωπίσει τα υπάρχοντα προβλήματα. Ακολουθεί, παρουσίαση της γενικής αρχής προσέγγισης της πρότασης για την περιοχή, του οράματος και των στρατηγικών στόχων. Στη συνέχεια, δομείται το πρόγραμμα δράσης, το οποίο σχετίζεται τόσο με τους άξονες παρέμβασης όσο και με την προτεραιότητα υλοποίησης αυτών.

4.1. Γενική αρχή προσέγγισης

Τα Εξάρχεια, χαρακτηρίζονται τόσο από την κεντρικότητα και την ιστορικότητά τους, όσο και από τις χρήσεις που έχουν εδραιωθεί και τις πολιτικές διεργασίες που λαμβάνουν μέρος σε αυτά. Στο επίπεδο της κοινότητας και της συλλογικής έκφρασης ο χώρος των Εξαρχείων είναι συνδεδεμένος με, την πολυεπίπεδη ανάπτυξη δομών αλληλεγγύης, συλλογικότητας και κοινής δράσης για την αντιμετώπιση των προβλημάτων, τις συνελεύσεις, τις δράσεις και τη διεκδίκηση του δημόσιου χώρου. Ταυτόχρονα, στην παρούσα φάση, η γειτονιά αντιμετωπίζει προβλήματα, που σχετίζονται με την υποβάθμιση του δημόσιου χώρου, την καταστροφή του αστικού εξοπλισμού και της επιβολής πρακτικών που αποτελούν παράγοντα αποκλεισμού κοινωνικών ομάδων της περιοχής. Θεωρώντας πως τα Εξάρχεια χαρακτηρίζονται από μοναδική δυναμική και προοπτικές αντιμετώπισης των αναφερόμενων προβλημάτων, αποτελεί όραμα:

Τα Εξάρχεια να αποτελέσουν έναν χώρο-υπόδειγμα, συλλογικότητας, αλληλεγγύης, σεβασμού της διαφορετικότητας, σεβασμού του περιβάλλοντος, με ενεργό συμμετοχή κάθε κατοίκου της γειτονιάς και πόλο έλξης για την συμμετοχή όσων εκφράζονται από τις παραπάνω έννοιες. Μια γειτονιά, καμβά των εναλλακτικών τεχνών και του πολιτικού προβληματισμού.

Στο παραπάνω πλαίσιο, η πρόταση πολεοδομικής παρέμβασης στην περιοχή των Εξαρχείων αφορά κατά κύριο λόγο στην βελτίωση των χώρων συλλογικής έκφρασης των κατοίκων και των χρηστών. Δηλαδή, να διατηρηθεί και ενισχυθεί ο χαρακτήρας της γειτονιάς όπως αυτός έχει αναλυθεί, μέσα από τη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των κατοίκων, την εξυπηρέτηση των αναγκών τους και την παραχώρηση σε αυτούς, από την πλευρά του σχεδιασμού, των κατάλληλων εφοδίων προκειμένου να αναπτύξουν τις δομές και τις δυναμικές τους στη διαμόρφωση του χώρου. Αποτελεί στόχο, βασικές εξυπηρετήσεις όπως το Μετρό και η ανάπτυξη του πολιτισμού (Ακροπόλ Παλλάς), να μην αποτελούν πολυτέλεια και παράγοντα αποκλεισμού κοινωνικών ομάδων χαμηλότερων εισοδημάτων, αλλά να είναι ενσωματωμένα χαρακτηριστικά της καθημερινότητας της γειτονιάς.

Στη συνέχεια, δεν μπορεί παρά να αποτελέσει βασικό στοιχείο της πρότασης και υλοποίησης, η συμμετοχή των πολιτών, με ουσιαστικό-ενεργό τρόπο. Είναι πρόκληση, η καταγραφόμενη δραστηριοποίησή τους στα κοινά να επεκταθεί μέσα από την πρόταση ανάπλασης και να αποτελέσουν οι ίδιοι, εφαρμοστές της. Οι χρήσεις που προσδίδονται στο δημόσιο χώρο από τους κατοίκους, γίνονται αντιληπτές ως το μέσο που θα συμβάλει στην απομάκρυνση των παραγόντων αποκλεισμού και υποβάθμισης. Για το λόγο αυτό, θα δοθεί έμφαση, στο δημόσιο χώρο, καθώς μέσω της καθημερινής οικειοποίησής του, ενισχύονται οι κοινωνικές επαφές και βρίσκει χώρο η συλλογική έκφραση των κατοίκων και των λοιπών χρηστών. Πρόκειται για μια πρόταση, ήπιας παρέμβασης με βασικούς φορείς υλοποίησης:

1. Τον Δήμο, από πλευράς, υλοποίησης έργων, παροχής χώρων και χρηματοδότησης δράσεων
2. Τους κατοίκους και τους ενδιαφερόμενους χρήστες, ως διαχειριστές των δομών που θα προκύψουν από την πρόταση

Στο παραπάνω πλαίσιο προσέγγισης της πρότασης ανάπτυξης, αποτελούν στρατηγικούς στόχους παρέμβασης, οι παρακάτω:

1. Ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής με τη συμμετοχή στη διαδικασία λήψης αποφάσεων και στην εφαρμογή.
2. Ενίσχυση της πολλαπλής ταυτότητας της γειτονιάς (αλληλεγγύη, συλλογικότητα, ιστορικότητα, πολιτισμός).
3. Αξιοποίηση των υφιστάμενων και μελλοντικών πόλων τοπικής και υπερτοπικής σημασίας (Πολυτεχνείο, Μουσείο, Πλατεία Εξαρχείων, Λόφος Στρέφη, Ακροπόλ Παλλάς).
4. Ανάδειξη της αστικής πολιτιστικής κληρονομιάς.
5. Βελτίωση της εικόνας του αστικού χώρου.
6. Αξιοποίηση των κενών κελυφών και αδόμητων οικοπέδων.
7. Ενίσχυση της βιώσιμης κινητικότητας με την προώθηση ήπιων και φιλικών προς το περιβάλλον μορφών μετακίνησης (πεζή και ποδήλατο).
8. Ένταξη της νέας υπερτοπικότητας που θα προσδώσει η έλευση του Μετρό σε έναν συνολικό σχεδιασμό ώστε αυτή να μην αλλοιώσει το χαρακτήρα της γειτονιάς, αλλά να συμβάλει στην εξυπηρέτηση των πολιτών.

4.2. Πρόγραμμα Δράσης

Το όραμα και οι στόχοι, στο πλαίσιο της συνολικότερης προσέγγισης της εργασίας, κρίνεται αναγκαίο να συζητηθούν, μέσα από διαδικασίες συμμετοχικού σχεδιασμού με τους κατοίκους της περιοχής. Αυτό θα επιτευχθεί, με ανοικτό κάλεσμα προς την γειτονιά, παρουσίασης της υπάρχουσας πρότασης και την πραγματοποίηση εργαστηρίων προκειμένου αυτή να διαμορφωθεί, εφόσον χρειάζεται.

Στη συνέχεια, η παρέμβαση προτείνεται να έχει σταδιακό χαρακτήρα εφαρμογής, προκειμένου να δημιουργηθούν οι όροι για την ολοκλήρωση ή και την απόρριψη- αλλαγή των πλευρών της, να υπάρξει ομαλή προσαρμογή της γειτονιάς στις παρεμβάσεις και να είναι οικονομικά βιώσιμη.

Προτείνονται, τρεις φάσεις υλοποίησης, της πρότασης. Στην πρώτη φάση, στόχος είναι η εξυπηρέτηση βασικών κοινωνικών αναγκών, η σύσφιξη των γειτονικών-κοινοτικών δεσμών, η αύξηση και βελτίωση του δημόσιου-ελεύθερου χώρου, η αισθητική αναβάθμιση του χώρου και η προετοιμασία της γειτονιάς για τις επόμενες φάσεις της παρέμβασης. Η δεύτερη φάση, περιλαμβάνει μεγαλύτερες και πιο συγκεντρωτικές παρεμβάσεις, με στόχο την περαιτέρω βελτίωση και αύξηση του δημόσιου χώρου, μείωση της χρήσης του αυτοκινήτου και τη δημιουργία υποδοχέα των αυξημένων κινήσεων που θα προκύψουν στο επόμενο στάδιο της παρέμβασης. Η τελευταία φάση, αφορά στην υλοποίηση των σταθμών μετρό που θα εξυπηρετούν την περιοχή και κάποιων συμπληρωματικών μέτρων δράσης για την ένταξη της υπερτοπικότητας που θα προσδώσουν στην περιοχή, χωρίς να αλλοιωθεί ο χαρακτήρας της.

Στη συνέχεια, τίθενται οι στρατηγικοί άξονες παρέμβασης που θα περιλαμβάνουν οι φάσεις υλοποίησης, προκειμένου να επιτευχθούν οι στόχοι που έχουν τεθεί:

1. Αποκατάσταση και επαναχρησιμοποίηση κτιρίων για την εξυπηρέτηση βασικών αναγκών της γειτονιάς και της κοινωνίας.

2. Ενοποίηση των ακάλυπτων χώρων , δημιουργία κοινοτικών κήπων στοχεύοντας στην ενίσχυση της δημόσιας σφαίρας με την ενεργοποίηση των δημόσιων χώρων, ως πυρήνων κοινωνικής ζωής.
3. Επανασχεδιασμός των κοινόχρηστων χώρων με τη δημιουργία ενός δικτύου ελεύθερων κοινόχρηστων χώρων και χώρων πρασίνου.
4. Ιεράρχηση του τοπικού οδικού δικτύου με τρόπο τέτοιο που να διασφαλίζει την κίνηση των οχημάτων περιφερειακά και ιεραρχημένα, με τον κύριο όγκο αυτών να κινείται στις συλλεκτήριες οδούς.
5. Δημιουργία δικτύου δρόμων ήπιας κυκλοφορίας στο εσωτερικό της περιοχής.
6. Οργάνωση δικτύου κίνησης πεζών και ποδηλάτων, με στόχο οι δρόμοι να λειτουργούν ως χώροι που μετέχουν ενεργά στην ενίσχυση της δημόσιας ζωής των κατοίκων της περιοχής.
7. Διαμόρφωση ενός ενιαίου, αναγνωρίσιμου δημόσιου χώρου, με την ενοποίηση επιμέρους ελεύθερων χώρων, χώρων πολιτισμού και πρασίνου, που αφενός θα λειτουργεί ως υποδοχέας των αυξημένων μετακινήσεων στην περιοχή, λόγω της νέας στάσης Μετρό και αφετέρου θα ικανοποιεί την ανάγκη για δημόσιο ελεύθερο χώρο.
8. Ενίσχυση του δικτύου δημόσιων Μέσων Μαζικής μεταφοράς με επαρκή συχνότητα δρομολογίων και με τη δημιουργία σταθμών Μετρό.

Αναλυτικά, το πρόγραμμα δράσης διαμορφώνεται ως εξής:

1^η Φάση

Στην πρώτη φάση της παρέμβασης, στόχος είναι η εξυπηρέτηση βασικών κοινωνικών αναγκών, η σύσφιξη των γειτονικών-κοινοτικών δεσμών, η αύξηση και βελτίωση του δημόσιου-ελεύθερου χώρου, η αισθητική αναβάθμιση του χώρου και η ομαλή προσαρμογή στις σταδιακές αλλαγές. Δράσεις για την εξυπηρέτηση των παραπάνω, είναι η στέγαση (πρόσφυγες, άστεγοι, φοιτητές), η ενίσχυση των νέων εργαζόμενων, η εμπλοκή με την παραγωγή αγαθών, η δημιουργία ιεραρχίας των κοινόχρηστων χώρων για τη σταδιακή σύσφιξη των δεσμών, η δημιουργία πεζοδρόμων και δρόμων ήπιας κυκλοφορίας, η αποκατάσταση συμβολικών κτιρίων για την περιοχή που βρίσκονται σε ετοιμόρροπη κατάσταση και η δημιουργία χώρων στέγασης των αναγκών της γειτονιάς.

1. Αξιοποίηση κενών και εγκαταλελειμμένων κτιρίων. Στο πλαίσιο, της οικονομικής κρίσης και του προσφυγικού κύματος του 2015-16, παρατηρείται όλο και περισσότερο η ανάγκη για στέγαση τόσο των ίδιων των ανθρώπων όσο και δραστηριοτήτων, παράλληλα το 18% των κτιρίων της Αθήνας, πολλά εκ των οποίων είναι διατηρητέα (Τριανταφυλλόπουλος, 2015), είναι κενά-αναξιοποίητα. Δεδομένων αυτών των συνθηκών, προτείνεται η εφαρμογή του σχεδίου Νόμου του ΥΠΕΚΑ, όπου θα δίνεται η δυνατότητα σε Δήμους, αλλά και ιδιώτες, να αναλάβουν την αποκατάσταση, τον εκσυγχρονισμό, τη συντήρηση, τη διαχείριση και εν γένει την αξιοποίησή τους, προς όφελος του περιβάλλοντος, της οικονομίας και της εικόνας της πόλης. Σε ισχύ του ΑΝ 1539/19383 για το Δημόσιο, δίνεται η δυνατότητα εξοικονόμησης του Δημοσίου, δαπανών συντήρησης, φύλαξης και αποτροπής κινδύνων στα εν λόγω κτίρια. Έτσι, δημιουργείται προοπτική αξιοποίησης των κτιρίων στο πλαίσιο άσκησης κοινωνικής και πολιτιστικής πολιτικής από τους Δήμους. Η χρηματοδότηση των παρεμβάσεων για τους Δήμους δύναται να επέλθει μέσω του

Ταμείου Αστικής Ανάπτυξης (τύπου Jessica) και με τη χρήση κεφαλαίων από το νέο ΣΕΣ (Σύμφωνο Εταιρικής Σχέσης) 2014 – 2020.

Τα κτίρια και οι χρήσεις που προτείνονται, στο πλαίσιο ανάδειξης της αστικής πολιτιστικής κληρονομιάς και ενίσχυσης της ταυτότητας της αλληλεγγύης και της συλλογικότητας, είναι οι εξής:

- i. Αποκατάσταση και αξιοποίηση του κτιρίου στην οδό Σπ. Τρικούπη 18 για την στέγαση κοινωνικού κέντρου γειτονιάς, όπου θα μπορούν να στεγάζονται οι συνελεύσεις, να γίνονται εκδηλώσεις, προβολές και να στεγάζεται το γραφείο του συμμετοχικού σχεδιασμού.
- ii. Αξιοποίηση του κτιρίου στην οδό Νοταρά 18 για την προσωρινή φιλοξενία προσφύγων, μέσω των μισθώσεων ακινήτων για το έργο «Προσωρινή Στέγαση Προσφύγων» του Δήμου Αθηναίων. Η χρηματοδότηση μπορεί να καλυφθεί από την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες.
- iii. Αποκατάσταση και αξιοποίηση του κτιρίου στην οδό Ερεσού 69, για την στέγαση των αστέγων που εντοπίζονται στην περιοχή. Προτείνεται, η προσπάθεια ενσωμάτωσής τους μέσα από την εμπλοκή τους στις δουλειές που χρειάζεται να γίνονται σε επίπεδο γειτονιάς, σε συνδυασμό με τις παρεμβάσεις και η πληρωμή τους για τις υπηρεσίες που θα προσφέρουν, προκειμένου σταδιακά να επιτευχθεί η οικονομική ανεξαρτησία τους και να είναι ικανοί να πληρώνουν οι ίδιοι για τη στέγη τους.
- iv. Αποκατάσταση και αξιοποίηση του πύργου στην Καλλιδρομίου 78 «Αίολος» και τη δημιουργία φοιτητικής στέγης, για την εξυπηρέτηση των πιο οικονομικά αδύναμων φοιτητών που σπουδάζουν στα Πανεπιστημιακά ιδρύματα της περιοχής.
- v. Αποκατάσταση και αξιοποίηση της οδού Θεμιστοκλέους 62 και λειτουργία κοινωνικού παντοπωλείου γειτονιάς. Λόγω της

ραγδαίας αύξησης των φτωχών και των ανέργων, κρίνεται αναγκαίο για την προώθηση της κοινωνικής συνοχής, την καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού, σε επίπεδο γειτονιάς να υπάρχει ένα κοινωνικό παντοπωλείο, που θα παρέχει δωρεάν κάποια βασικά είδη παντοπωλείου (τυποποιημένα τρόφιμα μακράς διάρκειας, είδη ατομικής υγιεινής και καθαριότητας, είδη βρεφανάπτυξης, νωπά τρόφιμα, λαχανικά κ.α). Το κριτήριο ένταξης των ενδιαφερομένων στο κοινωνικό παντοπωλείο, θα είναι το εισόδημα, ενώ θα λαμβάνονται υπόψη παράγοντες, όπως η οικογενειακή κατάσταση, τα κοινωνικά προβλήματα, η ανεργία, προβλήματα υγείας και αναπηρίες.

- vi. Αποκατάσταση και αξιοποίηση της οικείας Λαπαθιώτη στην οδό Οικονόμου 30 & Κουντουριώτου και δημιουργία Θερμοκοιτίδας απασχόλησης. Οι θερμοκοιτίδες είναι τυποποιημένοι χώροι οι οποίοι δημιουργούνται για να παρέχουν ένα περιβάλλον που προσφέρει κοινές υποδομές και ειδικές υπηρεσίες, για ένα συγκεκριμένο χρονικό διάστημα διευκολύνοντας το ξεκίνημα και την ανάπτυξη νέων καινοτόμων επιχειρήσεων, οι οποίες στη συνέχεια μετακινούνται σε δικούς τους επαγγελματικούς χώρους και τη θέση τους στη θερμοκοιτίδα καταλαμβάνουν άλλες νεότερες επιχειρήσεις. Με αυτό τον τρόπο επιτυγχάνεται η μείωση του κόστους, η μείωση του χρόνου έναρξης λειτουργίας, η δικτύωση των επιχειρήσεων και η ανάπτυξη συνεργιών. Οι θερμοκοιτίδες, δεν έχουν κερδοσκοπικό χαρακτήρα. Τελικός στόχος είναι η επιτυχής ανάπτυξη των νέων αυτών επιχειρήσεων και μελλοντικά η αποκοπή τους από αυτόν τον εργασιακό κόμβο, καθώς πλέον θα είναι βιώσιμες επιχειρήσεις. Η χρηματοδότηση μπορεί να ενταχθεί, στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Ανθρώπινου Δυναμικού, στο Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα και στο αναπτυξιακό σχέδιο του Δήμου Αθηναίων «Έργο: Αθήνα».

2. Ενοποίηση και διαμόρφωση ακάλυπτων χώρων. Οι ακάλυπτοι σύμφωνα με τον Γ.Ο.Κ. αποτελούν τουλάχιστον το 30% του Ο.Τ. Οι αδόμητες αυτές επιφάνειες αποτελούν κατά κύριο λόγο εστίες μόλυνσης και ανεκμετάλλετους χώρους. Η ενοποίηση των ακάλυπτων είχε προβλεφθεί στο Ν1577/85 (άρθρα: Παραχώρηση σε κοινή χρήση ακάλυπτων χώρων, Ενεργό Οικοδομικό Τετράγωνο). Στο Άρθρο 10 «Κίνητρα για την περιβαλλοντική αναβάθμιση και βελτίωση της ποιότητας ζωής σε πυκνοδομημένες και αστικές περιοχές» του Ν.Ο.Κ (ΦΕΚ 79/2012), αναφέρεται πως : «5. Επιτρέπεται η ενοποίηση των υποχρεωτικών ακάλυπτων χώρων των οικοπέδων ενός οικοδομικού τετραγώνου ή μέρους του, προς κοινή χρήση των ενοίκων του οικοδομικού τετραγώνου ή μέρους του, χωρίς να θίγονται τα δικαιώματα κυριότητας. 6. Για την εφαρμογή της προηγούμενης παραγράφου απαιτείται απόφαση πλειοψηφίας της συνέλευσης των ιδιοκτητών των ακινήτων που βρίσκονται στο οικοδομικό τετράγωνο, η οποία λαμβάνεται με πλειοψηφία του 66% των ψήφων του κάθε οικοπέδου, και με την οποία καθορίζονται οι ειδικότεροι όροι και ο τρόπος ενοποίησης, διαμόρφωσης και χρήσης των ακάλυπτων χώρων, καθώς και τα αναγκαία μέτρα, ώστε να εξασφαλίζεται η ασφαλής προσπέλαση στους χώρους αυτούς.» Η αξιοποίηση των ακάλυπτων στοχεύει στην εκμετάλλευση ωφέλιμου χώρου σε ένα πυκνοδομημένο περιβάλλον, στην μετατροπή τους από εστίες μόλυνσης σε τόπους συγκέντρωσης και συναναστροφής καθώς και στην αναβάθμιση του μικροκλίματος των οικοδομικών τετραγώνων μέσω της προσθήκης φύτευσης. Η διαμόρφωση τους θα πραγματοποιηθεί μέσα από εργαστήριο συμμετοχικού σχεδιασμού. Η δράση μπορεί να υποστηριχτεί από το συνΑθηνά του Δήμου Αθηναίων ως μέρος της συστηματικής συνεργασίας του με ομάδες της πόλης στα πλαίσια της Αντιδημαρχίας της Κοινωνίας των Πολιτών και Δημοτικής Αποκέντρωσης.

3. Δημιουργία κοινοτικών κήπων. Πρόκειται για μία ιδέα που είχε ξεκινήσει, με την επίδραση των community gardens που υπάρχουν εδώ και χρόνια σε άλλες πόλεις, όπως στη περιοχή του Μανχάταν στο Lower East Side. Συγκεκριμένα, στα τέλη της δεκαετίας του '90, στη Νέα Υόρκη, υπήρχαν περίπου 700 κοινοτικοί κήποι συνολικής έκτασης σχεδόν 800 στρεμμάτων, έκταση δηλαδή τέσσερις φορές μεγαλύτερη από το βοτανικό κήπο του Μπρούκλιν. Οι κοινοτικοί κήποι αποτέλεσαν το μέσο για την κοινωνική οργάνωση, την πολιτιστική αναγέννηση, την οικολογική ανάπλαση, έδωσαν φρέσκα, υγιεινά, οργανικά προϊόντα, βελτιώνοντας τη διατροφή και μειώνοντας το κόστος της τροφής για τους καλλιεργητές των κοινοτήτων. Αυτό ενίσχυσε την αυτοδυναμία τους με ένα σημαντικό συμβολικό τρόπο και η εκπαίδευση στις καλλιέργειες οδήγησε σε σχέδιά για την επέκτασή τους με την κατασκευή θερμοκηπίων στις ταράτσες. «Η αστική γεωργία χρησιμοποιείται από την Τοπική Αυτοδιοίκηση περισσότερο ως ένα βραχυπρόθεσμο μέσο ανακούφισης, προκειμένου να ξεπεραστούν μερικές από τις επιπτώσεις των οικονομικών δυσχερειών σε τοπικό επίπεδο, παρά ως ένα εργαλείο που θα μπορούσε μακροπρόθεσμα να συμβάλλει θετικά στη διαμόρφωση βιώσιμης αστικής ανάπτυξης και την αναβάθμιση της ποιότητας ζωής. Συνεπώς, οι πρωτοβουλίες αστικής γεωργίας εντάσσονται στο πλαίσιο της κοινωνικής μέριμνας των Δήμων, με σκοπό την κάλυψη βιοποριστικών αναγκών για φρούτα και λαχανικά, δίνοντας προτεραιότητα σε δημότες χαμηλού εισοδήματος και ευαίσθητες κοινωνικές ομάδες πληθυσμού» (Ανθοπούλου, 2013). Σε αντίθεση με τον βραχυπρόθεσμο χαρακτήρα που δίνεται από τους Δήμους, στην περίπτωση μας, η δημιουργία τέτοιων κήπων, σε περιοχές που διατηρείται η έννοια της γειτονιάς, μπορεί να επιφέρει ουσιαστικές βελτιώσεις στο αστικό περιβάλλον, αναζωπυρώνοντας την ιδέα της εναρμονισμένης πόλης με το φυσικό περιβάλλον και να ασκήσει έμπρακτη κριτική στην αστική πολεοδομία. Τέτοιες

προσπάθειες υπάρχουν ήδη στο πάρκο Ναυαρίνου, δείχνοντας ότι η ιδέα αυτή δεν είναι ξένη με τη γειτονιά. Η επιδότησή τους μπορεί να γίνει, μέσω προγραμμάτων του ΕΣΠΑ όπως το «ΚΕΛΥΦΟΣ» ή το «ΕΞΟΙΚΟΝΟΜΩ» και με παροχή οικοπέδων από τον Δήμο ή υπενοικίαση τους.

Στη λογική εξυπηρέτησης της συνοικίας Μουσείο- Εξάρχεια- Λόφος Στρέφη, προτείνονται τρεις λαχανόκηποι. Συγκεκριμένα προτείνεται:

- i. Δημιουργία λαχανόκηπου στο κενό οικόπεδο της οδού Νοταρά στον αριθμό 40 για την εξυπηρέτηση των κατοίκων της γειτονιάς του Μουσείου, έκτασης 164 τ.μ. Το οικόπεδο θα καταμνηθεί, σε αγροτεμάχια των 10 τ.μ. , θα περιφραχτεί και θα ακολουθηθούν εργασίες προετοιμασίας του εδάφους (φρεζάρισμα) από την Υπηρεσία Πρασίνου του Δήμου για τη φύτευση εποχιακών οπωροκρηπυτικών. Θα υπάρχει εγκατάσταση «κομπόσι» για την αξιοποίηση των φυτικών απορριμμάτων και την παραγωγή φυσικού λιπάσματος και δεξαμενή νερού. Ο χώρος θα είναι είναι περιφραγμένος και σκεπασμένος με δίκτυο σκίασης.
- ii. Δημιουργία λαχανόκηπου στο κενό οικόπεδο της οδού Τζαβέλλα 26, για την εξυπηρέτηση των κατοίκων του κέντρου των Εξαρχείων, έκτασης 181 τ.μ. Ο τρόπος λειτουργίας του θα είναι ίδιος με τον προηγούμενο.
- iii. Δημιουργία λαχανόκηπου στο κενό οικόπεδο της οδού Βασιλείου Βουλγαροκτόνου 70, για την εξυπηρέτηση των κατοίκων της γειτονιάς του Λόφου Στρέφη, έκτασης 161 τ.μ. και διαμόρφωση σύμφωνα με τα προηγούμενα.
- iv. Επίσης, προωθείται η πρωτοβουλία δημιουργίας θερμοκηπίων στις ταράτσες πολυκατοικιών και λαχανόκηπων Ο.Τ στους ακάλυπτους χώρους εφόσον το επιτρέπει ο φωτισμός και το επιθυμούν οι ένοικοι.

Για την λειτουργία των λαχανόκηπων θα γίνει σύσταση συνελεύσεων για καθένα απ' αυτούς, οι οποίες θα συνεδριάζουν σε μηνιαία βάση και θα καθορίζονται οι υπεύθυνοι για το κάθε αγροτεμάχιο. Οι συνελεύσεις θα στεγάζονται στο κοινωνικό κέντρο γειτονιάς και θα μπορούν να μοιράζονται τις εμπειρίες τους. Μέσω αυτών θα οριστούν και τα κριτήρια διανομής των παραγόμενων προϊόντων. Τέλος, μέρος της παραγωγής και των τριών λαχανόκηπων (10-15%), θα διατίθεται στο κοινωνικό παντοπωλείο της γειτονιάς.

4. Δημιουργία πάρκων τσέπης (rocket parks). Τα πάρκα τσέπης, είναι αστικοί ελεύθεροι χώροι πρασίνου πολύ μικρής κλίμακας που συνήθως δημιουργούνται τυχαία σε εναπομείναντες ελεύθερους χώρους πάνω σε ακανόνιστα κομμάτια «κενής ή ξεχασμένης» γης είτε αυτή είναι δημόσια είτε ιδιωτική. Στην κλίμακα της γειτονιάς, τα Πάρκα Τσέπης επιτυγχάνουν με άμεσο τρόπο την κάλυψη των αναγκών των κατοίκων σε ελεύθερους χώρους πρασίνου και αναψυχής. Η μορφή και η λειτουργία τους προσαρμόζεται στα δεδομένα της εκάστοτε γειτονιάς, δημιουργώντας έναν ζωτικό «κοινωνικό» χώρο, έναν πυρήνα δηλαδή, που επιτυγχάνει πολεοδομική, κοινωνική και περιβαλλοντική συνοχή. Οι γειτονιές της πόλης, μέσω αυτών, αποκτούν μεγαλύτερη αυτάρκεια, όσον αφορά τις λειτουργίες αναψυχής και τοπικών εξυπηρετήσεων και αναλόγως, μικρότερη εξάρτηση από τα αντίστοιχα μεγαλύτερα δευτερεύοντα ή και μητροπολιτικά κέντρα της πόλης. (Πλουμίδη Ε. κ.α., 2013). Τα πάρκα τσέπης μπορούν να φιλοξενούν παιδική χαρά, υπαίθριο κινηματογράφο και άλλες δραστηριότητες.

Στη λογική εξυπηρέτησης της συνοικίας Μουσείο- Εξάρχεια- Λόφος Στρέφη, προτείνονται πάρκα τσέπης εντός των τριών γειτονιών με εξυπηρετήσεις στο σύνολο των αναγκών των κατοίκων, συγκεκριμένα:

- i. Δημιουργία πάρκου τσέπης στην οδό Σπ. Τρικούπη 37 και Κουντουριώτου, για την εξυπηρέτηση των αναγκών των

κατοίκων της γειτονιάς του Μουσείου, έκτασης 430 τ.μ. Το πάρκο θα περιλαμβάνει παιδική χαρά 60 τ.μ με δάπεδο ασφαλείας από καουτσούκ και η οποία θα είναι περιφραγμένη για λόγους ασφαλείας. Στη συνέχεια στον ένα από τους δύο τυφλούς τοίχους των πολυκατοικιών θα τοποθετηθούν αναρριχόμενα φυτά και στον άλλο θα γίνονται προβολές. Περιφερειακά του πάρκου θα υπάρχει χαμηλή και υψηλή βλάστηση, το δάπεδό του θα είναι κυρίως πατημένο χώμα και θα υπάρχει και διάδρομος από ξύλινο deck. Επίσης, θα περιλαμβάνει χώρο στάθμευσης 10 ποδηλάτων, καθίσματα από ξύλινες παλέτες και ξύλινα παγκάκια. Θα υπάρχει « τοίχος της καλοσύνης», όπου κάτοικοι μπορούν να αφήνουν φαγητό και ρούχα σε καλή κατάσταση για όσους τα χρειάζονται.

- ii. Δημιουργία πάρκου τσέπης στην οδό Σουλτάνη 12 και Σολωμού, για την εξυπηρέτηση των αναγκών των κατοίκων του κέντρου των Εξαρχείων, έκτασης 151 τ.μ. Το συγκεκριμένο πάρκο προτείνεται να έχει αποκλειστικά τη χρήση παιδότοπου. Στο κέντρο των Εξαρχείων και λόγω της πλατείας υπάρχει χώρος για ενήλικες και κυρίως νέους, ενώ αντίθετα όπως προέκυψε και από την ανάλυση υπάρχει έλλειψη χώρων για τα παιδιά και τους ηλικιωμένους. Το οικόπεδο βρίσκεται σε απόσταση μόλις 50 μέτρων από το 35^ο δημοτικό σχολείο Αθηνών. Σχολείο με δραστήρια σχέση ως προς τη γειτονιά, γεγονός που μπορεί να αξιοποιηθεί ώστε οι ίδιοι οι μαθητές, με τους δασκάλους και ειδικούς να σχεδιάσουν και να φτιάξουν τον παιδότοπο από την αρχή.
- iii. Δημιουργία πάρκου τσέπης στην οδό Ιουστινιανού 23-25 με Ψαλλίδα, για την εξυπηρέτηση των κατοίκων της γειτονιάς του Λόφου Στρέφη, έκτασης 227τ.μ. Το πάρκο θα περιλαμβάνει παιδότοπο 100 τ.μ. με δάπεδο ασφαλείας από καουτσούκ και η οποία θα είναι περιφραγμένη για λόγους ασφαλείας. Το οικόπεδο βρίσκεται σε απόσταση μόλις 36 μ. από το 36^ο δημοτικό σχολείο Αθηνών. Σε αυτή την περίπτωση πάλι υπάρχει δυνατότητα

εμπλοκής των μαθητών, των γονέων και των δασκάλων στη συμμετοχή του σχεδιασμού του παιδότοπου. Ο υπόλοιπος χώρος θα αποτελείται από τραπεζοκαθίσματα (τύπου πικ νικ), ξύλινα παγκάκια και κατασκευή που θα φιλοξενεί ανταλλακτική βιβλιοθήκη. Περιφερειακά του πάρκου θα υπάρχει χαμηλή και υψηλή βλάστηση, το δάπεδό του θα είναι κυρίως πατημένο χώμα και θα υπάρχει και διάδρομος από ξύλινο deck, προτείνεται η όψη του κτιρίου να καλύπτεται από αναρριχώμενα φυτά.

5. Δρόμοι ήπιας κυκλοφορίας (woonerf). Στο πλαίσιο ενίσχυσης της βιώσιμης κινητικότητας με την προώθηση ήπιων και φιλικών προς το περιβάλλον μορφών μετακίνησης, προτείνεται η δημιουργία δρόμων ήπιας κυκλοφορίας. Η παρούσα πρόταση στηρίζεται στις κυκλοφοριακές γνώσεις που έχουν αποκομισθεί από το προπτυχιακό πρόγραμμα σπουδών, ωστόσο είναι αναγκαία μία ολοκληρωμένη κυκλοφοριακή μελέτη. Η επιλογή των παρακάτω δρόμων έγινε με κριτήριο το βαθμό χρήσης τους από επιβατικά οχήματα, όπως προέκυψε από επιτόπια παρατήρηση, και την δυνατότητα σύνδεσής τους με χώρους πρασίνου, δημιουργώντας πράσινες διαδρομές. Επίσης, αποτελούν ένα πρωταρχικό στάδιο για την ομαλή προσαρμογή των χρηστών αυτοκινήτου στην τελική πρόταση και στην εξοικείωση με την ιδέα της όλο και λιγότερης χρήσης των αυτοκινήτων εντός της περιοχής. Προτείνεται δημιουργία woonerf με οφιοειδή κάτοψη, αλλαγές στο υλικό διάστρωσης, διαφόρων μορφών εμπόδια όπως "σαμαράκια", με σκοπό την κυκλοφορία μικρού αριθμού οχημάτων, τις μειωμένες ταχύτητες και την αποτροπή της παράνομης στάθμευσης και με καθορισμένες θέσεις στάθμευσης κατά μήκος τους :
 - i. Στην οδό Τσοίτσα, μεταξύ των οδών Μπουμπουλίνας και Σπ. Τρικούπη (133 μ.), σταδιακή μείωση κυκλοφορίας επί της οδού για την ομαλή προσαρμογή στην επόμενη φάση πλήρους πεζοδρόμησής της.

- ii. Στην οδό Ζαΐμη, μεταξύ των οδών Μετσόβου και Στουρνάρη (355 μ.), σύνδεση με woonerf Τοσίτσα
 - iii. Στην οδό Σουλτάνη, μεταξύ των οδών Στουρνάρη και Θεμιστοκλέους (132 μ), σύνδεση με πάρκο τσέπης στην οδό Σουλτάνη 12 και Σολωμού και με το 35^ο Δημοτικό Σχολείο Αθηνών.
 - iv. Στην οδό Νοταρά, μεταξύ των οδών Μετσόβου και Στουρνάρη (355 μ.), σύνδεση με λαχανόκηπο Νοταρά 40 και με το χώρο φιλοξενίας προσφύγων.
 - v. Στην οδό Σαριπόλου, μεταξύ των οδών Μετσόβου και Βασ. Ηρακλείου (83 μ.)
 - vi. Στην οδό Ιουλιανού, μεταξύ των οδών Μπουμπουλίνας και Μαυρομματαίων (150 μ.), σύνδεση με πλατεία Αιγύπτου.
 - vii. Στην οδό Βουλγαροκτόνου μεταξύ των οδών Φρατζή και Χρυσολωρά (72 μ.), σύνδεση με λαχανόκηπο Βασιλείου Βουλγαροκτόνου 70.
6. Πεζόδρομοι: Η βελτίωση της ποιότητας των καθημερινών και κοινωνικών δραστηριοτήτων, έχει παρατηρηθεί εκεί που καθιερώθηκαν πεζόδρομοι ή ζώνες ελεύθερες από την κυκλοφορία αυτοκινήτου στις αστικές περιοχές. (Gehl, 2013). Σε εξάρτηση με το παραπάνω, στοχεύοντας στη βιώσιμη κινητικότητα, την μείωση της ανεξέλεγκτης χρήσης αυτοκινήτου, στην σύνδεση των ελεύθερων χώρων και την ομαλή προσαρμογή στις νέες κυκλοφοριακές ρυθμίσεις, προτείνεται η δημιουργία πεζοδρόμου:
- i. Στην οδό Κουντουριώτου σε όλο το μήκος της (200 μ.), σύνδεση με ΥΠΠΟ, πάρκο τσέπης Σπ. Τρικούπη 37 και Κουντουριώτου, και Θερμοκοιτίδας απασχόλησης (οικία Λαπαθιώτη).

- ii. Στην οδό Σολωμού, μεταξύ των οδών Μπόταση και Σπ.Τρικούπη (156 μ.), σύνδεση με πάρκο-παιδότοπο τσέπης Σουλτάνη 12 και Σολωμού, με το woonepf της οδού Σουλτάνη και με πλατεία Εξαρχείων.
 - iii. Στην οδό Τζαβέλλα μεταξύ των οδών Θεμιστοκλέους και Εμ.Μπενάκη (73 μ.), σύνδεση με τον ήδη υπάρχοντα πεζόδρομο της οδού Τζαβέλλα, με το κοινωνικό παντοπωλείο γειτονιάς και τον λαχανόκηπο της οδού Τζαβέλλα.
 - iv. Στην οδό Κωλέττη μεταξύ των οδών Θεμιστοκλέους και Ζωοδόχου Πηγής (187 μ.), σύνδεση με τον ήδη υπάρχοντα πεζόδρομο της οδού Κωλέττη και με τον πεζόδρομο της Μεσολογγίου.
 - v. Στην οδό Ψαλλίδα σε όλο το μήκος της (106 μ.), σύνδεση με Λόφο Στρέφη και πάρκου τσέπης Ιουστινιανού 23-25 με Ψαλλίδα.
7. Ποδηλατοδρόμοι: Σύμφωνα με το Σκυργιάννη Χ. (1996) η χρήση του ποδηλάτου ως μέσο μεταφοράς παρουσιάζει πολλά πλεονεκτήματα, όπως το ότι είναι οικονομικό, δεν μολύνει την ατμόσφαιρα και είναι αθόρυβο, καταλαμβάνει ελάχιστο χώρο για την κυκλοφορία και στάθμευση, λόγω της χαμηλής του ταχύτητας δεν προκαλούνται σοβαρά ατυχήματα, ο συνολικός μέσος χρόνος μετακίνησης είναι συγκρίσιμος με άλλων μέσων για μικρές αποστάσεις, συμβάλλει στον υγιεινό τρόπο ζωής, έχει φιλική κατασκευή προς το περιβάλλον και είναι ανακυκλώσιμο. Αναγνωρίζοντας την χρησιμότητα των ποδηλατοδρόμων σε συνδυασμό με την όλο και αυξανόμενη χρήση του ποδηλάτου, προτείνεται η δημιουργία τους, με πλάτος 1,60μ :
- i. Στην οδό Πατησίων όπως έχει ήδη προταθεί από το ΡΣΑ για την δημιουργία Μητροπολιτικού δικτύου ποδηλάτου.
 - ii. Στην οδό Τσιτσα με κατεύθυνση προς το Λόφο Στρέφη, παράλληλα με τον υπάρχοντα παρκοπεζόδρομο ως την οδό

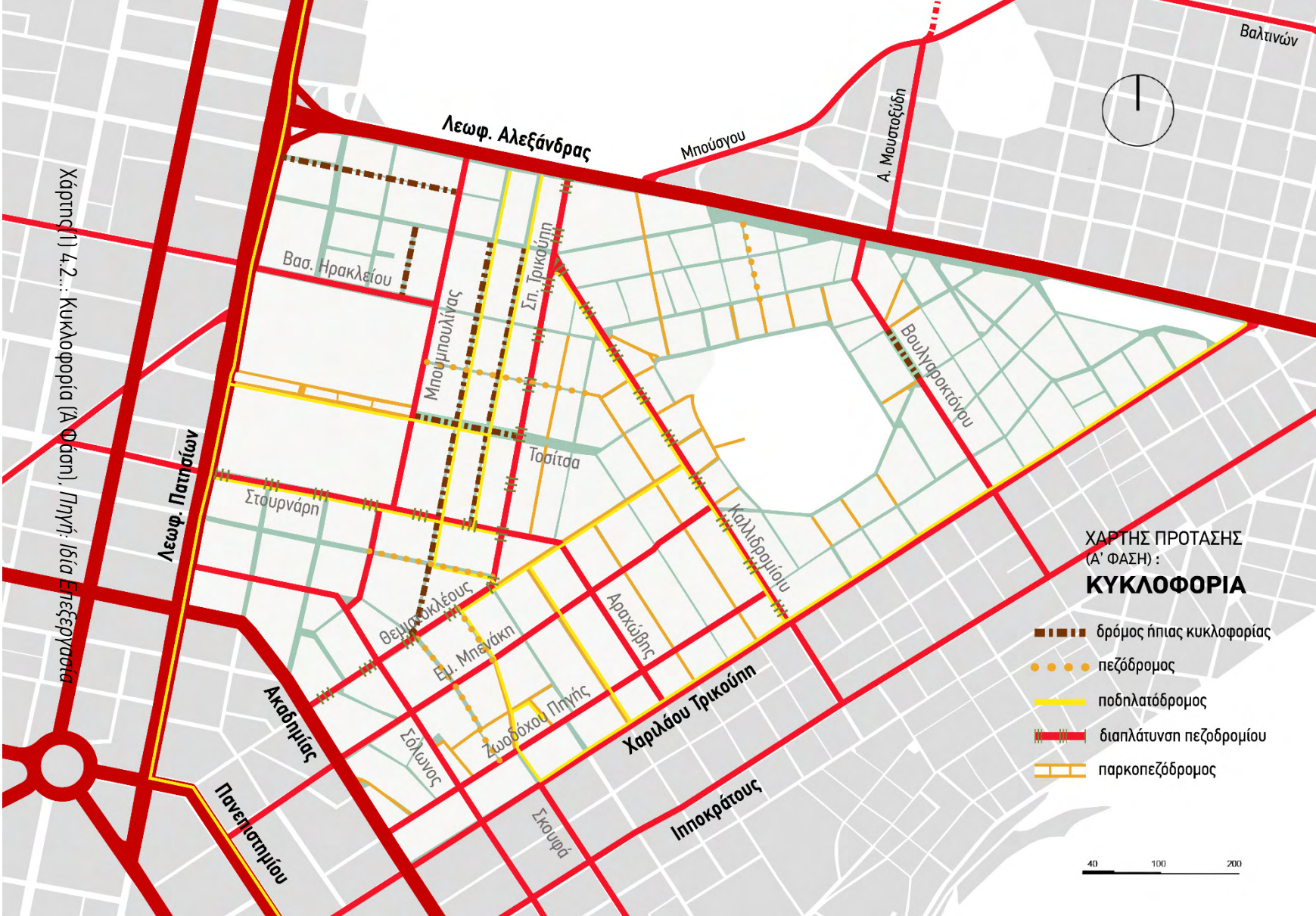
- Μπουμπουλίνας και στη συνέχεια, παράλληλα με τον προτεινόμενο δρόμο ήπιας κυκλοφορίας έως και την οδό Νοταρά.
- iii. Στην οδό Ζαΐμη- Σουλτάνη, με κατεύθυνση προς την οδό Σολωμού, παράλληλα με τον προτεινόμενο δρόμο ήπιας κυκλοφορίας.
 - iv. Στην οδό Νοταρά, με κατεύθυνση προς τη Λ. Αλεξάνδρας, παράλληλα με τον προτεινόμενο δρόμο ήπιας κυκλοφορίας.
 - v. Στην οδό Στουρνάρη με κατεύθυνση προς την Πατησίων, στο επίπεδο του πεζοδρομίου και παράλληλα με την κίνηση των πεζών.
 - vi. Στην οδό Θεμιστοκλέους, διπλής κατεύθυνσης στο ύψος της Πλατείας Εξαρχείων και κάθοδος από την οδό Καλλιδρομίου μέχρι την Πλατεία Εξαρχείων, παράλληλα με τον υπάρχοντα πεζόδρομο.
 - vii. Στην οδό Βαλτετσίου με κατεύθυνση προς την Χαριλάου Τρικούπη, παράλληλα με τον υπάρχοντα πεζόδρομο.
 - viii. Στην οδό Χαριλάου Τρικούπη με κατεύθυνση προς την Λ. Αλεξάνδρας, στο επίπεδο του δρόμου και με ειδική διαρρύθμιση για την προστασία του ποδηλάτη από τα αυτοκίνητα.
 - ix. Στην οδό Καλλιδρομίου με κατεύθυνση προς την Λ. Αλεξάνδρας, στο επίπεδο του δρόμου και με ειδική διαρρύθμιση για την προστασία του ποδηλάτη από τα αυτοκίνητα.
 - x. Στην οδό Τζαβέλλα με κατεύθυνση προς την Χαριλάου Τρικούπη, παράλληλα με τον υπάρχοντα πεζόδρομο.
8. Διαπλάτυνση των πεζοδρομίων: Στοχεύοντας στον περιορισμό της παράνομης στάθμευσης σε κυκλοφοριακά φορτισμένους δρόμους, αλλά και στην εξυπηρέτηση των πεζών, που σήμερα συχνά εκτοπίζονται στον δρόμο καθώς δεν χωράνε στα

πεζοδρόμια, ή λείπουν βασικές υποδομές ΑμεΑ, προτείνεται η διαπλάτυνση πεζοδρομίων και ενίσχυση της φύτευσης με πυκνές δενδροστοιχίες:

- i. Διαπλάτυνση των πεζοδρομίων της οδού Σπ. Τρικούπη στα σημεία που βρίσκονται εκτός στοών, στα 2,05 μ. και κατασκευή κατά μήκος όλης της οδού Οδηγού Όδευσης Τυφλών με πλάτος 30 εκ.
 - ii. Διαπλάτυνση των πεζοδρομίων της οδού Καλλιδρομίου σημειακά κατά μήκος της, στα 2,05 μ. και κατασκευή Οδηγού Όδευσης Τυφλών με πλάτος 30 εκ. Στα σημεία που δεν υπάρχει.
 - iii. Διαπλάτυνση των πεζοδρομίων της οδού Στουρνάρη για την αποτροπή του διπλοπαρκάρισματος και την δημιουργία Οδηγού Όδευσης Τυφλών και ποδηλατοδρόμου στα 4 μ.
 - iv. Διαπλάτυνση των πεζοδρομίων της οδού Θεμιστοκλέους στα 2,05 μ. και κατασκευή κατά μήκος της Οδηγού Όδευσης Τυφλών με πλάτος 30 εκ.
9. Χώροι στάθμευσης: Όπως έχει αναφερθεί στο κεφάλαιο της ανάλυσης, η περιοχή έχει σοβαρό ζήτημα με την παράνομη και ανεξέλεγκτη στάθμευση, η υπάρχουσα κατάσταση σε συνδυασμό με τις προτεινόμενες κυκλοφοριακές ρυθμίσεις, δύναται να δημιουργήσουν ακόμα μεγαλύτερο πρόβλημα. Ωστόσο, δεν αποτελεί στόχο η δημιουργία χώρων στάθμευσης για την ικανοποίηση όλων των αυτοκινήτων της περιοχής καθώς αυτό αντιτίθεται στους στόχους του σχεδιασμού, αλλά την ικανοποίηση των αναγκών κυρίως των κατοίκων και των εργαζόμενων. Για τον λόγο αυτό, προτείνεται η δημιουργία χώρων στάθμευσης σε κάποιες από τις εισόδους στην περιοχή, συγκεκριμένα:
- i. Διώροφο κτίριο στάθμευσης στην οδό Ζαΐμη με Λ. Αλεξάνδρας, για την εξυπηρέτηση των κατόχων κάρτας κατοίκων και με μία στοιχειώδη αύξηση στα δημοτικά τέλη. Προτείνεται ο

βιοκλιματικός σχεδιασμός του κτιρίου και η εξωτερική του κάλυψη με αναρριχώμενα φυτά.

- ii. Τετραώροφο κτίριο στάθμευσης στην οδό Σολωμού 42, με την ίδια λογική του προηγούμενου χώρου στάθμευσης.
- iii. Υπενοίκιαση από τον Δήμο Αθηναίων αδόμητων οικοπέδων σε περιφερειακά σημεία για δημιουργία χώρων στάθμευσης, με αισθητική αναβάθμιση των χώρων αυτών με γκραφίτι στους τυφλούς τοίχους των πολυκατοικιών και την χρήση αναρριχώμενων φυτών. (βλ. Παράδειγμα Εμ.Μπενάκη και Τζαβέλλα)
- iv. Χώρου στάθμευσης ποδηλάτων, στο κενό οικόπεδο της Ανδρέα Μεταξά 3.

Βαλτινών

Λεωφ. Αλεξάνδρας

Μπούσου

Α. Μουσταξίδη

Χάρησις (1) 4.2.: Κυκλοφορία (Α' Φάση), Πηγή: Ιδία Επεξεργασία

Βασ. Ηρακλείου

Μπουμπουλιάς

Σπ. Τρικούπη

Βουλγαροκτόνου

Τσιτάτα

Λεωφ. Πατησίων

Σταυρνάρη

Κολιδρομίου

ΧΑΡΤΗΣ ΠΡΟΤΑΣΗΣ
(Α' ΦΑΣΗ) :
ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑ

- δρόμος ήπιας κυκλοφορίας
- πεζόδρομος
- ποδηλατόδρομος
- διαπλάτυση πεζοδρομίου
- παρκοπεζόδρομος

Ακαδημίας

Θεμιστοκλέους

Αρακάβης

Εμ. Μπυλάκη

Χαριλάου Τρικούπη

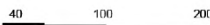
Σόλωνος

Ζωοδόχου Πηγής

Πανεπιστημίου

Σκουφά

Ιπποκράτους

Πλατεία Αιγύπτου

Πεδίον του Άρεως

Πλατεία Αργεντινής Δημοκρατίας

Αρχαιολογικό Μουσείο Αθηνών

Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο

Λόφος Στρέφη

Πλατεία Εξαρχείων

Πλατεία Κάνιγγος

Πάρκο Ναυαρίνου

Λυκαβηττός

ΧΑΡΤΗΣ ΠΡΟΤΑΣΗΣ
(Α' ΦΑΣΗ) :
ΠΡΑΣΙΝΟ & ΠΕΖΟΔΡΟΜΟΙ

- ενδεικτική ενοποίηση ακάλυπτων χώρων
- κοινοτικοί κήποι
- πάρκα τσέπης
- αδόμητα οικοπέδα
- πεζόδρομος
- πεζόδρομος (πράσινο)
- παρκοπεζόδρομος

40 100 200

2^η Φάση

Στη δεύτερη φάση της παρέμβασης, προτείνονται ορισμένες μεγαλύτερες και πιο συγκεντρωτικές παρεμβάσεις, οι οποίες αποσκοπούν στην περαιτέρω βελτίωση και αύξηση του δημόσιου χώρου και μείωση της χρήσης του αυτοκινήτου. Αποτελεί στόχο η αύξηση και βελτίωση του χώρου κυκλοφορίας των πεζών στο ανατολικό κομμάτι της γειτονιάς «πίσω» από-και στο Λόφο του Στρέφη και την δημιουργία μιας βασικής διαδρομής που θα αποτελέσει σύνδεση του πολιτισμού, της ιστορίας και της φύσης.

1. Ανάδειξη της οδού Τσοίτσα σε βασική διαδρομή. Η συγκεκριμένη οδός, έχει βαθύ συμβολικό χαρακτήρα, καθώς βρίσκεται ανάμεσα σε δύο από τα πιο ιστορικά κτίρια της Αθήνας, το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο και το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο. Όπως έχει επισημανθεί, η υποβάθμιση στην οποία βρίσκεται αντιτίθεται στην νοτιοτική σημασία της οδού αλλά και στις σχεδιαστικές δυνατότητες που αυτή προσφέρει. Η οδός Τσοίτσα, είναι από τους μεγαλύτερους δρόμους των Εξαρχείων, με χαρακτηριστικό το πλάτος της, 20 μ., και συνολικό μήκος (συμπεριλαμβανομένου του πεζοδρομημένου τμήματος) 476 μ., ενώ ταυτόχρονα χαρακτηρίζεται και από την κλίση της, με μέση κλίση 5%. Ανεβαίνοντας την οδό Τσοίτσα, προς τον Λόφο του Στρέφη, διχοτομείται στις οδούς Ζωσιμαδών και Ερεσσού, όπου η πρώτη οδηγεί στο λόφο μέσω σκαλοπατιών. Δεδομένων των ιστορικών κτιρίων και της επαναλειτουργίας του Ακροπόλ Παλλάς ως κέντρο πολιτισμού, στην γωνία των οδών Αβέρωφ (επέκτασης της οδού Τσοίτσα) και της οδού Πατησίων, και της δυνατότητας σύνδεσης αυτών με το Λόφο του Στρέφη, προτείνεται η συνολική πεζοδρόμηση της οδού Τσοίτσα και της Ζωσιμαδών. Η λειτουργία της οδού ως παρκοπεζόδρομου, στοχεύει στην αναβάθμιση του ρόλου της και τη διαμόρφωση μίας ομαλής πορείας προς το λόφο. Στόχο, αποτελεί να δημιουργηθεί ένα δίπολο πολιτισμού και εξυπηρετεί ανάγκες και θα διαχέεται και στο σύνολο των

Εξαρχείων χωρίς να λειτουργεί αποσπασματικά από αυτά, μέσω δρόμων ήπιας κυκλοφορίας και ελκυσόμενων χρήσεων εντός τους. Κάποια από τα απαραίτητα στοιχεία του παρκοπεζόδρομου είναι τα εξής:

- i. Παιδική χαρά: Στο ήδη πεζοδρομημένο τμήμα της οδού Τοσίτσα προτείνεται η δημιουργία παιδικής χαράς εμβαδού 200 τ.μ., περιφραγμένης με βλάστηση και με παρόμοιες προδιαγραφές με τις προηγούμενες που έχουν προταθεί.
- ii. Πάρκο για σκύλους: Όπως έχει αναφερθεί οι ακαθαρσίες των σκύλων και η έλλειψη χώρου για την βόλτα τους αποτελεί ένα από τα προβλήματα της περιοχής. Σε άλλες Ευρωπαϊκές πόλεις είναι σχεδόν αυτονόητη η ύπαρξη ειδικών πάρκων σε επίπεδο γειτονιάς, ενώ στην Αθήνα είναι διασκορπισμένα και περιορισμένα σε αριθμό. Τα υπάρχοντα πάρκα είναι, το Πάρκο Σκύλων Παλαιού Φαλήρου, το Πάρκο Σκύλων Ηλιούπολης, το Πάρκο Σκύλων Χολαργού και το Πάρκο Σκύλων Περιστερίου. Προτείνεται λοιπόν, η δημιουργία πάρκου σκύλων επί της οδού Τοσίτσα μεταξύ των Οδών Μπουμπουλίνας και Ζαΐμης, εμβαδού 350 τ.μ., με περίφραξη και συνδυασμό υψηλής και χαμηλής βλάστησης σε όλη την έκταση της περίφραξης, το έδαφος θα αποτελείται από πατημένο χώμα και θα υπάρχουν παγκάκια περιμετρικά για την ανάπαυση των συνοδών των σκύλων. Στη συνέχεια, θα υπάρχει υποδομή με σακούλες για την περισυλλογή των ακαθαρσιών των σκύλων από τους συνοδούς τους και κάδοι απορριμμάτων. Αποτελεί τόσο υποχρέωση του Δήμου η παροχή σακούλας προς τους χρήστες του πάρκου, όσο και των χρηστών η φροντίδα για την καθαριότητα αυτού.
- iii. Χώρος συνέλευσης- χώρος παραστάσεων: Μεταξύ των οδών Ζαΐμη και Νοταρά προτείνεται η διαμόρφωση ενός χώρου κυκλικής μορφής, διαμέτρου 10 μ., με καθίσματα στο ίδιο επίπεδο και περιμετρικά τοποθετημένα από κενό κυκλικό χώρο διαμέτρου

5μ. Αυτός, ο χώρος προτείνεται αρχικά με στόχο την φιλοξενία συνελεύσεων και η διαμόρφωσή του στοχεύει στην ενίσχυση του αισθήματος της ισότητας ανάμεσα στους συμμετέχοντες. Ωστόσο, μπορεί να φιλοξενήσει οποιαδήποτε άλλη δραστηριότητα όπως παιχνίδια, παρέες που διασκεδάζουν, παραστάσεις κ.α.

- iv. Γραμμικά στεγασμένοι χώροι: Μεταξύ των οδών Σπ. Τρικούπη και Τσαμαδού, προτείνεται η δημιουργία τεσσάρων γραμμικών στεγών, μήκους 4 μ. και πλάτους 2μ. με πάγκους υπό αυτών. Η αξιοποίησή τους μπορεί να γίνει είτε ως χώρους πώλησης προϊόντων, τύπου Flea Market, αλλά και με όποιον άλλο τρόπο επιθυμούν οι χρήστες.
- v. Δάπεδο: Προτείνεται η δαπεδόστρωση να έχει συνδυασμό κυβόλιθων και ξύλινων ντεκ, ταυτόχρονα να υπάρχει Οδηγός Όδευσης Τυφλών με πλάτος 40 εκ καθώς και ειδική οδός για τα ποδήλατα από την οδό Πατησίων μέχρι και την οδό Ζαΐμη πλάτους 1,60 μ. Στη συνέχεια, προτείνεται να υπάρχουν πλατώματα που θα απαλείφουν την κλίση της οδού και σκαλοπάτια, ράμπες για την πρόσβαση σε αυτά. Κατά μήκος της οδού επίσης, να υπάρχουν υποδομές στάσης και ξεκούρασης, παρτέρια με χαμηλή βλάστηση και δένδρα για την δημιουργία φυσικής σκιάς και δροσισμού.
- vi. Φωτισμός: Με στόχο της αποτροπή της εγκληματικότητας, προτείνεται η εγκατάσταση πυκνού φωτισμού κατά μήκος όλης της πεζοδρόμησης, στη συνέχεια, προτείνεται ο εξοπλισμός να λειτουργεί και με την αξιοποίηση της ηλιακής ενέργειας.
- vii. Σηματοδότηση. Προτείνεται αν υπάρχουν φωτεινοί σηματοδότες στις οδούς Μπουμπουλίνας και Σπ. Τρικούπη και σαμαράκια επί των οδών αυτών για την ασφαλή μετακίνηση των πεζών, όπως και σηματοδότης με πινακίδες στις οδούς Ζαΐμη, Νοταρά και Οικονόμου.

ΣΧΕΔΙΟ ΠΡΟΤΑΣΗΣ:
**ΠΕΖΟΔΡΟΜΗΣΗ
ΤΗΣ ΟΔΟΥ ΤΟΥΤΙΣΑ**

πάρκο
σκύλων

δομημένο
περιβάλλον

παιδική
χαρά

δίκτυο
ποδηλατοδρόμων

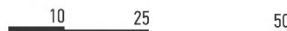
χώροι
στάσης
(παγκάκια)

χώρος
συνελεύσεων -
- παραστάσεων

διαμορφωμένοι
ακαλύπτοι χώροι

φτευύσεις

στεγασμένοι χώροι
(με χώρους στάσης)

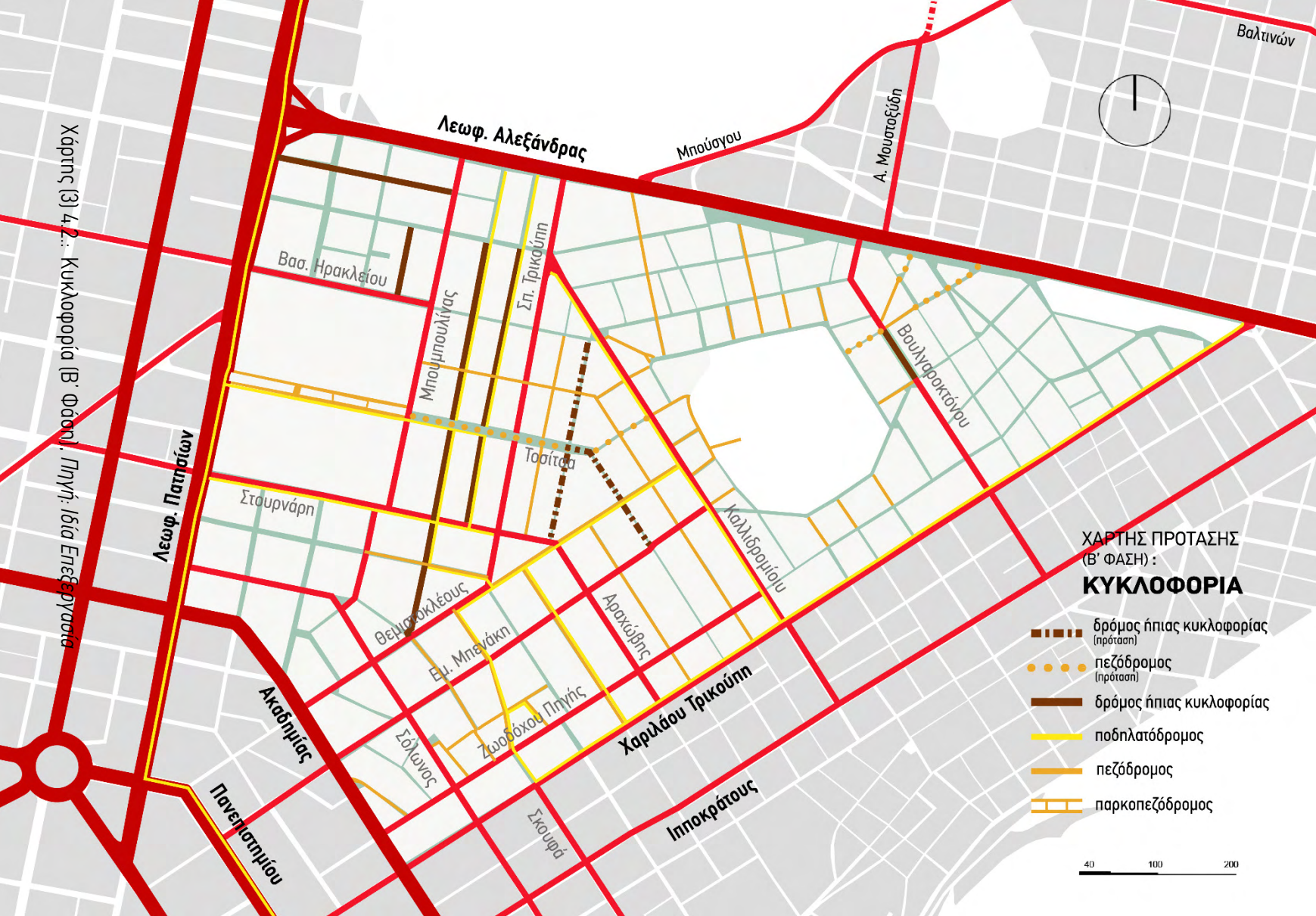

Σχέδιο 1: Πεζοδρόμηση της Οδού
Τουτίσα, Πηγή: Ίδια Επεξεργασία

2. Διαμόρφωση του Λόφου Στρέφη. Ο Λόφος Στρέφη είναι ένας από τους βασικούς πνεύμονες πρασίνου της Αθήνας και πόσο μάλλον της περιοχής. Ωστόσο, βρίσκεται σε κατάσταση παραμέλησης και η ζωή σε αυτόν συγκεντρώνεται στο γήπεδο μπάσκετ, στο αναψυκτήριο και πάνω από το γυμναστήριο. Ζητήματα όπως η έλλειψη σχεδιασμού διαδρομών στο λόφο που να είναι βαδίσιμες απ' όλους και το ότι αποτελεί χώρο φιλοξενίας αστέγων και συχνά χώρο εμπορίου ναρκωτικών, είναι στοιχεία που οφείλονται να αντιμετωπιστούν. Για το ζήτημα των αστέγων έχει προβλεφθεί στην πρώτη φάση της πρότασης λύση. Στη συνέχεια, προτείνεται σχεδιασμός του λόφου που να περιλαμβάνει διαμορφωμένες διαδρομές τόσο με σκαλιά όσο και με ράμπες, πυκνός φωτισμός, χώρος θέασης στην κορυφή του με παγκάκια, χώρος με υποδομές για πικ νικ και περεταίρω φύτευσή του. Τέλος, αποτελεί σημαντικό τμήμα της πρότασης, η διαμόρφωση της στέγης του γυμναστηρίου, με φυτά, παγκάκια και στέγαστρο, καθώς αποτελεί το σημείο στο οποίο καταλήγει η Ζωσιμαδών και παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον λόγω της θέας που προσφέρει.
3. Δρόμοι ήπιας κυκλοφορίας (woonerf). Σε ακολουθία της πεζοδρόμησης της οδού Τοσίτσα, προτείνεται η δημιουργία δρόμου ήπιας κυκλοφορίας:
 - i. Στο σύνολο της οδού Οικονόμου, 462 μ., σύνδεση της Θερμοκοιτίδας με την πλατεία Εξαρχείων.
 - ii. Στην οδό Ερεσού μέχρι και την Εμ. Μπενάκη, 135 μ.
 - iii. Στην οδό Τοσίτσα στο τμήμα μεταξύ των οδών Οικονόμου και Ερεσού, 26 μ.
4. Πεζόδρομοι. Για την μείωση της κυκλοφορίας των αυτοκινήτων στην περιοχή του Λόφου Στρέφη, την αύξηση του δημόσιου-ελεύθερου χώρου και τη δημιουργία διαδρομών πεζών προς το

κέντρο των Εξαρχείων από τη νέα στάση μετρό στην Λ. Αλεξάνδρας, προτείνεται η πεζοδρόμηση:

- i. Της οδού Εμμανουήλ Χρυσολωρά σε όλο το μήκος της, 202 μ., σύνδεση με το wooperf της οδού Βουλγαροκτόνου και τον Λαχανόκηπο της γειτονιάς.
- ii. Της οδού Διογενίδη σε όλο το μήκος της, 87 μ.

Βαλτινών

Λεωφ. Αλεξάνδρας

Μπούραου

Α. Μουσταξίδη

Χάρτης (3) 4.2.: Κυκλοφορία (Β' ΦΑΣΗ), Πηγή: Ιδία Επεξεργασία

Βασ. Ηρακλείου

Μπουμπουλίας

Σπ. Τρικούπη

Βουλγαροκόβου

Λεωφ. Πατρίων

Σταυρνάρη

Τσαϊτά

Κολιδρομίου

ΧΑΡΤΗΣ ΠΡΟΤΑΣΗΣ
(Β' ΦΑΣΗ):
ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑ

- δρόμος ήπιας κυκλοφορίας (πρόταση)
- πεζόδρομος (πρόταση)
- δρόμος ήπιας κυκλοφορίας
- ποδηλατόδρομος
- πεζόδρομος
- παρκοπεζόδρομος

Θεμιστοκλέους

Αρακάβης

Ακαδημίας

Ε.Ι. Μπενάκη

Χαριάου Τρικούπη

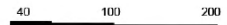
Πανεπιστημίου

Σόλωνος

Ζωοδόχου Πηγής

Ιπποκράτους

Σταυρά

Πλατεία
Αιγύπτου

Πεδίον
του Άρεως

Πλατεία
Αργεντινής
Δημοκρατίας

Αρχαιολογικό
Μουσείο Αθηνών

Εθνικό Μετσόβιο
Πολυτεχνείο

Λόφος
Στρέφη

ΧΑΡΤΗΣ ΠΡΟΤΑΣΗΣ
(Β' ΦΑΣΗ) :

ΠΡΑΣΙΝΟ & ΠΕΖΟΔΡΟΜΟΙ

- διαμόρφωση
λόφου Στρέφη
- σημεία θέασης
- ενδεικτική ενθooποίηση
ακάλυπτων χώρων
- κοινοτικοί κήποι
- πάρκα τσέπης
- παρκαπεζόδρομος
(πρόταση)
- παρκαπεζόδρομος
- πεζόδρομος
(πρόταση)
- πεζόδρομος

Πλατεία
Εξαρχείων

Πλατεία
Κάνιγγος

Πάρκο
Ναυαρίνου

Λυκαβηττός

40 100 200

3^η Φάση

Η τρίτη φάση της παρέμβασης, αφορά στην υλοποίηση των ήδη προγραμματισμένων σταθμών μετρό που θα εξυπηρετούν την περιοχή. Ο πρώτος σταθμός θα βρίσκεται στην διασταύρωση της Λ. Αλεξάνδρας με την οδό Μουστοξύδη και θα εξυπηρετεί το Βόρειο και Ανατολικό τμήμα της περιοχής και ο δεύτερος σταθμός πρόκειται να τοποθετηθεί στην πλατεία των Εξαρχείων, το κέντρο της γειτονιάς.

Στο πλαίσιο της προώθησης της βιώσιμης κινητικότητας και της μείωσης χρήσης του αυτοκινήτου, η δημιουργία αυτών των σταθμών μετρό και συνολικότερα η εφαρμογή της γραμμής 4 είναι απαραίτητη. Θα συμβάλουν στην επαρκή και γρήγορη εξυπηρέτηση από και προς την περιοχή, τόσο από το κέντρο όσο και από την περιφέρεια. Στη συνέχεια, θα ενισχυθεί η αποθάρρυνση χρήσης του αυτοκινήτου, που ήδη επιχειρείται στο πλαίσιο της συγκεκριμένης πρότασης, λόγω της εξοικονόμησης χρόνου και χρήματος που θα επιτυγχάνεται από τη χρήση του μετρό.

Στην παρούσα εργασία, αποτέλεσε θέμα προβληματισμού η χωροθέτηση του μετρό στην πλατεία Εξαρχείων. Οι προβληματισμοί έγκινται στην ιστορικότητα της πλατείας και το πώς αυτή μπορεί να αλλοιωθεί με την παρουσία του μετρό, τον περιορισμό του ελεύθερου χώρου της, αλλά και τα συνολικότερα χαρακτηριστικά που μπορεί να προσδώσει ο σταθμός στο κέντρο της περιοχής. Όπως έχει και προηγουμένως αναλυθεί, η παρουσία ενός σταθμού μετρό αποτελεί παράγοντα αύξησης των αξιών γης και κατ' επέκταση αποκλεισμού ομάδων του πληθυσμού και συγκέντρωσης καταστημάτων αλυσίδας πέριξ αυτού.

Για την διαμόρφωση άποψης επί του ζητήματος, αναζητήθηκαν οι απόψεις των κατοίκων και των χρηστών. Παρατίθενται κάποιες ενδεικτικές θέσεις και τα χαρακτηριστικά αυτών που τις εξέφρασαν:

- Ιδιοκτήτρια επιχείρησης σε ενοικιαζόμενο χώρο, πλησίον της πλατείας, υποστηρίζει πως ο σταθμός δεν χρειάζεται, ότι η περιοχή

εξυπηρετείται επαρκώς στην παρούσα φάση και πως το μόνο που θα επιτευχθεί είναι η αύξηση των ενοικίων.

- Φοιτήτρια στο Πολυτεχνείο, κάτοικος άλλης περιοχής, θέλει το σταθμό μετρό στην πλατεία Εξαρχείων.
- Ιδιοκτήτης φροντιστηρίου σχεδίου, ιδιόκτητου κτίσματος και πρώην κάτοικος της περιοχής, θεωρεί πως ο σταθμός μετρό είναι ιδιαίτερα χρήσιμος, αλλά δεν θα του άρεσε να γίνει στην πλατεία λόγω της ιστορικότητας της.
- Υποψήφιος διδάκτορας, με πεδίο έρευνας τον δημόσιο χώρο και κάτοικος της περιοχής, θεωρεί χρήσιμο τον σταθμό μετρό, αλλά διαφωνεί στην χωροθέτηση αυτού στην πλατεία, τόσο λόγω πολιτικών σκοπιμοτήτων (έλεγχος της περιοχής) όσο και λόγω μείωσης το ελεύθερου χώρου. Επίσης, θεωρεί πως το σχέδιο δεν θα μπορέσει να υλοποιηθεί λόγω της αντίδρασης των τοπικών κινημάτων.
- Ιδιοκτήτης καταστήματος, κάτοικος και ενεργό μέλος στα κινήματα της γειτονιάς, θέλει τον σταθμό μετρό στην πλατεία Εξαρχείων και θεωρεί πως θα συμβάλει στην απομάκρυνση των υπαρχουσών χρήσεων που υποβαθμίζουν τη περιοχή και προσβάλλουν τον χαρακτήρα της.
- Κάτοικος της περιοχής, συνταξιούχος, θέλει τον σταθμό μετρό στην πλατεία Εξαρχείων και θεωρεί πως θα συμβάλει στην απομάκρυνση των υπαρχουσών χρήσεων που υποβαθμίζουν τη περιοχή και προσβάλλουν τον χαρακτήρα της.
- Ενεργό μέλος του αυτοδιαχειριζόμενου χώρου Nosotros, κάτοικος της περιοχής και ιδιοκτήτης εκδόσεων που στεγάζονται στα Εξάρχεια, θεωρεί πως ο σταθμός μετρό θα βοηθήσει την κινητικότητα στα καταστήματα τοπικού εμπορίου και συνολικότερα την περιοχή.

Πέραν των ερωτήσεων που τέθηκαν σε αντιπροσωπευτικό δείγμα του πληθυσμού, μελετήθηκαν οι απόψεις που εκφράζονται σε σχέση με το ζήτημα, σε thread³⁵ στη σελίδα του Indymedia, με τίτλο *Μετρό Στα Εξάρχεια* με πρώτη καταχώρηση το 2009 και τελευταία το 2014. Είναι σημαντικό να αναφερθεί πως η χρήση του συγκεκριμένου ιστότοπου γίνεται κυρίως από άτομα ενεργά σε κινήματα. Στο thread, εκφράζονται απόψεις τόσο κατοίκων, όσων και άλλων χρηστών της περιοχής και υπάρχουν 84 αναρτήσεις:

- Οι 38 αναρτήσεις τάσσονται ξεκάθαρα υπέρ του μετρό στην πλατεία, θεωρούν πως θα συμβάλει στη βιώσιμη κινητικότητα, τη μείωση χρήσης του αυτοκινήτου και την καλύτερη εξυπηρέτηση της περιοχής, ενώ δεν τους προβληματίζει το ζήτημα της ασυνόμειυσης καθώς θεωρούν πως ήδη είναι πολύ έντονη στην περιοχή. Επίσης, για τον προβληματισμό που υπάρχει στην αναρτημένη συζήτηση, σχετικά με το να «μη γίνουν τα Εξάρχεια το επόμενο Γκάζι», οι περισσότεροι θεωρούν πως ήδη υπάρχει αυτή η τάση από πλευράς αναψυχής, με μία εναλλακτικού τύπου προσέγγιση.
- Οι 17 αναρτήσεις τάσσονται κατά του μετρό στην πλατεία, στις περισσότερες περιπτώσεις πρόκειται για ιδεολογική εναντιοποίηση συνολικότερα στο μετρό σαν μέσο, ενώ άλλες θέτουν το ζήτημα της μείωσης του ελεύθερου χώρου, της ασυνόμειυσης και ελέγχου της περιοχής με κάμερες, καθώς και της αύξησης των τιμών των ενοικίων.
- Οι υπόλοιπες 29 αναρτήσεις ήταν ουδέτερες, ή επεξηγηματικές προηγούμενων σχολίων.

³⁵ σε μια διαδικτυακή αγορά, *thread* ή νήμα αποκαλείται το σύνολο των απαντήσεων σε κάποια αρχική καταχώριση, συνήθως φέρουν τίτλο και εμφανίζονται χρονολογικά ως ενόπτες

Μία πρόταση, για αλλαγή της ήδη μελετημένης θέσης μετρό, συμπεριλαμβάνει διεξοδική έρευνα επιπέδου διπλωματικής αποκλειστικά για το συγκεκριμένο ζήτημα. Η παρούσα εργασία θεωρεί ως δεδομένη την προγραμματισμένη θέση του σταθμού στην πλατεία και θέτει τους καταγεγραμμένους προβληματισμούς, ενώ ταυτόχρονα προτείνει κάποιες κατευθύνσεις προκειμένου να μην αλλοιωθεί ο χαρακτήρας της γειτονιάς.

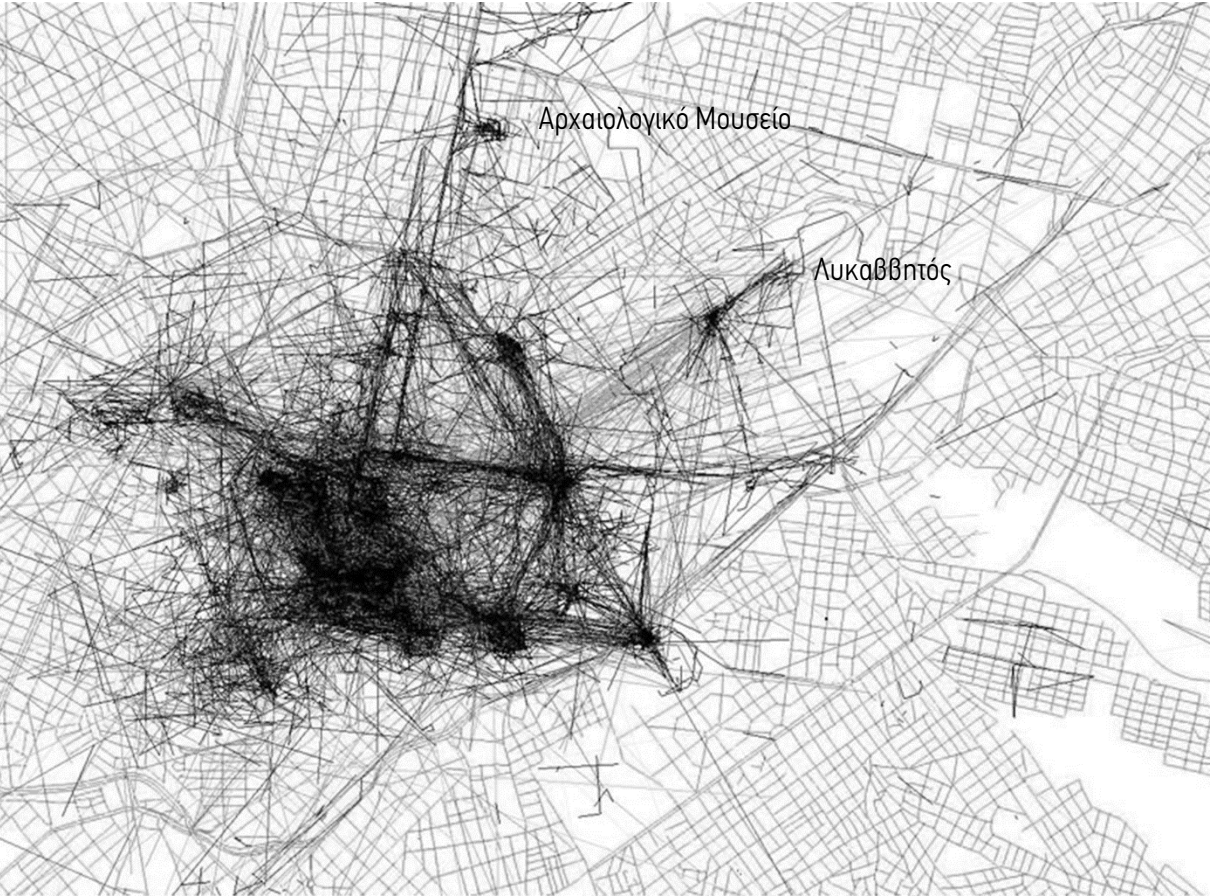
- i. Η πεζοδρόμηση της οδού Τοσίτσα στοχεύει στην λειτουργία και ως υποδοχέα των αυξημένων κινήσεων στην περιοχή που θα προκληθούν με τη δημιουργία του σταθμού.
- ii. Η διαμόρφωση του χώρου της πλατείας-σταθμού χρειάζεται να γίνει με μέριμνα ώστε να μην μειωθεί σε σημαντικό βαθμό ο ελεύθερος χώρος της και να ταιριάζει με την αισθητική της γειτονιάς. Π.χ. Συνεργασία με καλλιτέχνες γκραφίτι που να διαμορφώσουν τις εισόδους.
- iii. Προτείνεται ο έλεγχος των αντικειμενικών αξιών των ζωνών που θα βρίσκονται στην ακτίνα εξυπηρέτησης του νέου σταθμού, καθώς και φορολόγηση των ιδιοκτητών ακινήτων που καρπώνονται υπεραξία από τα έργα υποδομής και την πρόοδο της κοινωνίας. (Τριανταφυλλόπουλος, 2010)

Τέλος, όσον αφορά στην μελέτη και εφαρμογή της τρίτης φάσης, θεωρείται στην λογική της παρούσας πρότασης, αναγκαία η επικοινωνία της εταιρίας υλοποίησης του έργου με την τοπική κοινωνία, προκειμένου να υπάρξει ένας παραγωγικός διάλογος σε σχέση με το έργο, και ενημέρωση των κατοίκων σε σχέση με τη επιλογή της συγκεκριμένης πλατείας για τη δημιουργία του σταθμού και όχι κάποιου άλλου γειτονικού σημείου. Είναι σημαντικό να τονιστεί, πως μόνο αν πειστεί η τοπική κοινωνία για το έργο και τα κινήματα που δραστηριοποιούνται στην περιοχή, θα μπορέσει να υλοποιηθεί. Σε αυτό το συμπέρασμα έχουμε προκύψει ήδη από το στάδιο της ανάλυσης, όπου είδαμε τουλάχιστον δύο προσπάθειες έργων που ερχόντουσαν ενάντια στις απόψεις των κατοίκων εν τέλει να μην υλοποιούνται.

ΤΕΛΙΚΟΣ ΧΑΡΤΗΣ ΠΡΟΤΑΣΗΣ :

-
 διαμόρφωση λόφου Στρέφη
-
 παρκοπεζόδρομος
-
 πεζόδρομος
-
 δρόμος ήπιας κυκλοφορίας
-
 ποδηλατόδρομος
-
 ενδεικτική ενοποίηση ακάλυπτων χώρων
-
 κοινοτικοί κήποι
-
 πάρκα τσέπς
-
 κοινωνικό κέντρο γειτονιάς
-
 κοινωνικό παντοπωλείο γειτονιάς
-
 προσωρινή στέγη προσφύγων
-
 στέγη αστέγων
-
 φοιτητική στέγη
-
 θερμοκοιτίδα απασχόλησης
-
 σταθμός Μετρό
-
 χώρος στάθμευσης αυτοκινήτων / ποδηλάτων
-
 σημεία θέασης

Ο Fisher E., ο δημιουργός του χάρτη, αναφέρει: *It signifies that people went there in the first place, saw something worth taking a picture of, and put the extra effort into posting it online for others to appreciate. And a sequence of photos along a route is even more significant, because it indicates that someone sustained their interest over distance and time rather than taking one picture and turning back.*

Εικόνα 9: "Geotaggers' World Atlas". Πηγή: CityLab, Ιδία Επεξεργασία

Συμπεράσματα

Κάποια συμπεράσματα γενικού χαρακτήρα, στα οποία κατέληξε η παρούσα έρευνα, είναι πως ο σχεδιασμός δεν μπορεί να αποτελέσει πανάκεια για όλα τα προβλήματα, καθώς αυτά συχνά είναι βαθιά κοινωνικά και εξαρτώνται από άλλους παράγοντες. Η απουσία θεσμών ρύθμισης του Ελλαδικού χώρου, σε συνδυασμό με την ύφεση, έχουν δημιουργήσει έντονα προβλήματα στα μεγάλα αστικά κέντρα (υποβάθμιση του δημόσιου χώρου, ερήμωση αστικών περιοχών κ.α.). Είναι, λοιπόν, απαραίτητο μέσα στο σκηνικό διαρκών αλλαγών και κοινωνικών μετασχηματισμών, να επαναπροσδιοριστούν οι μέθοδοι και τα εργαλεία με τα οποία σχεδιάζουμε. Χρειάζεται να εξαλειφθεί ο άκριτος εμπειρισμός και ο συμβιβασμός στις υπάρχουσες πολιτικές, και να υπάρξει μια καινοτόμα προσέγγιση στο σχεδιασμό και παραγωγή του χώρου.

Αρχικά, η διεπιστημονικότητα, είναι μία από τις προϋποθέσεις για τη δημιουργία των απαραίτητων κοινωνικών και ιδεολογικών υποδομών, προκειμένου να αντιμετωπιστούν τα σύγχρονα αλλά και παλαιότερα ζητήματα του αστικού χώρου.

Στη συνέχεια, το επόμενο απαραίτητο βήμα στο σχεδιασμό, είναι η ενεργός συμμετοχή των πολιτών. Ωστόσο, στη σημερινή πραγματικότητα του σχεδιασμού στην Ελλάδα, η ενεργός συμμετοχή δεν κατοχυρώνεται με κάποιον τρόπο, θεωρείται λοιπόν αναγκαία η κατοχύρωσή της μέσω του Συντάγματος. Για την αποτελεσματική εφαρμογή του συμμετοχικού σχεδιασμού στις πόλεις, χρειάζεται η κατάλληλη εδαφική διαίρεση, η συγκέντρωση οικονομικών πόρων σε τοπικό επίπεδο, η δημιουργία ισότοπων με βάσεις δεδομένων και πληροφορίες, εκπαίδευση του κοινού, ηλεκτρονική διακυβέρνηση καθώς και διαφορετικά επίπεδα επικοινωνίας (επικοινωνία με το κεντρικό, ενδιάμεση επικοινωνία).

Σχετικά με τα ερευνητικά ερωτήματα που τέθηκαν στην εισαγωγή:

- Κατά πόσο μπορεί να ενδυναμωθεί ο ρόλος της γειτονιάς, τι μπορεί να συμβάλει στην ενίσχυσή του και κατά πόσο σχετίζονται

με αυτό τα δίκτυα σχέσεων αλλά και η πρόσδεση σ' έναν συγκεκριμένο τόπο, όπως έχει τεθεί από τον Forrest (2004),

Στην περιοχή μελέτης της παρούσας εργασίας, τα Εξάρχεια, τα κοινωνικά δίκτυα τα οποία διακρίθηκαν είναι, τα πολιτικά, τα δίκτυα κοινωνικοποίησης, διασκέδασης, ψυχαγωγίας, τα δίκτυα καλλιτεχνικής/πολιτιστικής αναζήτησης, δημιουργίας, τα κοινωνικά και αλληλέγγυα δίκτυα, τα επαγγελματικά και τέλος τα δίκτυα ναρκωτικών ουσιών και παραβατικότητας. Τα κοινωνικά αυτά δίκτυα διαπλέκονται μεταξύ τους σε μικρό ή μεγάλο βαθμό είτε συμπληρωματικά είτε ανταγωνιστικά. Στη συγκεκριμένη περιοχή, φάνηκε πως ήταν ιδιαίτερα σημαντικός ο ρόλος των παραπάνω για την ενδυνάμωση του ρόλου της γειτονιάς, συγκεκριμένα ακόμα και τα δίκτυα με αρνητικό πρόσημο, εν τέλει συνέβαλαν στην σύσφιξη των δεσμών κατοίκων και τοπικών κινημάτων προκειμένου να εναντιωθούν σε αυτά. Η πρόσδεση με τον τόπο θα λέγαμε πως στα Εξάρχεια εκφράζεται μέσα από την διεκδίκηση του χώρου και της ποιότητας αυτού, ανεξάρτητα από τον τρόπο (είτε μέσα στα θεσμικά πλαίσια, είτε εκτός αυτών).

- Με ποιόν τρόπο οι διάφορες κοινωνικές ομάδες διαμορφώνουν μια νέα σχέση με χώρους προορισμένους για άλλη χρήση, οικοδομούν δικούς τους εσωτερικούς κώδικες και υπερνικούν ότι χαρακτήριζε στο παρελθόν αυτούς.

Τα παραπάνω δίκτυα, χαρακτηρίζονται από συμβολικές ή και όχι διαδικασίες που συμβάλλουν στη διαμόρφωση του χώρου, προσδιορίζοντας την ταυτότητά του, τους ηθικούς κώδικες εντός αυτού, τις αξίες, τα συναισθήματα και τις νοοτροπίες των ομάδων που τον διαμορφώνουν. Όπως φάνηκε, οι χώροι στα Εξάρχεια, προσδιορίζονται κυρίως «από τα κάτω» σε αντίθεση με άλλες περιοχές της Αθήνας. Δύο σημαντικά παραδείγματα, διαμόρφωσης νέας σχέσης με τους χώρους, που προέκυψαν από αυτή την εργασία είναι το Πάρκο Ναυαρίνου και η Κατάληψη Στέγης Προσφύγων και Μεταναστών της Νοταρά 26. Στην πρώτη περίπτωση έχουμε ένα πάρκο-παράδειγμα αυτοοργάνωσης με

προηγούμενη χρήση χώρο στάθμευσης και στη δεύτερη περίπτωση ένα εγκαταλειμμένο κτήριο του ΕΤΕΑΜ (Ενιαίου Ταμείου Επικουρικής Ασφάλισης Μισθωτών) που έχει μετατραπεί σε χώρο στέγασης προσφύγων και μεταναστών από τον Σεπτέμβριο του 2015. Τα παραδείγματα αυτά, μπορεί να λειτούργησαν εκτός των θεσμών και εκτός νόμου, αλλά αξιολογούνται πως λειτούργησαν εν τέλη υπέρ της κοινωνίας. Στη πρόταση παρέμβασης προτείνονται αντίστοιχα δράσεις αξιοποίησης νεκρών-αχρησιμοποίητων χώρων, σε χώρους ζωής και εξυπηρέτησης αναγκών μέσα σε ένα θεσμικό πλαίσιο που θα υπάρχει κατανόηση και μέριμνα για τις κοινωνικές ανάγκες.

- Σε τι βαθμό, οι συλλογικές δράσεις για την προάσπιση του δημόσιου χαρακτήρα, την αναβάθμιση του αστικού περιβάλλοντος και τη δημιουργία κοινών χώρων και συνολικότερα τα κινήματα πόλης, μπορούν να παράξουν νέες μορφές του χώρου.

Όπως φάνηκε, τα κινήματα πόλης μπορούν σε σημαντικό βαθμό να παράξουν νέες μορφές χώρου. Ωστόσο δημιουργούνται κάποια νέα ερωτήματα επί αυτού. Η απάντηση του αρχικού ερωτήματος προήλθε από την μελέτη μίας περιοχής με μεγάλη δυναμική τέτοιων κινήματων, τι γίνεται ωστόσο στις περιοχές που δεν έχουν αναπτυχθεί κινήματα πόλης και οι συλλογικές δράσεις; Ποίος παράγει ή και όχι, τις νέες μορφές χώρου σε αυτές τις περιπτώσεις; Εξυπηρετούνται τα συμφέροντα των πολιτών;

- Σε τι βαθμό και με ποιόν τρόπο μπορούν οι σύγχρονες πρακτικές σχεδιασμού, να συμβάλλουν στη διαμόρφωση του χώρου ώστε να οικειοποιείται ισότιμα από όλες τις κοινωνικές ομάδες, αποτελώντας παράλληλα μία βάση για τη δημιουργία ενός κοινωνικού διαλόγου.

Σε αυτό το ερώτημα, στην παρούσα εργασία απαντάμε με το συμμετοχικό σχεδιασμό με ενεργό συμμετοχή των πολιτών. Η παρούσα θεσμική προσέγγιση του ζητήματος όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως είναι ανεπαρκής και προτείνονται κάποιοι ενδεικτικοί άξονες. Ωστόσο και εδώ ανακύπτουν κάποιοι νέοι προβληματισμοί. Πώς αντιμετωπίζεται η

σύγκρουση συμφερόντων τοπικού επιπέδου με το κράτος; Τα κινήματα είναι αυτά που θα αναλάβουν δράση; Πώς αντιμετωπίζεται ο κοινωνικός ανταγωνισμός στο τοπικό επίπεδο και ποια συμφέροντα είναι «ισχυρότερα»;

Κλείνοντας, αξίζει να παρατηρήσουμε πως σε ένα πλαίσιο καθημερινότητας που χαρακτηρίζεται από φτωχοποίηση και υποβάθμιση, αναπτύσσονται δράσεις δικτύων κοινωνικής αλληλεγγύης, αυτοδιαχειριζόμενων χώρων, κοινωνικών συνεταιριστικών επιχειρήσεων, κλπ. Αυτά τα δίκτυα συνήθως έχουν πολιτικό προσανατολισμό και διαμορφώνουν ένα δίκτυο προστασίας εκτός των ορισμένων κοινωνικών θεσμών. Αποτελεί λοιπόν στοίχημα από πλευράς πολιτείας να αναπληρώσει το υπάρχον κενό που καλύπτουν όλες αυτές οι δομές (κοινωνικά ιατρεία, δωρεάν μαθήματα αλληλεγγύης, κουζίνες αλληλεγγύης κ.α.), καθώς η κοινωνία εξελίσσεται και βρίσκει διεξόδους, υποκαθιστώντας το έργο των δημόσιων παροχών.

Εικόνα 10: Πλατεία Εξαρχείων, Αθήνα. Πλατείας, Πηγή: Γιώργος Φιοράκης/
InExarchia

Πηγές Τεκμηρίωσης

Ελληνική Βιβλιογραφία:

Ανθοπούλου Θ., Νικολαΐδου Σ., 2013, *Δημοτικοί αστικοί λαχανόκηποι και βιώσιμη πόλη: τοποθετώντας το αγρό-διατροφικό σύστημα στην αστική ατζέντα*, Διαθέσιμο στο: http://grsa.prd.uth.gr/conf2013/49_anthoroulou-nikolaidou_ersagr13.pdf, πρόσβαση 27/5/2016

Αραβαντινός Α., 1997, *Πολεοδομικός Σχεδιασμός. Για μια βιώσιμη ανάπτυξη του αστικού χώρου*, Αθήνα: Συμμετρία

Αραβαντινός, Α. Ι. 2007, *Πολεοδομικός σχεδιασμός*, Αθήνα: Συμμετρία

Arendt, H. 2009, *Η ανθρώπινη κατάσταση*, Αθήνα: Γνώση

Αντωνοπούλου Ζ., 2003, *Τα γλυπτά της Αθήνας, Υπαίθρια Γλυπτική 1834-2004*, Αθήνα: εκδόσεις Ποταμός

Βαΐου, Ντ. 2002, *Δημόσιο / Ιδιωτικό. Στερεότυπα φύλου και αποκλεισμοί στην πόλη, Αφιέρωμα: Το ιδιωτικό σύμπαν ως νέος δημόσιος χώρος: Αρχιτέκτονες*, Τεύχος 34-Περίοδος β', Αθήνα

Βαΐου Ντ. (επιστ. υπεύθυνη) και συν., 2007, *Διαπλεκόμενες καθημερινότητες και χωροκοινωνικές μεταβολές στην πόλη-μετανάστριες και ντόπιες στη γειτονιά της Αθήνας*, Αθήνα: ΕΜΠ-Σχολή Αρχ. Μηχανικών

Βαΐου Ντ. (επιστ. υπεύθυνη) και συν., 2007, *Ανάπτυξη μεθοδολογικών εργαλείων για τη συγκριτική έρευνα της γειτονιάς σε μεγάλες πόλεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, Αθήνα: ΕΜΠ-Σχολή Αρχ. Μηχανικών

Benevolo I., 1997, *Η πόλη στην Ευρώπη*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα

Βρυχεία Α., Κατερίνη Τ., Μαλασπίνας Δ., 1984 (α) *Για τον παλιό προσφυγικό συνοικισμό στη θήβα: Εναλλακτική πρόταση ανάπτυξης*, 2ο Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα για την καταπολέμηση της φτώχειας, Δήμος Θηβαίων, Αστική Εταιρεία Συμμετοχικού Σχεδιασμού, Δημοτική Επιχείρηση Πολιτιστικής Οικιστικής Ανάπτυξης (ΔΕΠΟΑΘ)

Βρυχεία Α., Κατερίνη Τ., Μαλασπίνας Δ. 1984 (β) *Καταγραφή της καθημερινής ζωής μέσα από το χώρο : αποτύπωση του παλιού προσφυγικού συνοικισμού στη θήβα*, Δήμος Θηβαίων, Αστική Εταιρεία Συμμετοχικού Σχεδιασμού, Δημοτική Επιχείρηση Πολιτιστικής Οικιστικής Ανάπτυξης (ΔΕΠΟΑΘ)

Βρυχεία Α., Κατερίνη Τ., Μαλασπίνας Δ. 1988, (β) *Συμμετοχικός σχεδιασμός: δύο χρόνια δράσης στον προσφυγικό συνοικισμό της θήβας*, 2ο Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα για την καταπολέμηση της φτώχειας, Δήμος Θηβαίων, Αστική Εταιρεία Συμμετοχικού Σχεδιασμού, Δημοτική Επιχείρηση Πολιτιστικής Οικιστικής Ανάπτυξης (ΔΕΠΟΑΘ)

Γαγγίλιας Α., 2016, *Μπήκαμε πρώτοι στο «Ακροπόλ Παλλάς»: Το ερειπωμένο Grand Hotel της Πατησίων ξαναβρίσκει την παλιά του αίγλη*, The Huffington Post, Διαθέσιμο στο: <http://www.huffingtonpost.gr/>, πρόσβαση 30/3/2016

Castells M., 1942, *Πόλη και κοινωνία: Ιδεολογία, κοινωνιολογική θεωρία και Σχεδιασμός*, τέσσερα κείμενα του Manuel Castells, επιμ. Παντελής Λαζαρίδης, Αθήνα : Εκδοτικός Οίκος Α. Α. Λιβάνη,

Δέφνερ Α., 2006, *Σχεδιασμός Τουρισμού και Ελεύθερου Χρόνου*, Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας

Δράγκος Ι. 1998, *Χωροταξία και αστικός προγραμματισμός*, Θεσσαλονίκη: ΑΠΘ-Σχολή Αρχ. Μηχανικών

Engels, Fr., 1975, *Η Κατάσταση της Εργατικής Τάξης στην Αγγλία*, μέρος Α' και Β', Fr. Engels - Άπαντα, τόμος 3ος, Αθήνα: Μπάουρον

Engels, Fr. 1997, *Η καταγωγή της οικογένειας της ατομικής ιδιοκτησίας και του κράτους*, Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή

Ενοποίηση Αρχαιολογικών Χώρων Αθήνας Α.Ε., *Ενοποίηση Αρχαιολογικών Χώρων Αθήνας*, Κοινό Πρόγραμμα ΥΠΕΧΩΔΕ – ΥΠΠΟ, Διαθέσιμο στο: http://library.tee.gr/digital/m2201/m2201_galani.pdf, πρόσβαση 27/4/2016

Harvest Report: 1ο Εργαστήριο Πολιτών Πεδίο_Αγορά, 2014, *Συζητάμε για το μέλλον της Πλατείας Βαρβακείου*, Αθήνα, τεύχος αποτελεσμάτων εργαστηρίου, Διαθέσιμο στο https://issuu.com/placeidentitygr/docs/report_cws1, πρόσβαση 15/5/2016

Harvey D., 2007, *Η κατάσταση της μετανεωτερικότητας. Διερεύνηση των απαρχών της πολιτισμική μεταβολής*, Αθήνα: Μεταίχμιο

Jan Gehl, 2013, *Η ζωή ανάμεσα στα κτήρια*, Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας

Καβουλάκος Κ., 2015, *Δημόσιος χώρος και κινήματα της πόλης: εύρος, περιεχόμενο και πρακτικές*, Διαθέσιμο στο: <http://www.athenssocialatlas.gr/%CE%AC%CF%81%CE%B8%CF%81%CE%BF%CE%B4%CE%B7%CE%BC%CF%8C%CF%83%CE%B9%CE%BF%CF%82-%CF%87%CF%8E%CF%81%CE%BF%CF%82-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%BA%CE%B9%CE%BD%CE%AE%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CF%80%CF%8C%CE%BB%CE%B7%CF%82/>, πρόσβαση 21/4/2016

Καλλιγιαννάκης Μ., 2004, *Μια βόλτα στους δρόμους της Αθήνας- Θέματα αστικού σχεδιασμού*, Αθήνα: ΕΜΠ- Σχολή Αρχ. Μηχανικών

Καλογήρου Ν., Συράκου Α. Χ., 2013, *Ένα πείραμα συμμετοχικού σχεδιασμού στη Θεσσαλονίκη*, Διαθέσιμο στο: http://www.citybranding.gr/2013/01/blog-post_10.html, πρόσβαση 13/5/2016

Καραλέτσου Κ., Παπαγεωργίου Ρ., 1998, *Κοινωνικές και πολιτισμικές θεωρήσεις του αστικού χώρου*, Διδακτικές σημειώσεις Α.Π.Θ., Τμήμα Αρχιτεκτόνων, Θεσσαλονίκη: Παν/μιακό Τυπογραφείο

Καρύδης Δ., 2008, *Τα επτά βιβλία της πολεοδομίας*, Αθήνα: Παπασωτηρίου

Κnox P. & Pinch S., Μαλούτας Θ. (επιμ.), 2009, *Κοινωνική Γεωγραφία των Πόλεων*, Αθήνα: Σαββάλας

Λαλένης Κ., 2004, *Η εξασφάλιση του δημόσιου χώρου στις ελληνικές πόλεις. Νομοθετικές ρυθμίσεις και εφαρμογές, στο: Πόλη και χώρος από τον 20ο στον 21ο αιώνα*, Αθήνα: ΕΜΠ – Σχολή αρχιτεκτόνων πανεπιστήμιο Θεσσαλίας – Τμήμα μηχανικών χωροταξίας, πολεοδομίας και περιφερειακής ανάπτυξης, ΣΕΠΟΧ

Lefebvre H., 2007, *Δικαίωμα στην Πόλη-Χώρος και Πολιτική*, Αθήνα: Κουκίδα

Λουκόπουλος Δ., Πολύζος Ι., Πυργιώτης Ι., Τούντα Φ., 1990, *Δυνατότητες και προοπτικές των προγραμμάτων ανάπλασης – Προτάσεις για ένα νέο οργανωτικό σχήμα*, Αθήνα: ΕΜΠ, Τμήμα Αρχιτεκτόνων

Μαντουβάλου Μ., 1998, *Στρατηγική για τους «δημόσιους» και τους «ελεύθερους» χώρους στην Αθήνα: ζητήματα κοινωνικής συγκρότησης και περιβαλλοντικής αναβάθμισης στον πολεοδομικό σχεδιασμό*, Πυρφόρος, 1: 10-3

Μαντουβάλου Μ., 2010, *Κρίση του Κέντρου της Αθήνας*, Εισήγηση στην επιστημονική ημερίδα Κέντρο και Κεντρικότητες, Παρίσι-Αθήνα: Συγκρίσεις, Οργάνωση: ΟΡΣΑ, ΕΑΧΑ, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ, Γαλλική Πρεσβεία και Γαλλικό Ινστιτούτο Αθηνών

Μαλούτας Θ., 2000, *Οι Πόλεις - Κοινωνικός και Οικονομικός Άτλας της Ελλάδας, τόμος 1*, ΕΚΚΕ - École Française d'Athènes, Αθήνα – Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας

Μαλούτας Θ. και Αλεξανδρή Γ., 2009, *Αστικές Αναπλάσεις και Μεταβολές των Κοινωνικών Δομών στο Κέντρο της Αθήνας στη Στροφή του Αιώνα. 25 Κείμενα για το Σχεδιασμό και την Ανάπτυξη του Χώρου*, Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας.

Μπελαβίλας Ν., Πρέντου Π., 2015, *Τα εγκαταλελειμμένα κτήρια και τα ξενοίκιαστα εμπορικά καταστήματα: Το χωρικό σχήμα της κρίσης*, Διαθέσιμο στο:

<http://www.athenssocialatlas.gr/%CE%AC%CF%81%CE%B8%CF%81%CE%B F/1653/>, πρόσβαση 29/2/2016

Μπίρης Κ., 1966, *Αι Αθήναι από του 19ου εις τον 20όν αιώνα*, Αθήνα: Ίδρυμα Πολεοδομίας και Ιστορίας των Αθηνών

Οικονόμου Δ., 2004, *Αστική Αναγέννηση και Πολεοδομικές Αναπλάσεις*, Τεχνικά Χρονικά

Παπαγρηγορίου Β., 2009, *Πολεοδομία – εισαγωγή, θεσμοί, πολιτική*, Αθήνα, Θεσσαλονίκη: Σακκούλα

Παπαδοπούλου Μ., 2012, *Η αναρχική "Μπλε" Πολυκατοικία Αντωνόπουλου, στα Εξάρχεια*, Design Home, Διαθέσιμο στο: <http://designhome.gr/arxitektoniki/istoria-arxitektonikis/498-qg->, πρόσβαση 21/5/2015

Πέττας Δ., 2015, *Μια κριτική υπεράσπιση του δημόσιου χώρου των Εξαρχείων*, διαθέσιμο στο: <http://www.babylonia.gr/2015/12/09/mia-kritiki-iperaspisi-tou-dimosiou-chorou-ton-exarchion/#sthash.0t4qfR2c.dpuf>, πρόσβαση 28/3/2016

Πορτάλιου Ε., 2012, *Εξάρχεια, μια πολύμορφη γειτονιά*, Πρακτικά εισηγητικής ομιλίας στην Ημερίδα: Η Αρχιτεκτονική των Εξαρχείων και η διάσωση του κτιρίου της οδού Θεμιστοκλέους 62., Οργάνωση: Monumenta και η Ομάδα Κατοίκων για τη Διάσωση του κτιρίου της οδού Θεμιστοκλέους 62, Αθήνα

Πορτάλιου Ε., 2015, *Το Νέο Ρυθμιστικό Σχέδιο Αθήνας/Αττικής 2021: Η Ρύθμιση του χώρου σε εποχή γενικευμένης απορρύθμισης*, Εισηγήση στη Δημόσια Διαβούλευση με θέμα «ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΕΝΟΣ ΝΕΟΥ ΡΥΘΜΙΣΤΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΟΥ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ», που διοργανώθηκε με πρωτοβουλία του Περιβαλλοντικού Δικτύου Αθήνας, στις 15/3, στην αίθουσα του ΤΕΕ, Διαθέσιμο στο: <https://rproject.gr/article/neo-rythmistiko-shedio-athinasattikis-2021-i-rythmisi-toy-horoy-se-epohi-genikeymenis>, πρόσβαση 11/4/2016

Πλουμίδη Ε., Σερράος Κ., 2013, *Η ιδέα των "πάρκων τσέπης"*, Διαθέσιμο στο: http://www.citybranding.gr/2013/03/blog-post_7.html, πρόσβαση 27/5/2016

Σαρηνγιάννης Γ. Μ., 1987, *Εισαγωγή στην ιστορία και θεωρία της πόλης*, Αθήνα

Σαρηνγιάννης, Γ. 2002, *Η ιστορική διάσταση της αντίθεσης δημόσιου και ιδιωτικού, Αφιέρωμα: στα μονοπάτια της παγκοσμιοποίησης*, Αθήνα 2004, Αρχιτέκτονες, Τεύχος 34–Περίοδος Β', Αθήνα

Σκυργιάννης Χ., 1996, *Το ποδήλατο στην πόλη – Ποδηλατόδρομοι*, Επιστημονική Ημερίδα. Τα Δίκυκλα στις Αστικές Περιοχές. Αθήνα: Σύλλογος Ελλήνων Συγκοινωνιολόγων

Σταυρίδης, Στ., 1990, *Η συμβολική σχέση με το χώρο: Πώς οι κοινωνικές αξίες διαμορφώνουν και ερμηνεύουν το χώρο*, Κάλβος, Αθήνα

Στεφάνου Ι., Χατζοπούλου Α., Νικολαΐδου Σ., 1995, *Αστική Ανάπλαση – Πολεοδομία, Δίκαιο, Κοινωνιολογία*, Αθήνα: ΤΕΕ

Τριανταφυλλόπουλος Ν., 2010, *Διαχείριση Ακινήτων*, Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας

Τριανταφυλλόπουλος Ν., 2015, *Το κτηριακό απόθεμα του κέντρου της Αθήνας*, Διαθέσιμο στο: <http://www.athenssocialatlas.gr/%CE%AC%CF%81%CE%B8%CF%81%CE%B F/1248/>, πρόσβαση 28/5/2016

Sennett R., 1999, *Η τυραννία της οικειότητας. Ο δημόσιος και ο ιδιωτικός χώρος στον δυτικό κόσμο*, Αθήνα: Νεφέλη

Σρατηγέα, Α., 2015, *Θεωρία και Μέθοδοι Συμμετοχικού Σχεδιασμού*, Αθήνα: Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα (Πρόγραμμα Κάλιππος)

Τσαβδάρογυ Χ., Μακρυγιάννη Β., 2010, *Αθήνα ανοχύρωτη πόλη-Χωρική ανάλυση της εξέγερσης του Δεκέμβρη 2008*, Θεσσαλονίκη: Urban Anarchy

Χρησιτίδου Στ., 1990, *Αξιολόγηση πρόσφατων προγραμμάτων αναπλάσεων στον ελληνικό χώρο : η περίπτωση της ανάπλασης των Εξαρχείων*. Αθήνα: Ινστιτούτο Περιφερειακής Ανάπτυξης

Χριστοφιλόπουλος, Γ. Δ., 2002, *Πολιτιστικό Περιβάλλον - Χωρικός Σχεδιασμός και Βιώσιμη Ανάπτυξη*. Αθήνα: Σάκκουλας

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία:

Aarhus Convention, 1998, *Convention on Access to Information, Public Participation in Decision Making and Access to Justice in Environmental Matters*, Aarhus, Denmark, 25 June

Bousset, J.P., Macombe, C. and Taverne, M., 2005. *Participatory methods, guidelines and good practice guidance to be applied throughout the project to enhance problem definition, co-learning, synthesis and dissemination*. SEAMLESS.

Brundtland Report, 1987, *Our Common Future, Report of the World Commission on Environment and Development*, United Nations

Chapman D. (επιμ.), 1996, *Creating Neighbourhood and Places in the Build Environment*, London, New York: Taylor and Francis

Crow G. & Allan G., 2013, *Community Life: an Introduction to Local Social Relations*, New York: Routledge

Day, Kristen, et al. ,1992, *Public Space*, US: Cambridge University

European Commission, 2009, *Green Paper on a European Citizens' Initiative*, Brussels, 11.11.2009, COM (2009)622 final.

European Commission, 2011, *Rio+20: Towards the Green Economy and Better Governance*, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, Brussels, 20.6.2011, COM(2011) 363 final.

Forester, J. 1989, *Planning in the Face of Power*. Berkeley: University of California Press.

Glass Ruth, 1964, *London: aspects of change, in Centre of Urban Studies* (Report, τεύχος 3), Λονδίνο: MacGibbon & Kee

Glenn J., 1999, *Futures Research Methodology*, Washington: American Council for the United Nations University

Gramberger M., 2001, *Citizens as Partners - OECD Handbook on Information, Consultation and Public Participation in Policy-making*. Paris: OECD Publications

Guest, G. et al., 2011, *Qualitative research methods: A data collector's field guide*, Family Health International, North Carolina, USA

Hamnett, C. 1984, *Gentrification and residential location theory: a review and assessment*, in Herbert, D.T. and Johnston, R.J. (eds.) *Geography and the urban environment*. Progress in research and applications, Vol. 6: 283-319

Hamnett, C. 1991, *The blind men and the elephant: the explanation of gentrification*, Transactions of the Institute of British Geographers, NS 16:173-89

Hartley, J. 1993, *The Politics of Pictures: The Creation of the Public in the Age of the Popular Media*, London: Routledge

Jaeger, C.C., Kasemir, B., Stoll-Kleemann, S., Schibli, D. & Dahinden, U. (2000). *Climate Change and the Voice of the Public*, Integrated Assessment, 1: 339-349.

Ley D. 1981, *Inner-City Revitalization in Canada: A Vancouver Case Study*, Annals of the Association of American Geographers, 25: 124-148

Ley D. ,1986, *Alternative explanations of inner city gentrification: a Canadian assessment*, Annals of the Association of American Geographers, volume 76, issue 4, σσ 521–535

- Ley, D. 1996, *The New Middle Class and the Remaking of the Central City*, Oxford: Oxford University Press
- Loflan L., 1973, *A World of Strangers*, N.York: Basic Books
- Lynch K., 1990, *The Image of The City*, Cambridge, Massachussets, London: The MIT Press
- Massey D.,1991, *The political place of locality studies*, Environmental and planning (τ.23-σ.267-281)
- Merrifield A., 2006, *Henri Lefebvre: A Critical Introduction*, Λονδίνο: Routledge
- Merton, R.K. 1987. *The Focused Interview and Focus Groups: Continuities and Discontinuities*, Public- Opinion -Quarterly, 51: 550-566
- Rio Declaration 1992. *Rio Declaration on Environment and Development 1992*, United Nations.
- Rose, D. 1984, *Rethinking gentrification: beyond the uneven development of Marxist urban theory*, Environment and Planning D: Society and Space, 2: 47-74
- Smith, N. 1979, *Gentrification and capital: practice and ideology in Society Hill*, Antipode, Vol. 24-35
- Smith, N. 1979, *Toward a theory of gentrification: a back to the city movement by capital not people*, Journal of the American Planners Association, vol. 45: 538-48
- Smith, N. 1982, *Gentrification and Uneven Development*, Economic geography, Vol. 58:139-155
- Smith, N. 1996, *New Urban Frontier: Gentrification and the Revanchist City*, London: Routledge
- Sohn, L., 1973, *The Stockholm Declaration on the Human Environment*, The Harvard International Law Journal, 14(3): 422-515

United Nations Environment Programme (UNEP)., 2009, *Integrated Assessment: Mainstreaming Sustainability into Policymaking*, Geneva

United Nations ,1992. *The United Nations Programme of Action from Rio 1992*, Earth Summit, United Nations Department of Public Information

Van Asselt, M., & Rijkens-Klomp, N., 2002, *A Look in the Mirror: Reflection on Participation in Integrated Assessment from a Methodological Perspective*, Global Environmental Change, 12: 167-184.

World Summit on Sustainable Development (2002). «Plan of Implementation»,

http://www.un.org/esa/sustdev/documents/WSSD_POI_PD/English/WS SD_PlanImpl.pdf (Ανάκτηση Απριλίου 2016).

Zukin, S. 1987, *Gentrification: Culture and Capital in the Urban Core*, Annual Review of Sociology, Vol. 13: 129-47

Zukin, S. 1998, *Urban lifestyles: diversity and standardization in spaces of consumption*, Urban Studies, Vol. 35: 825-839.

Θεσμικά κείμενα:

N. 947/1979 «περί οικιστικών περιοχών», ΦΕΚ 169 Α

N.1337/83 «Επέκταση των πολεοδομικών σχεδίων, οικιστική ανάπτυξη και σχετικές ρυθμίσεις», ΦΕΚ 33/Α/83

N.2508/97 «Βιώσιμη οικιστική ανάπτυξη των πόλεων και οικισμών της χώρας και άλλες διατάξεις», ΦΕΚ 124/Α/97

N.2690/1999 «Κύρωση του Κώδικα Διοικητικής Διαδικασίας και άλλες διατάξεις» ΦΕΚ 45/Α/99

N. 3422/2005 «Κύρωση της Σύμβασης για την πρόσβαση σε πληροφορίες, τη συμμετοχή του κοινού στη λήψη αποφάσεων και την πρόσβαση στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά θέματα» ΦΕΚ 303/Α/2005

N.3463/2006 «Κώδικας Δήμων και Κοινοτήτων», ΦΕΚ 114/Α'/2006

N.3852/2010 «Νέα Αρχιτεκτονική της Αυτοδιοίκησης και της Αποκεντρωμένης Διοίκησης – Πρόγραμμα Καλλικράτης» ΦΕΚ 87/Α/2010

N.Δ 1003/71 «περί ενεργού πολεοδομίας», ΦΕΚ 198 Α' -

ΟΔΗΓΙΑ 85/33/ ΕΟΚ, «για την αξιολόγηση των επιπτώσεων συγκεκριμένων έργων στο περιβάλλον»

ΟΔΗΓΙΑ 92/43/ΕΟΚ «για τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων καθώς και της άγριας πανίδας και χλωρίδας»

ΟΔΗΓΙΑ 2000/60/ΕΚ «Οδηγία-Πλαίσιο για τα Νερά»

ΟΔΗΓΙΑ 2003/4/ΕΚ «για την πρόσβαση του κοινού σε περιβαλλοντικές πληροφορίες και για την κατάργηση της οδηγίας 90/313/ΕΟΚ του Συμβουλίου»

ΟΔΗΓΙΑ 2003/35/ΕΚ «σχετικά με τη συμμετοχή του κοινού στην κατάρτιση ορισμένων σχεδίων και προγραμμάτων που αφορούν το περιβάλλον και με την τροποποίηση όσον αφορά τη συμμετοχή του κοινού και την πρόσβαση στη δικαιοσύνη, των οδηγιών 85/337/ΕΟΚ και 96/61/ΕΚ του Συμβουλίου»

ΦΕΚ Δ 567- 13.10.1979, «Περί χαρακτηρισμού ως παραδοσιακού τμήματος της πόλεως των Αθηνών (Ιστορικών Κέντρων)»

ΦΕΚ Δ 522 - 19.09.1980 ,« Περί τροποποίησης του ρυμοτομικού σχεδίου Αθηνών»

ΦΕΚ Δ 561- 30.9.1982, «Καθορισμός ειδικών χρήσεων γης στην περιοχή της Πλάκας του ρυμοτομικού σχεδίου Αθηνών (Δ' 1329)»

ΦΕΚ Δ 80- 04.02.1988, « Έγκριση Πολεοδομικού Σχεδίου Δήμου Αθηναίων»

ΦΕΚ Δ 411- 16.06.1989, « Χαρακτηρισμός ως παραδοσιακού τμήματος της πόλης των Αθηνών και καθορισμός ειδικών όρων και περιορισμών δόμησης των οικοπέδων των περιοχών Εξαρχείων- Μουσείου- Στρέφη»

ΦΕΚ Δ 1075- 03.08.1993, « Καθορισμός ειδικών χρήσεων γης στις περιοχές Εξαρχείων, Μουσείου και Λόφου Στρέφη του Δήμου Αθηναίων»

Μελέτες:

Εργαστήριο Πολεοδομικού και Χωροταξικού Σχεδιασμού Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, 2013, *Ολοκληρωμένη παρέμβαση στο Κέντρο της Αθήνας- Α2 Πλήρης πρόταση και Πρόγραμμα Δράσης*, Αθήνα: Δήμος Αθηναίων- Οργανισμός Ρυθμιστικού Σχεδίου Αθήνας

SPEED ΣΥΜΒΟΥΛΟΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΑΕ, 2013, *Πρόγραμμα Δράσης του νέου ΡΣΑ 2021 – Περιφερειακού Πλαισίου Αττικής*, Αθήνα: Οργανισμός Ρυθμιστικού Σχεδίου και Προστασίας Περιβάλλοντος Αθήνας

Τουρνικιώτης Π. κ. ά. ,2011, *Μεταλλασσόμενοι χαρακτήρες και πολιτικές στα Κέντρα πόλης Αθήνας και Πειραιά*, Ερευνητικό πρόγραμμα, Ά φάση, Αθήνα: ΥΠΕΚΑ - ΕΜΠ, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών

Διαδυκτιακοί τόποι:

An Club, Διαθέσιμο στο: <http://anclub.gr/>, πρόσβαση 21/3/2016

Αρχαιολογία της πόλης των Αθηνών, Διαθέσιμο στο: <http://www.eie.gr/archaeologia/gr/index.aspx>, πρόσβαση 21/3/2016

Αστέρας Εξαρχείων, Διαθέσιμο στο: <http://asteras1928.gr/index.php>, πρόσβαση 24/3/2016

Αττικό Μετρό, Διαθέσιμο στο:

<http://www.ametro.gr/page/default.asp?la=1&id=4>, πρόσβαση 30/3/2016

Αττικό Πράσινο, Διαθέσιμο στο: <http://attiko-prasino.gr/Default.aspx?tabid=36>, πρόσβαση 8/3/2016

Αυτοδιαχειριζόμενο πάρκο Ναυαρίνου και Ζωοδόζου Πηγής, Διαθέσιμο στο: <http://parkingparko.espinblogs.net/>, πρόσβαση 1/3/2016

Αυτοοργανωμένη Δομή Υγείας Εξαρχείων, Διαθέσιμο στο: <https://adye.espinblogs.net/?lang=en&paged=2?lang=en>, πρόσβαση 24/3/2016

Αυτοοργανωμένη Πρωτοβουλία Αλληλεγγύης στους Πρόσφυγες/Μετανάστες, Διαθέσιμο στο: <https://solidarity-refugees.espinblogs.net/>, πρόσβαση 24/3/2016

CityFarmer, Διαθέσιμο στο: <http://cityfarmer.gr/>, πρόσβαση 27/5/2016

CityLab, Διαθέσιμο στο: <http://www.citylab.com/>, πρόσβαση 28/5/2016

Γλυπτά της Αθήνας, Διαθέσιμο στο: <http://www.athenssculptures.com/>, πρόσβαση 22/3/2016

Δίκτυο Κοινωνικής Αλληλεγγύης Εξαρχείων - Νεάπολης – Μουσείου, Διαθέσιμο στο: <http://dikaex.blogspot.gr/>, πρόσβαση 24/3/2016

Δίκτυο Κοινωνικής Υποστήριξης Προσφύγων και Μεταναστών, Διαθέσιμο στο: <http://migrant.diktio.org/>, πρόσβαση 24/3/2016

ΔΟΜΕΣ INDEX, Διαθέσιμο στο: <http://domesindex.com/>, πρόσβαση 21/3/2016

Επιτροπή πρωτοβουλίας κατοίκων Εξαρχείων, Διαθέσιμο στο: <http://exarchia.pblogs.gr/>, πρόσβαση 24/3/2016

Ευτοπία, Διαθέσιμο στο: <http://journal.eutopia.gr/el>, πρόσβαση 27/5/2016

Η ανακάλυψη της σύγχρονης αρχιτεκτονικής στο Παρίσι, το Λονδίνο και την Αθήνα. Εικονικές και πραγματικές διαδρομές, Διαθέσιμο στο: <http://www.culture2000.tee.gr/>, πρόσβαση 21/3/2016

InExarchia, Διαθέσιμο στο: <http://www.inexarchia.gr/>, πρόσβαση 25/3/2016

Κ ΒΟΞ, Διαθέσιμο στο: <http://katalipsivox.espinblogs.net/>, πρόσβαση 3/3/2016

Λαϊκή Συνέλευση Εξαρχείων, Διαθέσιμο στο: <https://exarhia.wordpress.com/>, πρόσβαση 24/3/2016

Μηχανή του Χρόνου, Διαθέσιμο στο: <http://www.mixanitouxronou.gr/>, πρόσβαση 25/11/2015

Νοταρά 26, Διαθέσιμο στο: <http://www.notara26.info/blog/>, πρόσβαση 3/3/2016

Open House Athens, Διαθέσιμο στο: <http://www.openhouseathens.gr/>, πρόσβαση 21/3/2016

Στέκι Μεταναστών- Κοινωνικό Κέντρο Τσαμαδού 13& 15, Διαθέσιμο στο: <http://tsamadou13-15.espinblogs.net/>, πρόσβαση 24/3/2016

Συγκοινωνίες Αθηνών, Διαθέσιμο στο: <http://www.oasa.gr/>, πρόσβαση 10/3/2016

Τράπεζα χρόνου Εξαρχείων, Διαθέσιμο στο: <http://syntwxronw.org/>, πρόσβαση 24/3/2016

Άλλες Πηγές:

Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛΣΤΑΤ)

Ντοκιμαντέρ

Δημητρόπουλος Σ., 2009, *Εξάρχεια: Πολιτισμικό Σοκ*, διαθέσιμο στο: <https://www.youtube.com/watch?v=bkC-BWxBM2E>, επίσκεψη: 19/02/2016

inExarchia.gr, 2015, *Η Τέχνη του Δρόμου στα Εξάρχεια*, διαθέσιμο στο: <https://www.youtube.com/watch?v=V5omQStYgOI>, επίσκεψη: 19/02/2016

Journal Reporters, 2014, *Exarchia, a countercultural island in Athens*, διαθέσιμο στο: <https://www.youtube.com/watch?v=7twSwp1TmU>, επίσκεψη: 02/04/ 2016

Μηχανή του Χρόνου, 2015, *Τα Άγνωστα Εξάρχεια μέρος Α και Β*, διαθέσιμο στο: <http://webtv.ert.gr/tag/ta-agnosta-exarchia/>, επίσκεψη: 23/11/ 2016

Χαιρετάκη Δ., 2011, *Εδώ τίποτα - Ici rien - Ντοκιμαντέρ για τα Εξάρχεια*, διαθέσιμο στο: <https://www.youtube.com/watch?v=QN1XfsbCidc>, επίσκεψη: 19/02/ 2016

Συνεντεύξεις

Γαβριλάκης Φ. (Μάιος, 2016)

Ζαχαράκης Μ. (Μάρτιος, 2016)

Θρόπου Α. (Μάρτιος, 2016)

Κατερίνη Τ. (Φεβρουάριος, 2016)

Κατσιώνης Ν. (Μάιος, 2016)

Κοκκινάκης Θ. (Μάρτιος, 2016)

Πετράκη Τ. (Φεβρουάριος, 2016)

Πέττας Δ. (Μάιος, 2016)

Πρέπη Α. (Φεβρουάριος, 2016)

Φιοράκης Γ. (Μάιος, 2016)

Σεμινάρια

Σπανού Δ., Χρυσανθοπούλου Κ., 2016, «Κοινωνικοί και χωρικοί πειραματισμοί, Πάρκο Ναυαρίνου, Δρώντας στη γειτονιά. Το παράδειγμα της Πρωτοβουλίας Κατοίκων Εξαρχείων», στο *Σεμινάριο για την κρίση και την πόλη, Πόλη / Κρίση / Έξοδος*, Αθήνα: ΕΜΠ

Ξεναγήσεις

Arch Points, Πέττας Δ., 2016, *Τριήμερο αρχιτεκτονικής διαφυγής, διαδρομή 2: Εξάρχεια- Τόπος Προσωπικής και Συλλογικής Διαφυγής*. Αθήνα